

Zbornik
38. katehetski simpozij
KATEHEZA OBLIKUJE PODOBO BOGA

38. KATEHETSKI SIMPOZIJ
ZBORNİK

KATEHEZA OBLIKUJE PODOBO BOGA

LJUBLJANA 2008

KATEHEZA OBLIKUJE PODOBO BOGA

Zbornik 38. katehetskega simpozija

Mirenski Grad: 27. 1.–1. 2. 2008

Celje: 10.–15. 2. 2008

Ljubelj: 24.–27. 2. 2008

Izdal: Slovenski katehetski urad

Založil: Slovenski katehetski urad

Odgovarja: dr. Marija Sraka

Uredila: dr. Marija Sraka

Risba na naslovnici: Fani Pečar

Lektoriranje: Simona Jeretina

Priprava za tisk: Peter Starbek

Tisk: Tiskarna Povše, Ljubljana

Ljubljana 2008

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

27-47(082)

KATEHETSKI simpozij (38 ; 2008 ; Miren / Celje / Podljubelj)
Kateheza oblikuje podobo Boga : zbornik / 38. katehetski
simpozij, [Mirenski grad, 27.1.-1. 2. 2008, Celje, 10.-15. 2. 2008,
Ljubelj, 24.-27. 2. 2008] ; [uredila Marija Sraka]. - Ljubljana :
Slovenski katehetski urad, 2008

ISBN 978-961-90197-8-8

1. Gl. stv. nasl. 2. Sraka, Marija, 1947-
236980992

Marija Sraka

UVODNIK

Znanost in z njo povezana tehnika se razvijata z izredno naglico. Dan za dnem se vrstijo nova odkritja. Vse, kar je novega, želi služiti človeku in biti zanj uporabno. Veliko strokovnjakov razmišlja, kako bi človeku olajšali življenje, ga »obogatili« in opremili z »nujno potrebnimi pripomočki«. Še več je prodajalcev, ki želijo izdelke prodati in ljudi prepričati, kako nujno jih potrebujejo za življenje in kako brez njih enostavno ne morejo živeti.

Trženje novega vstopa v dva svetova kupcev: v svet starejše generacije, ki je živela in še živi zasidrana v realnem življenju, ki še zna misliti s svojo glavo in zna reči tudi ne, ki je odraščala brez medmrežja, računalnika, deloma še brez televizije, mobilnega telefona, čeprav je tudi v tej generaciji že veliko odvisnih od medijev in različnih ponudb, ter v svet mlajše generacije, ki jo omenjeni pripomočki in blagovne znamke spremljajo že od zibelke naprej, reklame pa prepričujejo, da je vse to za življenje nujno potrebno. Sporočila so tako močna, da se jim naslovniki težko upirajo. Mladi rod ne zna več živeti brez blagovne znamke za obleko, čevlje, parfume, telefon, računalnik. Vse to pa vpliva tudi na njegovo razmišljanje in odločanje.

Televizija, reklame, še posebej pa medmrežje ustvarjajo v mladih nerealni, virtualni svet, v katerem je vse lepo, udobno, brez problemov, če le vzamejo vse, kar jim je ponujeno. V takem svetu se ni treba za nič truditi. Realni svet se tem mladim zdi brezzvezen, brez vrednosti, smisla in medsebojne notranje povezanosti, zato se zanj ne splača truditi. Ker je resnični svet daleč od namišljenega sveta, v katerem živijo, bežijo iz njega in iz odnosov v hrup, glasbo, da bi zapolnili svojo praznino. Ti mladi težko sprejemajo obveznosti, zahteve in obremenitve. Vse jim je pretežko, ker so navajeni, da mora biti vse, kar si zaželi, takoj izpolnjeno.

Mladi iz tega navideznega, umetnega sveta prihajajo tudi k župnijski katehezi, srečanjem, sv. maši. Pri tem se srečujemo z vprašanjem, kako se jim približati, da bi slišali Gospodovo besedo, ki ni le božajoča, temveč tudi zahtevna in odločna. Zahteva odločitev in ni avtomat za izpolnjevanje naših želja.

Osnovne naloge kateheta in občestva so:

- uvideti, da mladi živijo v povsem drugačnem, navideznem in neresničnem svetu, daleč od resničnega življenja;
- odkriti, kakšen ta svet sploh je, prisluhniti ljudem v njem in jim dovoliti, da sami spregovorijo o sebi, svojem načinu razmišljanja in doživljanja;
- mlade postopoma voditi v resnični svet, da bi videli življenje tako, kot je, in jih učiti, kako vztrajati v njem;
- mlade osvobajati odvisnosti in jim pomagati, da bi mislili z lastno glavo in se odločali sami, namesto da se prepuščajo slepemu vodenju in odločanju drugih o njih samih in namesto njih, ter zavzeli distanco do ponujenih ali vsiljenih podob in vzorov;
- mlade učiti ločevati med tistim, kar je za življenje potrebno, in tistim, kar ni, med resničnim in lažnim/navideznim svetom;
- mlade učiti živeti v odnosu, saj na medmrežju in televiziji ne potrebujejo drugih ljudi – tam so lahko sami, živijo odnose na daljavo, drugi pa se jih ne morejo dotakniti, jih raniti, saj se v nevarnosti lahko hitro zaprejo v svoj namišljeni svet;
- mlade učiti, kako biti, živeti v odnosu do sebe, drugega in Boga;
- mlade učiti odgovornosti zase in za druge ter sočutja v darovanju do drugih.

Takšna vzgoja mladim najprej pomaga priti do sebe in k sebi, postati oseba, jaz. Pri tem ima Bog veliko sporočilo za človeka, saj je že Mojzesu dejal: »Jaz sem, ki sem« (2 Mz 3,14). Mladi morajo oblikovati osebno identiteto, ki bo neodvisna, »odporna« na vsiljene podobe. Najlepši vzor osebe, ki živi v odnosu, je sam troedini Bog. Druga sestavina vzgoje pa je, mlade učiti živeti v odnosu do sebe (jaz – jaz), drugega (jaz – ti) in Boga (jaz – Bog).

Na vseh stopnjah razvoja in v vseh starostnih obdobjih se je vedno znova treba vračati k tej osnovni vzgoji. Posameznika je na nek način potrebno vedno znova učiti oziroma mu pomagati, da se uči živeti vse tri dimenzije odnosa, starosti in obdobju primerno. Človek se nenehno razvija, je vedno »nov« in drugačen, z novimi doživetji, izkušnjami, spoznanji, trpljenjem, zato mu je treba vedno znova odpirati »duhovne oči«, da bi zmoget živeti v odnosu. V katehezi in oznanjevanju nasploh kateheti včasih preveč pred-

postavljajo in pričakujejo od ljudi stvari, ki jih ti ne zmorejo, ker jih ne znajo ali ne poznajo. Kateheti npr. pogosto tarnajo, da ljudje ne berejo Svetega pisma in ne molijo. Od vernih zahtevajo branje in molitev, niso pa jih tega naučili, jim pokazali poti do kvalitetnega branja in molitve. Ne pomislijo, da je branje in molitev potrebno približali določeni starosti in zrelosti. Izkušnja uči, da mnogi šele v zreli dobi ob dobrem vodenju odkrijejo bogastvo in živost, učinkovitost Božje besede in molitve, ki jih notranje ogreje, da se njihov najgloblji jaz sreča z Bogom kot z osebo, ki ima zanje sporočilo in ki zmore osmisлити vsak trenutek življenja. To pomeni, da so »okusili« Boga. Ljudi s tako izkušnjo bo vedno znova žejalo po studencu žive, čiste vode Božje besede in jo bodo hodili zajemat k izviru.

Tudi pri otrocih in mladih je pomembno, da se odnosa z Bogom učijo, a ne v teoriji, temveč dejavno. Teoretično znanje jim kateheti ponudijo, a jih pogosto ne naučijo, kako ga »prevesti« v življenje. Posebej je treba pomagati mladim, ki živijo v navideznem svetu, da bi lahko začeli živeti sredi realnega sveta. Včasih jih je treba dobesedno iztrgati iz namišljenega sveta in jih postaviti v resničnost, v kateri živijo drugi ljudje, ki zanje niso samo omejitve, temveč obogatitev in možnost, priložnost za osebno rast. To pa seveda pomeni, da jih je potrebno odtrgati od medmrežja, televizije ali drugih oblik zasvojenosti.

Zapoved iz raja »rastita in množita se« velja tudi v smislu osebnega in občestvenega zorenja, tudi v kvaliteti medosebnih odnosov. V vsakem obdobju je človek na nov način odprt za Boga, zato je naloga kateheta, da tudi sam na nov način pristopa k človeku in mu prinaša veselo vest, v našem času še posebej sporočilo: »Ne boj se, saj sem jaz s teboj« (Iz 43,5). Sporočilo kateheze je tudi v tem, da se človeku ni treba bati realnega sveta, da mu ni treba bežati v navidezni svet, saj ima v resničnosti svoje mesto in svoje poslanstvo. V tem svetu ga Bog kliče osebno po imenu.

Naloga 38. katehetskega simpozija je, odkriti, kakšno podobo Boga človek nosi v sebi, posebej v času osnovnega odkrivanja vere, verske rasti in zorenja; rušiti sodobne malike in napačne podobe Boga, da bi človek zmogel sprejeti Boga razodetja, ter odkrivati, kaj posameznik zmore in česa ne zmore uvideti na določeni stopnji razvoja.

Res je, da otroci h katehezi prihajajo z določeno podobo Boga, res pa je tudi, da jo oblikuje in sooblikuje tudi katehet. Kolikokrat lahko slišimo, da je ta ali oni odrasli zaradi negativne izkušnje ob določenem katehetu opustil versko življenje ali celo zasovražil Boga in zavrgel Cerkev. Po drugi strani pa dober katehet posamezniku lahko pomaga na poti k Bogu oziroma pri odkrivanju pristne podobe Boga. Tudi katehet je odgovoren in soodgovoren za to, kakšna podoba Boga se ob njegovem oznanilu oblikuje v mladem in odraslem verniku.

Katehetova osnovna naloga je, da prisluhne utripu življenja, v katerem mladi in odrasli živijo, in razbira znamenja tega časa. Katehet je poklican najprej poslušati in slišati Boga, njegovo besedo, nato poslušati in slišati sebe ter osebe, ki prihajajo na njegovo pot oznanjevanja. Oznanjevanje pa ni v izkazovanju človeške modrosti in učenosti, »temveč v izkazovanju Duha in moči« (1 Kor 2,4). Preroki so že v Stari zavezi ljudem morali nenehno klicati: »Poslušaj, Izrael« (5 Mz 6,4). Tudi za slovensko Cerkev in slovenskega katehista, katehistinjo velja: Ne bodi zaverovan sam vase! Poslušaj človeka! Išči ga tam, kjer je, in vodi ga na pot k Očetu, ki ga čaka!

dr. Vinko Potočnik

VERA V ČASU BOŽJE ODDALJENOSTI

POVZETEK PREDAVANJA*

1 UVOD

2 NEKATERE KULTURNE ZNAČILNOSTI MODERNE KOT ZNAMENJA ČASA

3 PODOBE SLOVENSKE VERNOSTI

4 VERA V BOGA

5 KATEGORIJE NE-VERNIKOV

6 SMERNICE

* Ker za podatke *Aufbruch II.*, uporabljene v predavanju, velja še zapora za objavo, lahko v zborniku objavimo samo daljši povzetek predavanja.

1 UVOD

Uvod opozori na dva vidika religioznosti na prelomu tisočletij. Po eni strani pokaže – kljub sekularizaciji – presenetljivo religiozno vitalnost sodobnega sveta (v tem času okoli 85 % svetovnega prebivalstva izjavlja, da veruje v Boga,¹ v Evropi okoli 78 % prebivalstva).² Zanimanje za religioznost se povečuje, obujajo se stare oblike religioznosti in pojavlja se mnoštvo novih. Po drugi strani pa bolj dinamično rast kot katera koli cerkev, sekta ali religiozna skupnost kaže delež tistih, ki ne verujejo oziroma, kot se zdi, ne zmorejo (več) verovati. Bog, ki je središče večinskih monoteističnih religijskih tradicij v Evropi, ima na tem kontinentu kljub razmeroma visoki veri v njegov obstoj vse manj prostora. Dovolj zgovoren primer za to so neuspeli poskusi in odločno zavračanje omembe Božjega imena v preambuli evropske ustavne pogodbe. Tudi večina polnoletnih prebivalcev Slovenije takšni omembi nasprotuje. Pretirano bi bilo razmišljati o »Evropi brez Boga«, vsekakor pa gre za določeno krčenje prostora Božjega, za izrivanje Boga iz sveta, večkrat tudi v obliki napada Nanj (npr. z novo knjigo *Bog kot zabloda*). Takšni in podobni pojavi nas usmerjajo k naslovu o Božji oddaljenosti.

Ta dejstva namreč kristjanu, še posebej katehetu oziroma pastoralnemu delavcu, zastavljajo vrsto vprašanj: Kaj ali v kaj ljudje sploh še verujejo? Kaj in komu sodobni človek posebej težko ali pa najlažje veruje/verjame? Kaj se danes dogaja z vero v Boga? Kaj je sodobnemu človeku sploh še sveto in presežno? Predvsem pa, kako je danes mogoče govoriti o Bogu oziroma kako o Njem ni več mogoče govoriti?

Ker človekov odnos do Boga ne lebdi v zraku, marveč se uresničuje (ali pa ne) sredi verskega občestva in njegove bolj ali manj specifične organiziranosti, oboje pa tudi v okviru širše družbe in njene kulture, se predavanje, ki je glede na tokratni katehetski simpozij uvodnega oziroma preglednega značaja, najprej osredotoči na ožji in širši družbenokulturni kontekst vere, kar omogoča razumeti nekatere pomembne silnice, ki danes vplivajo na verovanje in ga do neke mere tudi spreminjajo. V nadaljevanju so predstavlje-

1 Svetovna raziskava vrednot *World Value Survey* (WVS) poteka od leta 1981 v več zaporednih sondažah, ki zajemajo vedno več držav (zadnja že prek 80). Podatek o deležu tistih, ki – sodeč po njihovih odgovorih – verujejo v Boga, upošteva 228.000 vprašanih v zadnje četrto stoletje.

2 Podatki Evropske raziskave vrednot (*European Value Survey* – EVS), izpeljane 1999–2004.

ne poglobitne razsežnosti aktualne slovenske vernosti s posebnim poudarkom na vprašanjih vere v Boga ter pastoralno-oznanjevalni perspektivi.

2 NEKATERE KULTURNE ZNAČILNOSTI MODERNE KOT ZNAMENJA ČASA

Predavanje na kratko oriše tiste družbene in kulturne spremembe, ki se zdijo posebej relevantne za polje vernosti oziroma posredovanje vere v sodobnih pogojih življenja: funkcionalno družbeno diferenciacijo, s katero religiozne institucije izgubijo veliko svoje javne, politične in moralne funkcije ter postanejo zasebne, sorodstveni odnosi pa težijo k majhnim, samozadostnim individualiziranim enotam; pluralizem, ki poleg pozitivnih vidikov možnosti izbire prinaša tudi relativizacijo vrednot, moralni relativizem, negotovost, prisilo izbire; družbo blaginje (prej je bila večina institucij podrejena cilju preživetja, sedaj so mnoge institucije kot program preživetja odveč, kar prinaša izgubo orientacije, smisla); detradicionalizirano in individua(listič)no usmerjeno kulturo, v kateri posamezniki svoje življenjske projekte in poteke vse manj podrejajo tradicionalno izoblikovanim (vedenjskim, etičnim, družinskim, spolnim, verskim, poklicnim ...) scenarijem (»velikim zgodbam«), čedalje bolj pa svojim osebnim (načrtom) biografijam. Posameznik postaja zakonodajni organ svojega lastnega življenja, sodnik za svoje prekrške, terapevt za zdravljenje ali vsaj blažitev ran iz preteklosti, svečenik, ki si odpušča krivdo, tudi sam sebi »cerkev« ali »seкта«. Modernizacija tako pomeni pomenljiv premik od sistema (institucije) k posamezniku, k nujnosti izbire. Zato se drugače zastavlja temeljno pastoralno vprašanje: v ospredju namreč ni več vidik pripadnosti oziroma način, kako nekoga pritegniti in vključiti v občestvo, skupino, da bi sprejel »logiko skupnosti«, se ji »podredil«, temveč vprašanje, kako mu z evangelijem pomagati pri izbiri življenjskih odločitev in kako krepiti njegovo osebno vernost.

3 PODOBE SLOVENSKE VERNOSTI

Predavanje na osnovi najnovejših empiričnih podatkov predstavlja različne

razsežnosti krščanskega verovanja s posebnim poudarkom na veri v Boga, hkrati pa predstavlja tudi druge vidike vernosti, predvsem njenega prakticiranja.

Predavanje pokaže, koliko prebivalcev Slovenije sprejema osnovne resnice krščanske vere (vključno z vero v znanost, ki se pokaže kot najvišja verska pozicija v Sloveniji). Kar nekoliko presenetljivo je, da se v zadnjem desetletju razširjenost večine predstavljenih verovanj ni bistveno spremenila. Leta 1997 je verovalo: v dušo 64,70 %, v Boga 54,10 %, v čudeže 45,40 %, v nebesa 37,50 %, v zdravljenje s polaganjem rok 33,40 %, v vstajenje od smrti 29,00 %, v napoved bodočnosti 29,30 %, v pekel 23,60 % in v hudiča 17,30 % prebivalcev Slovenije. Z najnižjo stopnjo sprejemanja izstopa temna (senčna) stran vernosti. Nekateri določena verovanja zavračajo v imenu racionalnosti: čudežnega (nikakršnih čudežev) ne sprejemajo, ker po njihovem prepričanju niso v sozvočju z modernim časom, ki ga (tudi na področju verovanj) določa predvsem znanstvena paradigma. Verjetno je največ tistih, ki z zavrnitvijo vere v pogubljenje dejansko zavračajo strah, s katerim je Cerkev v preteklosti delala kar velik pastoralni posel. Moderni (izbirni) vernik pa razmišlja: »Če imam možnost izbirati oziroma izbrati, ne bom izbral (bom zavrnil) tisto, kar mi prinaša strah.« Nadaljnja analiza prikazuje verovanja glede na spol, starost, izobrazbo, ruralno in urbano okolje, pa tudi glede na bolj ali manj redno obiskovanje bogoslužja, pri čemer se pokaže zelo visoka zveza z verovanji. Verovanje glede na obisk verouka pa kaže tudi na večjo ali manjšo »uspešnost« kateheze pri verski rasti katehezirancev.

4 VERA V BOGA

Predavanje natančneje analizira vero v Boga, ki je temeljnega pomena za človekovo vernost, zato je osrednja skrb vzgojiteljev in oznanjevalcev. Podatki pokažejo, da se po deležu tistih, ki izpovedujejo vero v Boga, Slovenija uvršča v spodnji del lestvice, med tiste evropske dežele, v katerih delež tistih, ki verujejo v Boga, ne doseže meje dveh tretjin prebivalstva. Polovica polnoletnih prebivalcev Slovenije veruje v Boga, tretjina je ateistov in agnostikov, petina pa ne veruje v osebnega, krščanskega Boga, marveč v neko višjo, presežno moč, modrost. Marsikdo to imenuje z »nekaj mora

biti«. Verjetno je to še najbliže deizmu. V zadnjem času so opazni nekateri premiki. Sicer pa je glede na spol vera precej bolj ženska zadeva (nevera pa moška); precejšnje razlike vnese starostno obdobje, stopnja izobrazbe. Najbolj gotov napovedovalec vere v Boga je obisk bogoslužja, v precejšnji meri pa tudi obiskovanje verouka.

V nadaljevanju predavanje prikaže odnos do Boga pod vidikom doživljanja Božje bližine, pri čemer se kot zelo pomemben dejavnik izkaže redno obiskovanje verouka, še bolj obiskovanje bogoslužja, najbolj pa molitev. Ta je v Sloveniji na razmeroma nizki stopnji, saj le okoli 13 % prebivalcev redno dnevno moli.

Ker je za kristjana osrednjega pomena tudi odnos do Jezusa Kristusa, podatki razkrivajo, kolikšen del prebivalcev ga ima za pravega človeka in Božjega Sina, kolikšen del se uvršča v vmesne kategorije in kolikšen del je taktih, ki niti ne verujejo, da je sploh živel. Pri tem se ponovno pokaže najvišja vera pri rednih obiskovalcih bogoslužja.

5 KATEGORIJE NE-VERNIKOV

Celotni podatki pokažejo, da se tudi v Sloveniji srečujemo s pojavom, ki ga je stroka opredelila kot »believing without belonging« in »belonging without believing« ter pomeni razkorak med »biti kristjan« (pripadati cerkvi oziroma verski skupnosti) in »verovati v Boga«, torej med konfesionalnostjo in verovanjem. V Sloveniji pripada verski skupnosti 64,4 %, v Boga pa veruje 55,2 % prebivalcev. Razvidno je, da vsi, ki se imajo za pripadnike verskih skupnosti, ne izpovedujejo vere v Boga. Skoraj 7 % tistih, ki verujejo v Boga, se nima za pripadnika cerkve, po drugi strani pa se skoraj 30 % neverujočih opredeljuje za konfesionalne pripadnike. To pomeni, da je tudi pri nas močna kategorija katoličanov, ki jim krščanstvo ni nič več kot oblika kulturne oziroma civilizacijske pripadnosti.

Iz povedanega je smiselno oblikovati posebne kategorije prebivalstva kot ciljnih skupin oznanjevanja, saj je le tako mogoče upoštevati njihove značilnosti oziroma konkretnega človeka, ki naj bi bil – po prizadevanju papeža Janeza Pavla II. – pot Cerkve.

6 SMERNICE

V zadnjem delu predavanje izpostavi nekaj smernic, kako se odgovorno prizadevati za odziv na prikazana znamenja časa, ki se dejansko nanašajo na prihodnost krščanstva. Predavanje izpostavi več poudarkov:

1. V časih, ko je na evropskem kontinentu plast krščanske kulture vse tanjša – spričo moči različnih sekularizmov – je vse pomembnejše osredotočanje na temelje vere. Pri tem je mišljeno osnovno védenje o krščanstvu. V povezavi s tem Zahrnt predlaga, da bi se osredotočali na življenje, ki je v Svetem pismu po eni strani nekaj najbolj naravnega (do Boga kot polnosti življenja, kot življenje samo), po drugi strani pa to življenje sploh še ni navzoče in po njem hrepenimo. Sredi življenja hrepenimo po »življenju« (Zahrnt 1994, 10). (Pred)zgodovina obravnava izvor življenja (Kdo smo?), deset zapovedi ohranjanje življenja (Kaj naj za to storimo?), očenaš temelje življenja (V kaj lahko zaupamo?) in govor na gori obljubo življenja (Po čem hrepenimo?).
2. Pri utrjevanju temeljev verovanja bi bilo nujno upoštevati tudi antropološke vidike v okviru izkušenj vsakdanjega življenja (Luckmann), kar pomeni graditi vero na osnovah vsakdanjosti, da bi bilo v »železnem« trikotniku družine, poklica in prostega časa več prostora za Boga. Luckmann ugotavlja tri ravni transcendence. V tem smislu je vsak človek religiozen.
3. Široko sprejemanje kriterija znanstvene resnice oznanjevalce zavezuje k dialogu z znanostjo (vera in razum) in zahteva inteligentno krščanstvo in duhovnost.
4. Verouk ne more biti »uspešen« brez temeljitega uvajanja v bogoslužje, saj raziskave dokazujejo, da je vernost močnejše vezana na bogoslužje kot na verouk. V našem versko-kulturnem prostoru se tako potrjuje, da je bogoslužje še naprej, ne le v socialističnem obdobju, najmočnejši steber vere.
5. Raziskava kaže ključni pomen uvajanja v molitev, ki je najpoglavitnejši del osebne vernosti.
6. Zelo občutljivo področje je problem (široko zavračanje) podobe Boga kot zakonodajalca, na kar kaže visoka stopnja moralnega relativizma in permisivizma.
7. V visoko mobilni družbi pridobiva pomen iščoča, romarska (»nomadska«) vernost z vse manj trdnimi strukturami. Oznanjevalec je zato ve-

- dno bolj spremljevalec na poti vere, vse bolj v iščočem dialogu in manj *ex cathedra*.
8. Kaže se visok, celo odločilen pomen verske izkušnje, kar dokazuje tudi dejstvo, da imajo največji porast števila vernikov v »neevropskem« krščanstvu karizmatična, binkoštna in protestantska gibanja. Za večino teh krščanskih gibanj, ki rastejo zelo hitro, je značilno, da so inkultivirala, inkluzivirala eno ali drugo obliko subjektivnega religioznega izkustva (spreobrnitev, glosolalija, preroštvo, čudežna ozdravljenja ipd.).
 9. Verjetno najbolj temeljno možnost nenehnega oznanjevalnega *aggiornamenta* ponuja skrivnost troedinega Boga: Bog (Oče) kot vir, izvor življenja, ki je obenem pred/nad nami; v Sinu je Bog z nami (ob nas), je naš sopotnik, pomočnik, svetovalec, kar je posebej primerno za mobilno družbo, ki na tem svetu nima stalnega bivališča (vse več brezdomcev – iskalcev »doma«, domačnosti, bližine); v Svetem Duhu je Bog v nas v najglobljih in najbolj skritih prostorih naše osebnosti in intime.
 10. Zdi se, da je danes še posebej v ospredju večno Krstnikovo kristološko vprašanje: Ali si ti ali naj čakamo drugega? Kakšen odgovor bo današnjim iskalcem posredovala slovenska katehetska skupnost?

Viri in literatura

- Bianchi, Enzo. 2007. *Krščanska drugačnost*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- Bučar, France. 2006. *Na novih razpotjih*. Celje: Društvo Mohorjeva družba, Celjska Mohorjeva družba.
- Davie, Grace. 2002. *Europe – the exceptional case: parameters of faith in the modern world*. London: Darton Longman & Todd.
- Dawkins, Richard. 2007. *Bog kot zablada*. Ljubljana: Modrijan.
- Geißler, Heiner. 2006. *Was würde Jesus heute sagen? Wo ist Gott? Gespräche mit der nächsten Generation*. Reibek bei Hamburg: Rowolt.
- Hornsby-Smith, Michael P. 2006. *An Introduction to Catholic Social Thought*. Cambridge: University Press.
- Jenkins, Philip. 2007. *God's Continent: Christianity, Islam, and Europe's Religious Crisis*. Oxford: University Press.
- Knoblauch, Hubert. 2003. *Europe and Invisible Religion*. *Social Compass* 50 (3): 267–274.
- Luckmann, Thomas. 1997. *Nevidna religija*. Ljubljana: Krtina.
- Luckmann, Thomas. 2003. *Transformation of Religion and Morality in Modern Europe*. *Social Compass* 50 (3): 275–285.
- Škamperle, Igor. 2007. *Globalizirano sveto in nove oblike religioznosti*. *Bogoslovni vestnik* 67/1, 117–132.
- Zahrnt, Heinz. 1994. *Živeti, kot da Bog je*. Petrovče: Znamenje.

p. dr. Mari Jože Osredkar: En Bog in njegove mnoge podobe

p. dr. Mari Jože Osredkar

EN BOG IN NJEGOVE MNOGE PODOBE

1 UVOD

2 O BOGU GOVORIMO

3 BESEDA »BOG«

4 PODOBA

5 LJUDJE SI USTVARJAMO RAZLIČNE PODOBE O BOGU

6 SVETOPISEMSKE PODOBE BOGA

7 PRAVA PODOBA BOGA

8 Z BOGOM GOVORIMO

9 SKLEP

1 UVOD

Odgovorni v Slovenskem katehetskem uradu so me naprosili, da za 38. katehetski simpozij pripravim predavanje z naslovom *Podobe, ki v človeku ovirajo oblikovanje podobe Boga razodetja*. Na prvi pogled je naloga enostavna. Imamo Božjo podobo, ki nam je bila razodeta, in mnoge druge, ki se človeku vsiljujejo in mu zastirajo pogled na pravo podobo Boga. Ko sem ob pripravi predavanja razmišljal o trditvi, ki izhaja iz rezultatov raziskave o vernosti v Sloveniji, iz katerih lahko razberemo »šibko podobo o Bogu«, se mi je zazdelo, da moram spregovoriti o »Božji podobi« na splošno. Nekateri izrazi so vernikom namreč tako domači, da se sploh ne sprašujejo o njihovem pomenu. Tako tudi izraz »podoba Boga razodetja« oziroma beseda »razodetje«, ki je marsikomu tako sveta, da o njej niti ne razmišlja.

Zadal sem si nalogo, da ne bom govoril o Bogu samem (kar bi bilo res prezahtevno), tudi ne o načinu, kako se Bog razodeva, temveč o Božji podobi. Upam, da je jasno, da sta to dve različni stvari: Bog in Božja podoba. Ker pa si ljudje različno predstavljamo Boga, bi verjetno pričakovali tudi odgovor na vprašanje, katera je prava in katere so neprave podobe Boga. Poskusil bom spregovoriti, kako si lahko predstavljamo Boga in s čim je pogojeno naše ustvarjanje Božje podobe. Hkrati bom nakazal, katera je »prava Božja podoba«. Najprej pa bom razjasnil, zakaj sploh potrebujemo podobe in zakaj se ne ukvarjamo kar s »pravim Bogom«.

Ustvarjanje Božje podobe spada na področje vere oziroma natančneje na področje izražanja vere. Verovati ni isto kot izražati vero. Izražanje vere je namreč zelo tesno povezano s podobami, ki si jih ustvarjamo o Bogu. Zato bo naše razmišljanje, upoštevajoč rezultate socioloških raziskav prof. dr. Vinka Potočnika, s katerimi smo bili seznanjeni v prejšnjem predavanju, ves čas prepleteno z iskanjem odgovorov na vprašanja: Kaj pomeni verovati? S čim je pogojeno izražanje vere?

Predavanje je sestavljeno iz sedmih »korakov«. Najprej se, izhajajoč iz dejstva, da o Bogu govorimo vsi, verni in neverni, osredotočim na pomen besede v človekovem življenju. Ljudje se sporazumevamo s podobami, ki se rojevajo v naši medsebojni komunikaciji. Boga si različno predstavljamo. Božja podoba se ne razlikuje le na različnih koncih sveta, temveč se

lahko spreminja iz generacije v generacijo. Ker se spreminja način življenja, se spreminja tudi kultura. Morda je prav tu potrebno iskati odgovor na vprašanje, zakaj se starši tolikokrat ne morejo sporazumeti s svojimi otroki, čeprav govorijo isti jezik. Po predstavitvi nekaterih različnih podob se predavanje sooči z dejstvom, da tudi Sveto pismo govori le o Božjih podobah. Na koncu pa bomo lahko razbrali, katera je prava podoba Boga.

2 O BOGU GOVORIMO

Človek je bitje odnosov. Tej opredelitvi pritrjuje dejstvo, da ljudje drug brez drugega ne moremo živeti. Med seboj smo povezani, med seboj komuniciramo. Beseda, ki je človekovo najosnovnejše sredstvo občevanja, kakršna koli že je, je zato nekaj velikega. Nekaj tako velikega, da izgovorjene besede ne moreš potegniti nazaj. Dal si ji življenje in živi pri poslušalcih. Prav zaradi tega ima izgovorjena beseda v sebi veliko moč: je vidno in učinkovito znamenje naše povezanosti. Še večjo moč kot izgovorjena pa ima zapisana beseda (npr. neverjetna moč pisanja v časopisih). Nekaj besed lahko spravi na noge milijon ljudi. Pa vendarle gre le človeške besede, napisane na navadnem časopisnem papirju, ki ga kupiš in še isti dan vržeš v smeti. Poleg tega pa poznamo tudi besede, ki jih ne vržemo v smeti. Včasih te kakšno besedilo tako prevzame, da ga kar prebiraš in prebiraš. In ko ga že znaš na pamet, ti oči še kar skačejo od besede do besede, dokler jih popolnoma ne osvojiš. Tudi misli marsikaterih pesnikov in pisateljev vedno znova preiskujemo in vsakič znova odkrivamo njihovo poslanstvo. Mislim, da bo to pravi izraz: poslanstvo. Vsaka beseda ima svoje poslanstvo. Z besedo si ljudje izmenjujemo informacije, vendar to ni njeno edino poslanstvo. Z jezikom, verbalnim ali neverbalnim, ljudje ohranjamo ali poglobljamo medsebojno povezanost, kar je pomembnejše od obveščanja. Sposobnost govorjenja in komuniciranja z jezikom nam je tako samoumevna, da se pogosto ne zavedamo, kako pomembna je ta vrlina in kako pomembna je vsaka beseda, ki pride iz naših ust ali izpod našega peresa.

Ljudje govorimo tudi o Bogu. Temu dejstvu ne more nihče oporekati. V Evropi in še bolj v Sloveniji je sekularizem v velikem razmahu. Besedo Bog neradi zapišemo v javne dokumente ali časopise. Novinarji se je izogibajo in jo v javnih medijih neradi izgovorijo ali zapišejo. In vendar jo izgovar-

jamo tako verni kot neverni. Od kod torej ta beseda, ki jo izgovarjamo, ko skačemo od veselja in ko trpimo; ta beseda, ki nas spodbuja k ljubezni ali k vojskovanju? Vsekakor smo besedo Bog slišali od drugih. Naučili smo se jo kot toliko drugih, ki jih uporabljamo v jeziku. In kakšen pomen nosi v sebi beseda Bog? Dejstvo, da obstaja v jeziku in jo izgovarjamo, je zagotovilo, da v sebi skriva nek pomen. Kakšen?

3 BESEDA »BOG«

Besedno izražanje je posebno poglavje kulture. Beseda namreč nima pomena sama v sebi. Nihče ji ne more določiti pomena, le-tega dobi v komunikaciji. O tej ideji razmišlja Ludwig Wittgenstein (Kerr Fergus, 1991, str. 110), omenjeno problematiko najdemo še pri Emilu Benvenistu (Benveniste Emile, 1966), idejo pa razvija tudi Guy Lafon (Lafon Guy, 1979, str. 51–75). O resničnosti omenjene ideje se lahko hitro prepričamo sami. Vzemimo npr. slovenski glagol »upati«. *Slovar slovenskega knjižnega jezika* ga opredeli kot »biti v duševnem stanju, ko se vidi možnost za rešitev iz težkega položaja«. V osrednji Sloveniji študent npr. upa, da je uspešno opravil izpit, bolnik upa, da bo kmalu ozdravel, kmet pa upa, da se bo kmalu končalo sušno obdobje. Če se premaknemo nekaj deset kilometrov proti zahodu, v Vipavsko dolino, pa bomo slišali, da tam otrok npr. ne upa priti v šolo, ker je zbolel, delavec ne upa dvigniti bremena, ker je pretežko, in vernik ne upa brati verske literature, ker nima časa. V tem primeru se glagol »upati« uporabljata v pomenu »moči«. Torej morem – ne morem. Zakaj tako? Ker beseda nima pomena sama v sebi in ker ji ga preprosto ne more določiti niti *Slovar slovenskega knjižnega jezika* niti kdor koli drug. Pomen se »rodi« v občevanju med ljudmi. Ista beseda med posamezniki v različnih okoljih izraža različen pomen, saj je človek vedno pogojen z nekim kulturnim okoljem, zunaj katerega ne more niti zaživeti. Človek se vedno izraža v neki kulturi z njej lastnimi izrazi. Zavedanje posameznika in njegova pripadnost kulturi sta odvisna prav od izrazov, ki so lastni tej isti kulturi. Otroka so naučili govoriti starši in okolje, in sicer tako, kakor so starši in okolje govorili in se izražali. Človek torej vse dela tako, kot se je naučil od drugih. In to pomeni, roditi se in živeti v neki kulturi. Vse, kar posameznika okolica nauči, ga zaznamuje in potem veže na to okolico. Če človek zamenja okolje, opazi

različnost in tudi v drugem okolju ohrani navade, ki ga identificirajo in vežejo na dom. Če je kulturna različnost prevelika, se človek ne more vživeti v drugo okolje oziroma ima težave s skupnim življenjem. Tako tudi beseda dobi pomen v okolju, kjer se izgovarja. Popolnoma iste zakonitosti veljajo za besedo Bog. Sama v sebi nima pomena. Podari ji ga okolje, v katerem se izgovarja. In ker se izgovarja v različnih okoljih, ima beseda Bog v različnih okoljih različne pomene.

Besede, ki sestavljajo jezik, so v bistvu podobe pojmov. V človekovi zavesti »zastopajo« materialno in duhovno stvarnost, ki je subjektu »druga«. To velja tudi za abstraktne pojme, npr. srečo, ljubezen, trpljenje ... Besede, izgovorjene podobe, predstavljajo tudi pojme iz religioznega področja. Tako je beseda Bog v bistvu le ena izmed podob nečesa ali nekoga, ki si ga mi – zopet je to le podoba – predstavljamo kot osebno bitje, ki presega človekovo spoznanje. Človek je namreč simbolno bitje in za komuniciranje poleg eksaktnega jezika uporablja tudi simbolni jezik, v katerem igrajo najpomembnejšo vlogo besede – simboli, ki v sebi skrivajo neko drugo vsebino. Za njihovo razumevanje je potrebna razlagalna sposobnost, intuicija. Prisotna je večpomenskost, saj tak govor lahko vsak človek dojema drugače. Ne moremo reči, da neko razumevanje ni pravilno. Simbol namreč v ljudeh deluje različno! Pomen simbolne govorice je pogojen s kulturo in osebno zgodovino vsakega posameznika. Simbolni jezik namreč priključuje človeku v spomin izkustvo nečesa iz preteklosti, kar je povezano s tem simbolom. Odnos in razumevanje simbola sta zaznamovana z našo izkušnjo.

4 PODOBA

Kaj je to podoba? Začeli bomo z epistemološko zakonitostjo: osnova spoznavanja je ponotranjenje zunanosti. Za napredek védenja in znanosti je to namreč nenadomestljiva nujnost. Objekt, ki se nahaja zunaj subjekta, se mora v subjektu ponotranjiti oziroma postati predmet subjektovega mišljenja, ki ga filozofija imenuje pojav ali fenomen; zunanji objekt mora vstopiti v subjektovo mišljenje. Z drugimi besedami: drugost mora postati istost. Zunanost se preko čutnih zaznav javlja v človekovi zavesti, pojavi se v človekovem razumu. Vendar ta operacija ni tako preprosta, kot se zdi na prvi pogled. Razum si v zavesti s pomočjo čutnih zaznav in na osnovi pojava zu-

nanjega objekta ustvari pojem ali koncept (lat.) oziroma idejo (gr.). Pojem je nekaj umskega. Ob vsaki čutni zaznavi si človek ustvari pojem o tem, kar zazna. Pojme pa spremljajo predstave ali podobe tega pojma, ki jim rečemo tudi simboli. Podoba je nekaj, kar človek lahko uporablja kot sredstvo komunikacije. Poznamo torej podobo zunanjega sveta, ne poznamo pa zunanjega sveta samega na sebi. V praktičnem vsakdanjem življenju stvarnosti ne ločimo od njene predstave v naši zavesti. Poglobljeno razmišljanje pa nam razodeva, da se zunanji svet razlikuje od podobe, ki si jo človek ustvari o njem. Tako si razlagamo človekovo mišljenje in razmišljanje o objektih, ki se nahajajo zunaj subjekta. Ponotranjena drugost ni nič drugega kot neka upodobljena ideja, ki je subjektova produkcija. Izrazimo jo lahko z besedo, ki je najpogostejše sredstvo medčloveške komunikacije. Kadar torej govorimo o Bogu, v bistvu ne govorimo o Bogu, temveč o neki podobi Boga.

5 LJUDJE SI USTVARJAMO RAZLIČNE PODOBE O BOGU

Napisana besedila so vedno izraz in odraz kulture, v kateri so nastala. Če ne poznamo kulture, tudi besedil, ki so v njej nastala, ne moremo razumeti. Čeprav poznamo vse besede, ki sestavljajo besedilo, ne razumemo njegovega pomena. Izreki, primere in prispodobe so odraz življenja v čisto določenem okolju in času. Brez poznanja teh dveh nam primere ne povedo ničesar. Angleži npr. kljub dobrim slovarjem ne morejo prevesti besed slovenskega izraza »živeti na koruzi« tako, da bi jim razložile pomen tega stavka.

Človek tudi Boga prepozna in si ga predstavlja na način in s podobami kulture, v kateri živi. Pri študiju teologije je torej poznanje kulture pomembno, ker tudi za Sveto pismo veljajo enake zakonitosti. Njegov nastanek je pogojen z življenjem in izražanjem v določeni kulturi v preteklosti. Svetopisemsko besedilo je izraz vere in prepoznavanja Božjega razodetja nekega okolja iz nekega zgodovinskega obdobja. Ker ni nujno, da je imela beseda, ki jo mi sicer poznamo in uporabljamo, v tisti kulturi enak pomen kot pri nas, moramo za razumevanje besedil tistega okolja poznati kulturo – način življenja takratnega časa. Tudi Kristus se je rodil, živel in deloval v neki čisto določeni kulturi, ki pogojuje njegovo izražanje in jezik. Če

hočemo torej razumeti njegov nauk, moramo poznati čas in okoliščine, v katerih je živel.

Človekova podoba Boga se spreminja glede na starost, izobrazbo in okolje, torej glede na kulturo. Postavimo si vprašanje: Kako kultura pogojuje Božjo podobo? Pri iskanju odgovora na to vprašanje se bomo najprej naslonili na opredelitev kulture, ki je zapisana v dokumentu *Pastoralna konstitucija o Cerkvi v sedanjem svetu* (*Gaudium et spes*). V drugem poglavju dokumenta (*Pravilno pospeševanje kulturnega napredka*) koncilski očetje orišejo nov pogled na kulturo. Najprej poudarijo, »da k sami človeški osebi spada, da se do prave in popolne človečnosti (človek) povzpne samo po kulturi, to je z gojitvijo in razvijanjem naravnih dobrin in vrednot« (CS 53,1), nato pa nadaljujejo, da »z izrazom kultura v splošnem pomenu označujemo vse tisto, s čimer človek spopolnjuje in razvija mnogovrstne duševne in telesne sposobnosti; skuša s svojim spoznanjem in delom ves svet podvreči svoji oblasti; napravi socialno življenje tako v družini kakor tudi v celotni družbi z napredkom nravi in ustanov bolj človeško; končno spada h kulturi tisto, s čimer človek v teku časov izraža, posreduje drugim in ohranja v svojih delih velika duhovna izkustva in napore, da tako služijo napredku mnogih, še več, v blagoslov vsega človeškega rodu« (CS 53, 2).

Da bi bila misel še bolj jasna, lahko zapišemo, da je kultura sklop vezi, ki v določenem okolju in v določenem zgodovinskem trenutku povezujejo posameznike v skupino. Te vezi so navade in običaji oziroma način življenja in delovanja. Kdor je vsaj malo potoval po svetu, je lahko ugotovil, da so druge ljudje drugačni kot doma. Ne le, da govorijo drug jezik ali narečje, temveč imajo tudi drugačne običaje, navade in način razmišljanja. Posameznike v nekem okolju povezujejo pogledi, vrednote in življenjski slogi, skratka način življenja. Prav to pa jih razlikuje od drugih. Ko smo nekemu Špancu v Ljubljani npr. postavili na mizo juho, nas je čudno pogledal in nam pojasnil, da ni bolan in da ne bo jedel juhe. V njegovem okolju je namreč navada, da toplo juho postrežejo le bolniku. Dejstvo je, da ljudje, kakor hitro prestopijo meje doma in okvire svojega izročila, odkrijejo, da obstaja več kakor samo en način delovanja in izražanja. Prav zadnji glagol je pomemben: »izražati se«. Izražanje je pogojeno s kulturo, ki človeku privzgoji način, kako kaj sporočiti drugim. Človek se v nekem okolju rodi in nihče ga ne vpraša, ali bi želel, da ga naučijo govoriti slovensko ali fran-

cosko ali kitajsko. Jezik nam je bil tako kot način razmišljanja in vedenja podarjen.

Zgodovina nam priča, da se kultura spreminja. Hkrati s spremembo načina življenja, mišljenja in izražanja pa se spreminja tudi prepoznavanje Boga. Mary Douglas, ameriška antropologinja, je v svojih raziskavah zapisala, da v svetu obstajajo štirje modeli družbenih ureditev (Douglas M., 1983 in Michael Paul Gallagherja, 2003, str. 43–52): tradicionalna hierarhična družbena ureditev, tekmovalni individualizem, osamitveni individualizem in fundamentalizem.

Za tradicionalno hierarhično družbeno ureditev je značilno, da vzdržuje nek stalni hierarhični red, ki se ga je treba držati. V tej ureditvi velja načelo, da kraljevi sin sede na prestol, čevljarjev sin pa bo popravljajl čevlje. S samim rojstvom je človeku dodeljen položaj, ki ga ne more spreminjati. Tudi odnosi so vnaprej določeni. Točno se ve, kdo ukazuje in kdo posluša. Za to družbo velja izreden čut pripadnosti (princ npr. čuti pripadnost kralju). Izredno je poudarjena tudi avtoriteta, ki velja od zgoraj navzdol. V taki družbeni ureditvi so medsebojni odnosi določeni in posameznik (niti tisti, ki je na vrhu) se jih ne more osvoboditi, ker ga vežejo od zunaj. Obstaja imperativ: Tako je in tako bo! Zato tudi v odnosu do Boga posameznik sprejema neko postavo, ki ga veže od zunaj in jo bo spoštoval (Če so gospod župnik rekli, potem moramo tako narediti). Človekova veličina je v tem, da se umesti v ta vnaprej določeni red, kar pomeni, da mora sprejeti svoj položaj in nima možnosti za izražanje lastne volje. Sociologi take družbe poimenujejo holistične družbe. Posameznik je kot nekakšen delček v utečenem kolesju stroja.

S prehodom v tekmovalni individualizem se pojavi odnos, ki prej ni bil mogoč, kajti v hierarhični družbi posameznik ni rekel »nočem«, saj je vedel, da temu sledi kazen. Zdaj pa ima posameznik možnost izbire, da reče »hočem« ali »nočem«. Človek si sam prizadeva, da bi dosegel nek položaj, in sam izbira, kakšne odnose bo imel z drugimi. V taki družbeni ureditvi so vezi šibke, vendar posameznike še povezujejo v neko skupnost. Zanj je značilna tekmovalnost (kmet, ki je npr. bolj iznajdljiv, postane bogat, drugi ga začnejo spoštovati, zato lahko spremeni svoj položaj v družbi, zač-

ne ukazovati, odločati). Ni več stalnosti, saj s kapitalom ali znanjem posameznik lahko napreduje po družbeni lestvici in tako spreminja odnose. Pojavi se pluralizem mnenj in demokracija, oslabi pa se čut pripadnosti (konkurenca). Posameznik se lahko sam odloča. V tekmovalnem individualizmu želi uveljaviti svojo osebnost, zato si sam postavlja zakone in pravila za življenje (demokracija – referendum). Institucija izgublja veljavo. Posameznika nihče ne more v nič prisiliti. Človek je bil prej bolj sredstvo, sedaj pa postane cilj.

S prehodom iz tekmovalnega v osamitveni individualizem nastopi pomanjkanje komunikacije, ki je za skupnost bistvenega pomena. Medsebojne vezi se zreducirajo na najmanjšo možno stopnjo, kajti posameznik se umika v svoj svet. Ljudje se med seboj ne poznajo ali pa so drug do drugega popolnoma brezbržni; drug drugega se bojijo. Pripadnost in avtoriteta nista več vrednoti. Vsak gleda le nase, odnosi postanejo patološki (anarhija, ločenost, osamljenost). Ker prevlada ignoranca do drugih ljudi, izgine tudi spoštovanje. V političnem življenju se to stanje prepozna tudi po politični brezbržnosti do skupnih zadev. Čeprav je vzpostavljen demokratični sistem, se državljani ne udeležijo volitev in se niti ne zanimajo za zakone. Tudi na verskem področju se posameznik ne meni za mnenje institucije in predpostavljene. Še več, ne oblikuje niti svojega mnenja. Človek opazi svojo nemoč, ko ostane sam. Pripadnost in odvisnost sta vzajemni – človek je človeku opora in breme hkrati. Če odložiš breme, si spodmakneš tudi oporo.

Fundamentalizem se pojavi, ko tekmovanje (odrivanje drugega) posameznika pripelje v osamljenost in se le-ta stopnjuje do boleznosti. Tedaj se začno istomisleči posamezniki združevati v skupine, ki temeljijo na selekciji, izločanju drugače mislečih. Ustanavljajo se zaprte skupnosti, ki zavračajo dialog in drugače misleče. Fundamentalistične skupnosti so kot obramba pred anarhijo, trdnjave pred kaosom. Mislijo, da bodo rešile svet pred anarhijo, s tem da bodo odstranile vse, ki se jim ne podreajo. Fundamentalizem je osamitveni individualizem zaključenih skupin, ki ne sprejemajo drugačnosti.

Te štiri družbene ureditve so pravzaprav stopnje družbenega razvoja. Zahodnoevropska družba, katere del smo, je bila najprej hierarhično ureje-

na, saj se je moral posameznik podrežati skupnim interesom, nato pa se je osvobodil izpod oblasti institucije. Njegovo osamosvajanje ga je pripeljalo v položaj, ko ne pozna več niti soseda. Zanj se niti ne zanima in tako na koncu ostane osamljen. Sledi ponovno povezovanje istomislečih posameznikov.

Opisane družbene ureditve se med seboj razlikujejo po odnosih, ki posameznike povezujejo v skupnost. Tisto, kar posameznike na nekem kraju in v nekem trenutku povezuje v skupnost, je kultura. Zato lahko iz omenjenih družbenih ureditev izpeljemo štiri različne kulture. Kjer so odnosi med posamezniki vnaprej določeni in nespremenljivi, govorimo o urejeni kulturi. Kjer se posameznik lahko odloča, s kom se bo povezoval, in svojo izbiro tudi spremeni, pa se oblikuje kultura izbire. V okolju, kjer so posamezniki drug do drugega brezbržni in hkrati osamljeni, najdemo minimalistično anarhično kulturo. V zaključenih fundamentalističnih skupinah pa prepoznamo kulturo selekcije.

Štiri različne kulture pogojujejo tudi prepoznavanje Božje podobe. Človek namreč Boga ne more videti, zato se njegovo védenje o Bogu izraža s podobami, religijskimi izrazi, ki so pogojeni s kulturo, v kateri vernik živi. Ker je v urejeni kulturi vse (enkrat za vselej) urejeno in red drži posameznika v življenju, je temu primerna tudi vernikova predstava Boga: Bog je avtoriteta, ki dobro plačuje in strogo kaznuje. Bog je torej strog sodnik, avtoriteta, postavodajalec, ki spominja na tistega, ki v tej družbeni ureditvi sedi na vrhu hierarhične civilne družbene ureditve. V kulturi izbire je vernik iskalec. Začne se spraševati, ali je res tako, kakor ga uči institucija. V Svetem pismu prebere, da Bog ni le strog sodnik, temveč tudi usmiljeni Oče, ki sprejema izgubljenega sina in mu odpušča. Ta podoba Boga mu je bolj všeč, zato se odloči zanj. V minimalistični kulturi pa vernik sploh nima svojega mišljenja. Redko izraža vero, zato je njegova podoba Boga zamegljena, nejasna. Prav tako je nejasna tudi podoba vernika samega. To je tisti, ki pravi, da veruje, pa se tega ne opazi. V kulturi selekcije se ustvari podoba Boga, ki je temu ustrezna. Verniki hočejo uničiti oziroma izničiti nasprotnike, drugače misleče, zato Bog dobi podobo pokončevalca. Podoba Boga se torej spreminja s spremembo kulture, načina življenja in mišljenja.¹

¹ To se lahko zgodi ob prevladi nekega naroda nad drugim narodom ali preprosto s preselitvijo z vasi v mesto.

Posredovanje krščanstva se prilagaja zgodovinskim spremembam in zahtevam kulture.² Vstop krščanstva v neko kulturo imenujemo inkulturacija³. To je nov izraz za nekaj, kar je globoko zakoreninjeno v zgodovino krščanstva. Imamo štiri evangelije, ki so namenjeni različnim naslovnikom – različnim kulturam, in zato vsak pisec uporablja besede in izraze, ki jih naslovniki poznajo. Sodobno oznanjevanje evangelija je namreč potrebno približati narodom z jezikom ter načinom razmišljanja in obnašanja, ki je lasten njihovi domači kulturi. Drugi vatikanski koncil je priporočil upoštevanje različnosti kultur pri širjenju Božje besede – evangelija. Da bi bila evangelizacija učinkovita, mora misijonar spoznati posebnosti določene kulture. Pravzaprav je inkulturacija že stara. Njen najpreprostejši primer je prevod Božje besede. Sveto pismo so prevedli najprej v grščino, nato v latinščino zato, da bi ga razumeli tudi nejudovski narodi. Teološke osnove inkulturacije pa gredo še dlje v preteklost: vse do Božjega sestopa v človeško naravo. Da bi se Bog lahko približal človeku in mu spregovoril na njemu razumljiv način, postane človek, a hkrati ostane Bog. Učlovečenje Jezusa Kristusa je zagotovo teološka osnova za govorjenje o inkulturaciji. Kakor Kristus ostane Bog tudi po učlovečenju, tako je evangelij Božja beseda tudi, ko ga prevedemo v drug jezik. Ko je bilo Sveto pismo prevedeno v grščino, latinščino in žive jezike, je ostalo Božja beseda. Ker pa »božič« ni prvo znamenje Božjega približanja človeku, gremo lahko še dlje v preteklost, vse do stvarjenja, ki je prvi stik transcendence z imanenco. Če Bog ne bi vstopil v človeško kulturo, bi ostal neznan.

Različne kulture oblikujejo torej različne govorice o Bogu, saj se človek z Bogom pogovarja v različnih časih in prostorih. Vsaka kultura mora odkriti novo obliko, da bi ostala skladna s prvotno resnico. In ker se v našem kulturnem okolju način življenja spreminja iz generacije v generacijo, mora vsaka generacija odkriti novo govorico o Bogu. Nikar ne bodimo presenečeni oziroma se ne pohujšujmo, če so različna obdobja oziroma različni

2 Evangelist Matej v svojem evangeliju ni uporabljal izraza »Božje kraljestvo«, ker si naslovniki – Judje – niso drznili izgovoriti Božjega imena ali njegove izpeljanke. To bi bilo zanje bogokletje. Zato je Matej uporabil izraz »nebeško kraljestvo«. Apostol Pavel je prišel oznanjat v Grčijo in je Grkom njim znanega »neznane Boga« predstavil v luči evangelija. Stara zaveza je bila prevedena v grščino, takratni »svetovni« jezik. Tudi novozavezne knjige so bile napisane v grščini, čeprav je Kristus oznanjal v aramejščini. Med vero in kulturo obstaja torej močna vez. Evangelij je nastal v neki kulturi in zunaj kulture ne more obstajati. Pri inkulturaciji, ki je evangelizacija kulture, se evangelij vnaša »v samo srčiko kulture«.

3 Izraz »inkulturacija« kot teološki termin je začel uvajati papež Janez Pavel II. od leta 1979 dalje, in sicer v pomenu, da se evangelij lahko živi kjer koli.

misleci v zgodovini krščanstva Božjo besedo razumeli različno in o njej tudi različno govorili. Zgodovinska obdobja se med seboj razlikujejo, vsako ima svoje težave in okoliščine, tako se tudi *Logos*, Božja beseda, v vsakem obdobju »utelesi« ali »ubesedi« na nekoliko drugačen način. Nekdo, ki reče, da je Bog starec z dolgo brado nad oblaki, je takega Boga prepoznal na osnovi okoliščin, v katerih živi. Drugi ga bo prepoznal kot »duha« brez telesa, tretji pa bo izrazil, da je Bog ljubezen. Tako prepoznavanje Boga bomo imenovali razodetje, katerega sprejemanje predstavlja izraz vere. Ko trdimo, da se verovanje spreminja (opisovanje vere = nove verske resnice), mislimo, da se spreminjajo izrazi vere. In ker se izrazi odnosa do Boga spreminjajo, se spreminja tudi podoba Boga. Lahko torej rečemo, da razodetje kot odnos med Bogom in človekom ni nikoli zapečaten enkrat za vselej. Bog se danes razodeva na drugačen način, kot se je pred tisočletjem. »Obleka« resnice se prilagaja »modi«. Zato se tudi teologi ne obotavljajo in vedno znova iščejo resnico oziroma jo predstavljajo kar se da razumljivo sodobnemu človeku.

6 SVETOPISEMSKE PODOBE BOGA

Starozavezni Jahvejev kult je bil brez podob. Prepoved podob (»Preklet, kdor naredi rezano ali ulito podobo, gnusobo Gospodu, delo rokodelčevih rok, in jo postavi na skrivnem!« (5 Mz 27,15)) naj bi preprečila nevarnost, da bi se Jahveja magično polastiti v kulturnih podobah. Druga Mojzesova knjiga prepoveduje, da bi ga predstavljali v podobi kakega drugega božanstva. Na prvi pogled se res zdi, da Bog nima ne imena ne podobe in da On preprosto je: »In Mojzes je rekel Bogu: ›Glej, če pridem k Izraelovim sinovom in jim rečem: ›Bog vaših očetov me je poslal k vam,‹ pa mi rečejo: ›Kako mu je ime?‹ – kaj naj jim odgovorim?‹ Bog mu je rekel: ›Jaz sem, ki sem.‹ In nato je rekel: ›Tako reci Izraelovim sinovom: ›Jaz sem‹ me je poslal k vam.‹ Nadalje je Bog rekel Mojzesu: ›Tako reci Izraelovim sinovom: ›Gospod, Bog vaših očetov, Bog Abrahamov, Bog Izakov in Bog Jakobov me je poslal k vam.‹ To je moje ime na veke in to je v spomin name iz roda v rod« (2 Mz 3,13–15). Toda svetopisemski pomen podobe je kljub vsemu zelo močan. Bog je bil navzoč v vidnem znamenju »skrinje zaveze«, v Božji besedi in pripovedovanju o njegovih velikih delih. Še več, ideja Boga je tudi v Svetem pismu predstavljena »človeško«, v antropomorfni podobi, ki so človeku razumljive.

Podoba božanskega je vedno veljala za vidni pojav in predstavnico nevidnega božanstva samega. Tako je tudi v 1 Mz 1,26.28 človek sam po sebi poklican (1 Mz 1,26 poroča, da je bil človek ustvarjen po Božji podobi), da kot Božja »podoba« (zemeljski namestnik) gospoduje vsem ribam, pticam in živalim zemlje, da si torej podredi ostalo stvarstvo. Svetopisemsko besedilo je polno predstav Boga, ki jih lahko imenujemo podobe. Bog je npr. stvarnik (1 Mz), Bog je rešitelj (2 Mz), Bog je postavodajalec (3 Mz), Bog je sodnik (2 Mz 32; 5 Mz 9; Am 5; Jer 1; Ez 7) (prim. Lah A. 2004). Vidimo, da tudi svetopisemsko besedilo za idejo Boga uporablja podobe, ki jih jemlje iz vsakdanjega življenja časa, v katerem je nastalo. Svetopisemska hermenevtika skuša svetopisemsko izražanje v podobah prevajati, toda ne v jezik brez podob – ki sploh ne obstaja, saj se predvsem duhovni svet lahko izraža samo v simbolnem jeziku – temveč v jezik, ki uporablja podobe iz nam znanega življenja.

Cerkev v apostolski dobi je v palestinskem judovskem krščanstvu najprej prevzela starozavezno češčenje Boga brez vidnih podob. V stiku z drugimi kulturami in s tem povezanimi novimi formulacijami Jezusovega sporočila pa se je vedno bolj odpirala uporabi podob in realnih simbolov (zakramenti). V pismu Kološanom npr. imenujejo Kristusa kot »podobo nevidnega Boga« (»Ta je podoba nevidnega Boga, prvorojenec vsega stvarstva« (Kol 1,15)), s čimer ga na helenistično-gnostični način izražanja razumejo v njegovem pomenu kot konkretizacijo Božje prisotnosti in delovanja (npr.: »Jezus mu je dejal: »Filip, toliko časa sem med vami in me nisi spoznal? Kdor je videl mene, je videl Očeta. Kako moreš ti reči: Pokaži nam Očeta« (Jn 14,9)). Kristus je v krščanstvu naša najodličnejša Božja podoba. Vendar ne Kristus kot človek (ker je njegova podoba izginila z odhodom njegove človeške narave), temveč kot beseda, ki je ostala med nami. V različnih kulturah smo si sicer ustvarili različne podobe Boga, toda Bog se razodeva z Besedo. Drugi vatikanski koncil nas v *Dogmatični konstituciji o Božjem razodetju* uči: »Bog je v svoji dobroti in modrosti hotel razodeti samega sebe in razkriti skrivnost svoje volje (prim. Ef 1,9), da bi ljudje po Kristusu, učlovečeni Besedi, imeli v Svetem Duhu dostop k Očetu in bi postali deležni Božje narave (prim. Ef 2,18; 2 Pet 1,4). V tem razodetju nevidni Bog (prim. Kol 1,15; 1 Tim 1,17) iz preobilja svoje ljubezni nagovarja ljudi kakor prijatelje (prim. 2 Mz 33,11; Jn 15,14.15) in občuje z njimi (prim.

Bar 3,38), da bi jih povabil in sprejel v svoje občestvo. Ta načrt razodetja se uresničuje z dejanji in besedami, ki so med seboj v notranji zvezi: dela, ki jih Bog izvršuje v zgodovini odrešenja, nam razkrivajo in spričujejo nauk in vsebino, ki sta z besedami izražena, besede pa oznanjajo Božja dela in osvetljujejo v teh delih vsebovano skrivnost. Toda najgloblja resnica, ki jo to razodetje razkriva o Bogu in o človekovem odrešenju, nam sije v Kristusu, ki je hkrati srednik in polnost vsega razodetja« (BR 2).

7 PRAVA PODOBA BOGA

Ob spoznanju različnih podob, ki si jih ljudje ustvarjamo o Bogu, se nam poraja vprašanje: Katera Božja podoba pa je prava? Nanj lahko odgovorimo z besedami sv. Tomaža Akvinskega: »Bog je čisto drugačen, kot si ga mi sploh lahko predstavljamo.« Vse naše predstave o Bogu so torej le njegove podobe. Bog sam na sebi je človeku nedostopen. Ko ljudje govorimo o Bogu, v resnici ne govorimo o Njem, temveč o podobah, ki smo si jih o njem ustvarili. Na kratko bi lahko torej dejali, da ni nobena podoba o Bogu prava, in hkrati bi lahko rekli, da so vse Božje podobe prave. Recimo, da je prava Božja podoba tista, ki človeka vodi v odnos z Bogom, torej v vero, in ga spodbuja k ljubezni do bližnjega. Zato tudi v različnih kulturah in življenjskih obdobjih človek potrebuje različne Božje podobe, ki pogojujejo njegovo izražanje vere. S spremembo Božje podobe pa se bistvo Boga seveda ne spremeni.

V tem delu predavanja lahko na kratko opredelimo tudi razmerje med pojma religija in vera: »Religija je zakrament vere« (*Nuovo dizionario di teologia*, 1985, str. 2049; tudi Ocvirk D., 1988). Ta opredelitev pove, da je religija izraz vere. Religija je družbeni in institucionalni izraz vere, »celota govorjenja, čustvovanja, ravnanja in znamenj, ki se nanaša na Boga« (Stres A., 1985, str. 3). S spremenjeno versko prakso se spreminja religija, ne pa vera. Vsi lahko izpovedujemo isto vero, ki pa se različno izraža. Rezultati socioloških raziskav, s katerimi smo bili seznanjeni v predavanju prof. dr. Vinka Potočnika, nam kažejo spremembo verske prakse v Sloveniji. Opozarjajo nas tudi na pestrost verske prakse – ne le v različnih zgodovinskih obdobjih, temveč tudi pri različnih generacijah in v različnih okoljih. Statistike kažejo, da približno 20 % slovenskih katoličanov izraža svojo vero

po nauku Cerkve. Ob nedeljah so pri maši, otroci redno do konca šolanja obiskujejo verouk itd. Velika večina pa svojo vero izraža po svoji presoji. Zadovoljijo se s krstom otroka, birmo, morda poroko in pogrebom. Znotraj cerkve jih vidimo zelo redko, večinoma se v njej niti ne znajo obnašati. Povezava z župnijskim občestvom pa sploh ni vredna omembe. To je krščanska religija večine slovenskih katoličanov. Morda je zaradi slovenske preteklosti, ki je v vzgoji in šolstvu dajala prednost ateistično-pozitivističnemu pogledu na svet, danes pri nas zelo prisotna scientistična kultura. Le tako si lahko razlagamo visok odstotek tistih, ki »verujejo v znanost«, in majhen odstotek vernih z višjo izobrazbo. V tujini je namreč vernih veliko več izobražencev. Pri nas so univerzitetno izobraženi verniki »oddaljeni« od občestva. Kljub svoji oddaljenosti pa so še vedno kristjani – pogosto jih imenujemo »nepraktikanti«. Vera se vedno izraža kot zaveza med ljudmi in troedinim Bogom ter istočasno tudi kot zaveza med ljudmi. Kakovost te zaveze pa je pogojena s podobo, ki jo o Bogu vernik ustvari v sebi. V zavezi z drugimi verniki namreč uresničuje svoj odnos z Bogom. (Ocvirk D., 1989, str. 8). Kakršna koli že je zaveza oziroma so besede, ki izražajo vero, se vera kot odnos z Bogom ne spreminja. In prav zato, da se vera ne bi spremenila, se morajo spreminjati podobe Boga in izrazi vere. Spreminjamo se namreč ljudje oziroma kultura.

Če človek med odraščanjem in s spremembo kulture ne spremeni podobe Boga, ki si jo je prisvojil v preteklosti, lahko zaide v malikovanje ali pa preprosto preneha verovati. Človek lahko zaide v malikovanje že s tem, ko zanemari dejstvo, da mu je dostopna samo podoba Boga. Če se tega ne zaveda, potem je vsaka Božja podoba, ki jo nosi v sebi, malik in njegovo poveljevanje. Oznanjanje te Božje podobe pa je malikovanje. Nič ni narobe, če rečemo, da je Bog npr. ljubezen, toda zavedati se moramo, da je On ljubezen na drugačen način, kakor jo izkušamo ljudje. Verske podobe so usmerjevalci na poti k Bogu in hkrati usmerjevalci izražanja vere. Podoba ima torej dve funkciji. Križ ob poti je najprej znamenje, da ga je postavil veren človek. Podobno tudi razpelo v stanovanju obiskovalcu najprej pove, da tam živijo kristjani. Prebivalcem stanovanja pa križ kaže tudi pot k Bogu in jih spodbuja k izražanju vere. Podoba ne pokaže na Boga kot takega, ampak usmerja na pot k Bogu.

Obstaja torej nevarnost, da simbol prevzame vlogo Boga in s tem posta-

ne malik. Malikovati pomeni, da nek objekt proglasimo za Boga. Simbol, ki postane malik, te ne usmerja naprej, ampak te hoče zaustaviti ob sebi, s čimer te zaslužni, suženjstvo pa vedno vodi v smrt. Vse lahko postane malikovanje, če se pri tem ustavimo in nas ne usmerja naprej k bližnjemu, k dejavnemu odnosu z drugim. Vernik ima lahko pobožno in sveto Božjo podobo (npr. Srce Jezusovo), toda če se ne zaveda, da je to le podoba, gre za malikovanje. Če greš npr. k obhajilu in misliš, da si s tem dejanjem izpolnil vse krščanske dolžnosti, pozabljaš pa pomagati pomoči potrebnemu človeku, je Najsvetejše zate malik, saj te ne usmerja naprej. Malikovanje pa ni prisotno samo na verskem področju. Malik je namreč vse, kar te zaslužnjuje. Televizija je čudovita stvar, ni pa sama sebi namen; služiti mora namreč temu, da bi postajali čim bolj človeški. Če nas ločuje od drugega, nas lahko zaslužni, s čimer se konča normalno in začne patološko oziroma bolešno življenje. Malik lahko postane tudi ljubljena oseba, ki te zaslužnjuje in omejuje v odnosu do slehernega drugega.

Božja podoba je pravzaprav le nadomestek pravega Boga. Ker pa je Bog sam na sebi človeškemu razumu nedosegljiv in ker je človek simbolno bitje, ki si lahko ustvarja predstave tudi o tem, česar ni nikoli videl, so Božje podobe edini človekovi usmerjevalci na poti k Bogu. Iz tega lahko sklepamo, da je religija vedno tuzemeljska. Vsem spremembam navkljub ne more postati abstraktna. Vera se vedno uresničuje v konkretnem življenju. Kakor nam je Bog dostopen le preko Božjih podob, tako nam je tudi vera dostopna le preko verske prakse – izražanja vere. Danes je zelo pogosta skušnjava, da človek misli, da je zunanja institucija nepotrebna (religija dejansko je institucija). Tako razmišljanje pa je le iluzija. Če hočemo, da vera ostane, se namreč mora tudi izražati. Izražanje vere pa je vedno tuzemsko, konkretno; to so dejansko dejanja vsakdanjega življenja. Zato so vse religije tuzemeljske, potrebujejo nek zemeljski ustroj. Komunikacija z Bogom vedno poteka le preko simbolov, podob, besed in ni nekaj abstraktnega.

V slovenski družbi in politiki pogosto poslušamo ideje, da sta vera in religioznost zasebni zadevi (Kerševan M., 1989, str. 119). Kadar koli se v parlamentu sproži debata o zakonih, ki obravnavajo področje religioznosti, nekateri povedo, da je Cerkev ločena od države. Kritika Rimskokatoliške cerkve na Slovenskem, ki je v zadnjih letih z vztrajnostjo nenehno pose-

gala v javno življenje in se »iz sfere strogo zasebnega, kar naj bi sicer bila vera, znova odločno zavihtela na slovenski politični oder in prefinjeno zahtevala zase vse, kar ji prej ni bilo dovoljeno« (Soban B., 2007), je primer razmišljanja slovenskih novinarjev, ki še vedno zagovarjajo ideologijo komunističnega režima, ki je »prepovedal« izražanje vere v javnosti in jo želel »zapreti v zakristijo«. Grozljiv primer tovrstnega razmišljanja je bil zajet v programu enega izmed napovedanih predsedniških kandidatov (ki ni postal predsednik) na zadnjih volitvah v Sloveniji. Izjavil je, da se bo kot predsednik zavzemal za »popolno ukinitve zveze med politiko in Cerkvijo« (Bezjak P., 2007).

Toda vera je zasebna zadeva posameznika toliko, kolikor je ljubezen zasebna zadeva zaljubljenega dekleta in fanta. Vso pravico imata, da se skupaj, z roko v roki, sprehajata v javnosti, vso pravico imata, da se poročita. Tudi predsedniški kandidati (zadnja predsedniška kampanja) imajo vso pravico, da javnosti predstavijo svoje soproge in otroke, ki so sad njihove ljubezni. Še več, tu ne moremo govoriti le o pravicah, temveč o potrebi. Ljubezen se mora izražati navzven, drugače izgine. Podobno je z vero. Verniku prepovedati izražati vero je nekaj podobnega, kakor če bi človeku prepovedali dihati. Zato pa so se toliki kristjani »zadušili« in se v času komunizma iz pobožnih ministrantov prelevili v zagrizene nevernike. Tudi danes marsikateri kristjan izgubi vero iz preprostega razloga: ker se prepusti javnemu mnenju, da vere »ni moderno« izražati po institucionalnih merilih. Če uporabim še eno primero, bi dejal, da je vera zasebna zadeva vernikov toliko, kolikor so zasebne zadeve vernikov cerkve po slovenskih mestih in gričih. Turisti, ki pridejo v Slovenijo, jih ne morejo prezreti. Iz teh znamenj lahko sklepajo, da v Sloveniji živijo verni kristjani. To je podoba slovenskih katoličanov, iz katere lahko tudi tisti, ki bi to podobo sicer radi zavili v temo (nočno osvetljevanje cerkva in očitek svetlobnega onesnaževanja), prepoznajo podobo Boga, ki jo verniki nosimo v sebi.

8 Z BOGOM GOVORIMO

Besedo »bog« lahko izgovori vsakdo. Modreci, filozofi, pesniki in še marsikdo je govoril in govori »o bogu« ter o njem postavlja različne trditve. Obstaja pa še druga skupina ljudi. Tisti namreč, ki govorijo »z Bogom«. Tu

ne gre toliko za vedenje in spoznanje nečesa, temveč bolj za iskanje nekoga. V nekem trenutku, ko človek govori »o bogu«, se namreč lahko znajde v odnosu z Njim. Brez lastnih zaslug. To mu je podarjeno tako, kakor nam je podarjeno življenje. Nihče me ni vprašal, ali hočem živeti, kje in kako bi živel. Preprosto sem se znašel v življenju. Tako je tudi v tem primeru. Iz govorjenja o bogu preidem h govorjenju z Bogom. In ko Bogu rečem »ti«, on postane »moj Bog« in ga zapišem z veliko začetnico. Ne poznam ga in o Njem ne vem povedati nič več kakor tisti, ki ga zapiše z malo začetnico. Toda čutim, da Bog zame ni le beseda, temveč Nekdo, ki ga lahko pokličem s »ti, moj Bog«. To mi omogoča odnos, ki ga imenujemo vera. V njej sem se znašel in iz mene je porodila vernika. Sveti Avguštin je v *Izpovedih* zapisal: »Ne bi te iskal, če me ti ne bi že prej našel!« Kaj to pomeni? Človek ne bi iskal Boga, če ne bi že veroval vanj. Šele takrat, ko začutiš, da veruješ, začneš iskati Boga. In dokler ga iščeš, veruješ. Ko pa ga nehaš iskati oziroma ko misliš, da si ga našel, takrat ne veruješ več. Skratka, verovati pomeni iskati Boga. Še bolje povedano: verovati pomeni iskati Božjo podobo. In če si zares veren, zares povezan s partnerjem, ki ga ne poznaš in mu vseeno rečeš »ti«, se ne boš zadovoljil z nobeno podobo. Ne boš se zaustavil pri nobeni podobi. Vsako podobo boš zavrnil in iskal novo, prepričljivejšo. Zakaj človek išče podobo? Zakaj človek veruje?

Odgovori na to vprašanje so različni. Menim, da človek veruje zato, ker je bitje odnosov, ker je povezan z drugimi. To je najgloblji in prvi razlog človekovega verovanja. Prvo človekovo izkustvo transcendence je odnos. Odnos z drugim, s slehernim drugim, ki ga v življenju sreča. In prav v tem vsakdanjem odnosu se človek sreča in se srečuje z nečim, kar ga presega. Človek je namreč bitje, ki se v odnosu do drugega ne zadovolji s čutno predstavo (vizualna slika, glas, tip) drugega, temveč ga išče in spoznava, čeprav se zdi, da ga je že našel in spoznal. Kaj človek prepozna v človeku? V bistvu čuti, da drugi ni le to, kar se vidi, sliši in otiplje, temveč da se v drugem skriva veliko več kot zgolj »nekaj duhovnega« ali veliko več kot zgolj neka »duša«. Verjame, da bo to »nekaj več« v drugem našel in zato se v tem iskanju nikoli ne zaustavi. Ker spozna, da drugega ne more nikoli v polnosti razumeti, zaobjeti in imeti, verjame (nima dokazov, da bi to vedel), da v drugem obstaja »popolnoma Drugi«, ki ga ne bo nikoli razumel. In ker je tako drugačen, ga zapiše z veliko začetnico. Slutim, čutim, izkušam in

verujem, da si ti le podoba nekoga, ki ga iščem. Drugi ni nič drugega kot podoba Drugega. V tem kontekstu lahko razumemo stavek, ki je zapisan na začetku Svetega pisma: »Bog je ustvaril človeka po svoji podobi« – ti si namreč ta Božja podoba. Zato človek veruje. Čim bolj ga drugi vznemirja, tem bolj v njem išče Drugega. Ali bolj natančno: v podobi drugega prepozna Božjo podobo.

Človek verjame, da je bistvo drugega telesnim čutom nedostopno, da ne gre zgolj za spoznavanje, temveč za hrepenenje po drugem. Ne more se ga polastiti, ne more ga razumeti, po njem lahko samo hrepeni. Po ničemer človek ne more tako močno hrepeneti kot po drugem človeku. Človeka nihče ne vznemirja tako, kakor ga vznemirja človek poleg njega. Zakaj? Ker v obličju drugega lahko prepozna Boga. Samo bitje v odnosu je lahko religiozno bitje. In ker smo vsi »bitja v odnosu«, vsi na nek način verujemo. Kako lahko to razumemo?

Verovanje je torej bolj kot »prepričanje o Božjem bivanju« – kar si ljudje pogosto predstavljajo – odnos. Le-ta je iskanje drugega in vera, ki je odnos, je iskanje Boga. V odnosu izkušaš presežno in v tej izkušnji si zaželiš, da bi ga poklical po imenu, pa ne veš, kako mu je ime. Tudi Mojzes je v gorečem grmu izkusil nekaj, kar ga je presegalo, navduševalo in mu vlilo hrepenenje, da bi ga poklical po imenu, zato je vprašal po imenu. In On mu odgovori: »Jaz sem, ki sem« (prim. 2 Mz 3). Apostoli pa so na gori Tabor izkusili Božjo bližino in si želeli trenutke Njegove prisotnosti podaljšati v večnost: »Naredimo tri šotore ...« (prim. Mt 17,4). To, kar človek izkuša v odnosu in ga tako močno presega, da ne more spoznati, a mu želi kljub temu reči »ti«, je človek poimenoval Bog. Preprosta beseda, pod katero ne vemo, kaj bi si predstavljali. In ga iščemo.

9 SKLEP

V predavanju sem izpostavil evropski in slovenski sekularizem – tendenco, da bi vse, kar je Božjega, izrinili iz javnega življenja. Hkrati pa sem prikazal tudi tezo, da vsak človek, vede ali nevede, veruje – v drugem išče nekaj več, kar smo imenovali Bog. Na prvi pogled si ti dve dejstvi nasprotujeta. Kako bi sicer lahko nekdo izrival Boga iz svoje okolice in ga istočasno is-

kal? Dejansko pa ne gre za izrivanje Boga iz javnega življenja, temveč za odklanjanje podobe Boga, ki ljudem (nič več) ne kaže poti do presežnega, v katerem bi se današnji človek lahko bolj uresničeval. Obstoječe Božje podobe ljudi nič več ne nagovarjajo in jih ne usmerjajo k Drugemu. Danes namreč ljudje bolj kot kdaj koli iščejo Boga in si želijo »bližine«. Vsi ljudje, brez izjeme. Izrivanje »institucionalizirane podobe Boga« iz javnosti je le znamenje religioznim institucijam, v Sloveniji predvsem Rimskokatoliški cerkvi, da se je način življenja tako spremenil, da je potrebno spremeniti podobo Boga. Hkrati pa tudi znamenje, da verniki sami spreminjajo podobo Boga in versko prakso oziroma izražanje vere. Bolj kot v besedah ljudje danes prepoznavajo Boga v pričevanju. V nesebični ljubezni matere Terezije ali misijonarja Pedra Opeke lahko ljudje začutijo nekaj več kot zgolj humanizem in dobrotelost. Medčloveški odnosi so namreč za vero to, kar je humus za rastlino. Rastlina, ki jo posadimo v rodovitno zemljo, nujno požene, zacveti in obrodi sad. Tako tudi človek v povezanosti z drugimi ne more, brez da bi v drugem iskal še nekaj »drugega«, kot je drugi sam. Odkar človek je in dokler bo, bo torej obstajalo tudi verovanje – ne kot neka pomanjkljivost, temveč kot kvaliteta, vrednota, ki posamezniku pomaga, da v iskanju in približevanju drugemu osmisli svoje bivanje in koristi razvoju družbe. Odnos do drugega so namreč vrata do presežnega. Verovanje – iskanje Drugega pa ni nič drugega kot (iskanje) ustvarjanje podobe Njega, ki ga človek srečuje, a ga ne pozna.

Človek je edino bitje, ki si lahko o nečem, česar ne pozna, ustvarja podobo. Eden od najpogostejših izrazov vere je tako ustvarjanje Božje podobe. Toda tu ne mislimo samo na neko sliko, temveč predvsem na iskanje povezave z Bogom, ki se izraža z nekim razodetjem zapovedi in prepovedi. Človek veruje toliko časa, dokler išče Božjo podobo, dokler spoznava, išče njegovo voljo. Vedno znova, vedno na nov način nadgrajuje podobo o Bogu, ki ga išče. Morda je danes vera (izpovedovanje vere) v krizi, ker smo se zaustavili pri Božji podobi, ki nas nič več ne nagovarja. Če se strinjamo, da je verovanje iskanje Božje podobe, ki vernika vodi k drugemu oziroma mu pomaga, da v obličju drugega prepozna Božjo podobo, in če se strinjamo, da »naša« Božja podoba ne spodbuja več k iskanju Drugega v drugem, jo zavržimo in iščimo novo. Morda pa drži, da današnji človek nima potrebe, da bi ga Bog razumel, temveč da bi začutil Njegovo bližino.

Literatura

- Benveniste Emile, *Problemes de linguistique generale*, Gallimard, 1966.
- Bezjak Petra, v: *Delo*, 4. avgust 2007.
- Douglas Mary., *The Effects of Modernisation on Religion Change*, v: *Religion and America, Spiritual Life in a Secular Age*, Beacon Press, Boston 1983.
- Kerr Fergus, *La theologie apres Wittgenstein*, Paris Cerf, 1991.
- Kerševan Marko, *Religija in slovenska kultura*, Ljubljana 1989.
- Lafon Guy, *Esquisses pour un christianisme*, Paris, Cerf, 1979, str. 51–75.
- Lah Avguštin, *Podobe Boga sodnika med nasiljem in nenasiljem*, *Bogoslovni vestnik* 2004.
- Michael Paul Gallagherja, *Spopad simbolov*, Družina 2003.
- Ocvirk Drago, *Religija in vera*, v: *Osnovno bogoslovje* (skripta), Ljubljana 1988.
- Ocvirk Drago, *Človek in Bog v komunikaciji*, v: *Nedelja*, 10. december 1989.
- Religiosità popolare, v: *Nuovo dizionario di teologia*, EP, Milano 1985, str. 2049.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*, DZS, Ljubljana 1998.
- Soban Branko, v: *Delo*, 16. avgust 2007.
- Stres Anton, *Moderni ateizem* (skripta), Ljubljana 1985.

ABSTRACT: One God, with Many Images

This article will deal with the fact that man cannot speak about God, without creating one of several images of God. Psychologically, we project from ourselves, our own knowledge, our own situations, and our experiences of love, or even lack thereof, about how we perceive God. We communicate by words which are the images of the world, but somehow, we can not know it. God is different in and through our respective imaginations. Since man is a »symbolic« being, he can only »image God« or only imagine that which he has never seen. Men and women are able to find themselves by virtue of their relationship with God. Hence, man believes that he is a being »in relationship with« the Divine, and, to believe is to look for the »Image of God«. »Imaging God«, as opposed to »imagining God« continues to change in the life of a person, namely a Christian, when the Divine Creator, through the Messiah, motivates the believer to look for »an image of God« in another person. For Christians, the image of God is a condition for an authentic expression of faith. If one, therefore, does not have a correct »Image of God«, he/she stops to express his faith adequately, or he starts to make an idol out of him. The actual process of Post-communist secularism in Slovenia is a sign that the »image of the God« of the Enlightenment, known in Western Europe, no longer »speaks« to the peoples anymore. Perhaps, it seems as if Slovenian citizens no longer need words speaking about God, but rather the testimony of the presence of God.

s. Magda Burger ND
BOG JE LJUBEZEN

1 UVOD

2 OTROK PRVE TRIADE

3 RELIGIOZNI RAZVOJ OTROKA PRVE TRIADE

3.1 KOGNITIVNI RAZVOJ IN RELIGIOZNA DRŽA

3.1.1 STOPNJE KOGNITIVNEGA RAZVOJA

3.1.2 OTROKOVO DOJEMANJE BOGA

3.2 ČUSTVENA RAZSEŽNOST RELIGIOZNEGA RAZVOJA

3.3 VLOGA BOGOSLUŽJA IN IZRAŽANJE VERNOSTI

4 VPLIV OKOLJA NA OTROKOV RELIGIOZNI RAZVOJ

4.1 VPLIV DRUŽINE

4.2 VPLIV INSTITUCIJE – CERKVE

5 VLOGA KATEHISTA/-INJE

1 UVOD

V skupnosti sem pripovedovala, da naj bi napisala predavanje o verskem razvoju otroka v srednjem in poznem otroštvu, v katerem bi zajela tudi, kaj otrok v tem obdobju pričakuje od vzgojitelja. Sestra, ki nikoli ni študirala česar koli, povezanega s psihologijo, je nemudoma izstrelila: »Najpomembneje je, da poveš, da je Bog ljubezen in da ga je treba kot takšnega tudi predstaviti; da so otroci sposobni in željni te besede.« Ta misel me je prepričala, da sem ohranila delovni naslov predavanja, hkrati pa je v meni povzročila pravo stisko. Res, preprosto je namreč reči: »Bog je ljubezen!« in še bolj preprosto je nekomu svetovati: »Pokaži to, da je Bog ljubezen!« ali pa »Pripoveduj o tem in živi to!« Kako pa vse to uresničiti? To vprašanje mi je izziv, ki se mu ne morem nikoli izogniti in me spremlja že vsa leta mojega redovniškega in katehetskega delovanja.

V predavanju želim najprej razmisliti, kdo je otrok, ki mu želim posredovati sporočilo o Božji ljubezni. V našem oznanilu navadno težava ni v vsebini sporočila, temveč v tem da tisti, ki oznanja, ali ne najde pravega načina oznanjevanja (tu je prisoten morebitni ali realni problem jezika – govornice, ki je marsikdaj nerazumljiva, preveč teološka) ali pa pozabi, kdo je naslovnik oziroma prejemnik oznanila. Pogosto smo v nevarnosti, da pozabimo, kaj prejemnik je in česa ni sposoben dojeti, v smislu Pavlovega nagovora: »Bratje, nisem vam mogel govoriti kot duhovnim, ampak kot zgolj mesenim bitjem, kot nedoraslim v Kristusu. Mleka sem vam dal piti, ne jedi, saj je še niste zmogli« (1 Kor 3,1–2). V predavanju torej želim približati otroka prve triade, njegovo sposobnost dožemanja, doživljanja, spoznavanja, govorjenja, da bi ga lažje razumeli, predvsem pa sprejeli in vzljubili takega, kot je in kot ga ima rad Bog. V nadaljnjih poglavjih se bom posvetila predvsem otrokovemu religioznemu razvoju ter vplivom, ki jih imata nanj družina in družba. Ob koncu pa želim nekaj besed nameniti konkretnemu oznanjevalcu in se nekoliko »poigrati« z našim pogledom na katehezo.

Glavni vir mojega predavanja je delo *Psicologia dell'atteggiamento religioso. Percorsi e prospettive* (Gardolo, Erickson, 2006) profesorja Fizzottija, ki sem ga poslušala na predavanjih psihologije religije v preteklem akademskem letu na Papeški salezijanski univerzi v Rimu. Upam, da bom s predavanjem prispevala k poglobljenemu osebnemu študiju obravnavane

tematike ali pa vsaj spodbudila željo po doseganju novih znanj in s tem osebni napredek v teoretičnem izpopolnjevanju, ki nam bo pomagal, da bomo uspešnejše in z večjim veseljem delali na področju kateheze in označevanja.

V Konstituciji Šolskih sester de Notre Dame je stavek, za katerega mislim, da lahko velja tudi za vsakega katehista in vsako katehistinjo: »Ker nas je Bog prvi ljubil, mu odgovarjamo v ljubezni in se svobodno odločamo hoditi za Kristusom.«¹

2 OTROK PRVE TRIADE

Ko izgovorimo besedo »otrok«, se nam v možganih običajno sprožijo najrazličnejše podobe. Pomislimo lahko na dojenčka, nekateri morda na novorojenčka, drugi na kakšno majhno, nebogljeno bitje. Lahko pa seveda pomislimo tudi na konkretnega otroka, ki nam pri katehezi ali v drugi skupini otrok posebej povzroča nelagodje in nas vznemirja. Ob preprosti besedi »otrok« se nam torej utrnejo misli in podobe, povezane z izkušnjami, ki jih imamo z otroki. Od tistih iz našega lastnega otroštva preko podob lastnih otrok ali tistih, s katerimi se srečujemo kot vzgojitelji, in vse do podob iz raznih revij, časopisov ter drugih medijev, ki pogosto skušajo s podobo otroka vplivati na naša čustva in odločitve.

Slovar slovenskega knjižnega jezika pojem otroka označi takole: (1.) otrok je deček ali deklica v prvih letih življenja (ožji pomen); (2.) otrok je človeški potomec v odnosu do svojih staršev (širši pomen); (3.) beseda otrok izraža, da je osebek v veliki meri deležen lastnosti, stanja, značilnosti, kot jih določa samostalnik (figurativni pomen).² O kom torej govorimo, ko omenjamo otroka prve triade? Da bi mogli na to vprašanje dobro odgovoriti, bomo najprej na hitro pregledali posamezne faze otroštva, kot jih opredeljuje razvojna psihologija.³

1 *Poslane ste*, Konstitucija Šolskih sester de Notre Dame, tč. 10.

2 SSKJ, Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 1994, 803.

3 Povzeto po: Marjanovič Umek L. – M. Zupančič, *Razvojna psihologija*, Znanstvenoraziskovalni inštitut FF, Ljubljana, Rokus, 2004.

	RAZVOJNA OBDOBJA		
Področje otrokovega razvoja	Zgodnje otroštvo (0–2 leti)	Srednje otroštvo (2–6 let)	Pozno otroštvo (6–12)
Telesno	Hitro naraščanje teže in višine.	Narašča velikost možganov; otrok še vedno raste, vendar ne več tako hitro.	Telesna rast je počasnejša; narašča telesna moč; možgani se še vedno razvijajo.
Zaznavno in motorično	Prijemanje in premikanje; otrok zaznava globino in obraz.	Najprej se razvije groba in nato drobna motorika; stranskost (levoročnost oz. desnoročnost).	Drobna in groba motorična koordinacija se z izkušnjami še izboljša.
Socialno in čustveno	Vzpostavi se čustvena vez med otrokom in tistim, ki zanj skrbi; posnemanje drugih; strah pred tujci.	Spolne vloge; pojavljati se začne altruistično (nesebično) vedenje.	Razvijajo se odnosi med vrstniki; pomembnost prijateljstev; pojav realističnega odnosa.
Kognitivno (spoznavno)	Pojavi se zaznavno motorično razumevanje; razvija se spomin.	Predoperativno mišljenje; sposobnost uporabe simbolov.	Konkretne operacije; poveča se obseg in trajanje koncentracije – pozornosti; izboljšuje se spomin; pojav spoznavnih oz. zaznavnih stilov.
Govorno	Stavki z eno ali dvema besedama; širi se besednjak.	Razumevanje slovnčnih pravil in velik napredek v besednjaku.	Sestavljanje zahtevnejših stavkov; širjenje besednjaka; zmožnost besednih iger.
Samozavedanje, samopodoba	Začetki, otrok vidi sebe ločeno od drugih ljudi; oralna in analna faza; razvoj zaupanja v ljudi.	Razvoj spolne identitete; začetki samopodobe; močna identifikacija z drugimi.	Oblikuje se podoba o samem sebi in samospoštovanje; povečana je stopnja samoopazovanja.

Glede na zgornjo razporeditev je otrok prve triade, o katerem govorimo, na razvojni stopnji prehoda iz zgodnjega v pozno otroštvo. Poglejmo njegove splošne značilnosti nekoliko podrobneje. Otrok je star 6–8/9 let. Njegova telesna rast je v primerjavi s telesno rastjo zgodnjega otroštva (0–2 leti) absolutno počasnejša. Krepi pa se telesna moč, razvija se mišična masa, tudi možgani so še v polnem razvoju. S pomočjo in na podlagi stika z ožjo in širšo predmetno okolico se mu vse bolj izboljšuje groba in drobna motorična koordinacija. Utrdi se stranskost (levo- in desnoročnost) ter gibčnost prstov.

Na socialnem in čustvenem področju razvoja otrok oblikuje svojo spolno vlogo. Pojavljati se začne altruistično (nesebično) vedenje v odnosu do družinskih članov pa tudi do vrstnikov. Odnosi do slednjih postajajo vse pomembnejši in tako prihaja že do prvih realnih odnosov – izbor, kdo je in kdo ni prijatelj. »V tej starosti se pojavi tudi izredno močan čut za pravičnost.«⁴

V obdobju poznega srednjega in zgodnjega poznega otroštva otrok začenja uporabljati simbole. Tako pravimo, da se mu na področju njegovega kognitivnega (spoznavnega) razvoja okrepi predoperativno mišljenje. To pomeni, da je že nekoliko sposoben načrtovati svoja dejanja. Sposoben je večje in daljše koncentracije, ki se še posebej izraža v izvajanju konkretnih operacij (igra, učenje). Izboljša se mu spomin, sposobnost pomnjenja, pojavljajo se tudi zametki spoznavnih oziroma zaznavnih stilov: vizualni, avditivni, kinestetični stil.⁵

Na govornem področju otrok prve triade že razume slovnična pravila ter je izredno dovzeten za širjenje besednega zaklada. Zmore sestavljati zahtevnejše stavke ter se igrati besedne igre.

V odnosu do samega sebe se začenja spraševati, kdo je. Hkrati išče odgovore na vprašanja o lastni vlogi v družini in krogu prijateljev. Ker je na stopnji srednjega otroštva še zelo negotov, je njegova sposobnost identifikacije z drugimi izredno močna. S prehodom na stopnjo poznega otroštva pa se

⁴ Stelzer K., *Otrok in njegove prve verske težave*, Ljubljana, KCK, 1994, 8.

⁵ Podrobneje smo jih na simpoziju obravnavali že pred dvema letoma. Glej *Evangelij oznanjati ali poučevati? Zbornik 36. katehetskega simpozija*. 71–72.

njegova sposobnost samoopazovanja okrepi. Začenja že razlikovati med »to sem jaz« in »to si ti (drugi)«.

Ko imamo torej pred seboj otroka prve triade, se zavedamo, da je ta otrok prehodil že kar velik in tudi pomemben del svoje življenjske poti. Od rojstva do prihoda v šolo se je šest let oblikoval, razvijal in rasel. Pred prihodom v šolo in h katehezi je že zavzel določeno stališče do samega sebe in do svoje okolice. Kaj želim s tem povedati? Preprosto to, da ima otrok, ki pride h katehezi s šestimi, morda na nekaterih župnijah tudi s petimi leti, že oblikovane določene odgovore na vprašanja, s katerimi se je srečeval ob spoznavanju širše okolice, saj je že sposoben razbirati določeno simbolno govorico. Nikakor ni »bel, nepopisan list«, na katerega bi vzgojitelji in katehisti povsem na novo pisali svoja sporočila.

»Ko učitelj v šoli ali vzgojiteljica v vrtcu pojasnjuje nek (narravni) pojav, običajno predpostavlja, da o tem pojavu otroci še nimajo svojih razlag. Toda po Piagetovi⁶ razlagi otrokovega razvoja lahko sklepamo, da imajo otroci veliko svojih razlag, v katere so prepričani tudi potem, ko jim odrasli že povedo pravilno razlago.«⁷

3 RELIGIOZNI RAZVOJ OTROKA PRVE TRIADE⁸

Religiozni razvoj zajema celotnega otroka, zato moramo otrokovo religiozno držo soočiti z njegovim miselnim, razumskim – kognitivnim in čustvenim razvojem. O tem bom spregovorila v nadaljevanju, ob koncu poglavja pa nekaj pozornosti posvetila še bogoslužju in izražanju vernosti v tem obdobju.

6 Jean Piaget je bil biolog, sicer pa se je ukvarjal z osebnim razvojem. Ugotovil je, da otroci razmišljajo drugače kot odrasli in da otroci podobnih starosti odgovarjajo na zelo podoben način, ki pa se pomembneje razlikuje od načina odgovarjanja odraslih in od njihovih pričakovanj, kakšni naj bi bili otrokovi odgovori. Piaget je glede na osnovni vzorec odgovorov, ki jih je dobil od otrok, razdelil njihovo mišljenje na štiri glavne stopnje: (1.) senzomotorično fazo (rojstvo–2 leti): čutno-gibalna faza (otrok uporablja čutila); (2.) peroperacionalno fazo (2–7 let): egoizem, egocentrizem, animizem, finalizem, artificializem; razvije se jezik, razmišljanje je togo; (3.) stopnjo konkretnih operacij (7–11 let): reverzibilnost, otrok preraste egocentrizem; (4.) stopnjo formalnih operacij (11–15 let): logično sklepanje.

7 Prim. dr. D. Piciga, *Od razvojne psihologije k drugačnemu učenju in poučevanju*, Educa, NG, 1995, 121. Tu lahko iščemo vzrok npr. verovanja v Miklavža tudi potem, ko se otroci prvič srečajo z razlago tega praznika.

8 Osnova tega dela predavanja je: Fizzotti E., *Psicologia dell'atteggiamento religioso. Percorsi e prospettive*, Garzanti, Erickson, 2006, 140–212.

3.1 Kognitivni razvoj in religiozna drža

Otrok razvija svojo religioznost v povezavi s kognitivnim razvojem oziroma stopnjo razumskega razvoja, ki ga označuje njegov odnos do zunanjega sveta.

3.1.1 Stopnje kognitivnega razvoja

V starosti 6/7 let je otrok na stopnji predoperativnega mišljenja. V tem času začenja izražati in razumevati simbolni način razmišljanja. Čeprav še ni sposoben izdelati določenega načrta oziroma ideje ali povezati posameznih dogodkov, pojavov, že zmore razbrati protislovnost posameznih dogodkov, besed, ki jih doživlja.

Na otrokov razvoj v tem obdobju odločilno vplivata egocentričnost in predvzročnost. Na njuni podlagi predoperativno mišljenje otroku pomaga izražati želje in predstave na področju religioznosti. Stvari okrog sebe doživlja kot žive in zavestne (animizem) oziroma meni, da je »za« vidno resničnostjo skrit še nekdo, ki stvari oblikuje in vpliva nanje; vse stvari, ljudje in dogodki so torej odvisni od človekove volje (artificialnost). Hkrati domneva, da so med vidnimi stvarmi vzročni odnosi, kot jih doživlja v samem sebi (magičnost). Te tri stopnje v otroku ne zavirajo njegovega razvoja v odnosu do svetega, temveč so nujno potrebne, da razvije »normalno« religioznost.

Na stopnji operativnega razvoja otrok zmore med seboj povezovati posamezne dogodke in tako tudi pričakuje uresničitev določenih konkretnih obljub. To obdobje pa traja le do otrokove nadaljnje razvojne stopnje, na kateri se pojavi hipotetično-deduktivno mišljenje. Otrok je v starosti 9–13 let že sposoben oblikovati lastne mogoče rešitve, hipotetične možnosti poteka določenega dogodka ter vključevati realna dejstva. To je obdobje, v katerem otrok razume pomen abstraktnih pojmov, kot so npr. večno, neskončno, duhovno ...

3.1.2 Otrokovo dojemanje Boga

V prvih letih svojega življenja otrok sprejema vlogo Boga na zelo preprost način: povezuje ga z naravo, vidi ga kot nekoga, ki živi na točno določenem kraju, v nebesih, cerkvi ... Otrok pravzaprav najvažnejše o Bogu izkusi,

še preden more spregovoriti en sam stavek.⁹ Okrog 4. leta Boga dojema kot konkretno, fizično bitje, ki je daleč stran od kakršne koli abstrakcije. Posledično se med 5. in 6. letom obrača na Boga, kot se obrača na osebe. Tako tudi oblikuje svoja vprašanja, dvome, razmišljanja. Bog postane neka močna oseba, ki presoja, opazuje, vse vidi in kaznuje, če je to potrebno: »Bog vse vidi, Bog vse ve, greh se delati ne sme!« Bog je torej tisti, do katerega se spleča biti prijazen, poslušen, izgovarjati je treba molitvene obrazce, ne sme pa se trmoglaviti.¹⁰ V očeh otroka ima Božja vsemogočnost enake »zmogljivosti« kot starši, svet odraslih. Bog torej ve vse, kar vedo ljudje, ali morda nekoliko več. To pomeni, da je Bog večji od vseh, saj vse ve in pozna odgovore na vsa vprašanja, ne more pa narediti vsega (npr. ne more rešiti pred smrtjo, ne more spremeniti poteka rasti, ker je to preprosto sprto v naravi stvari).

Lahko rečemo, da je že večkrat omenjeni pogled na Boga resnično tesno povezan s pogledom na starše. Ko namreč otrok dojame, da starši le niso tako vsemogočni, kot je mislil prej, to spoznanje prenese tudi na Boga. Obdobje med 7. in 8. letom strokovnjaki opisujejo kot obdobje največje religiozne inkulturacije, hkrati pa se ravno v teh letih v otroku pojavljajo prvi dvomi. Zanimivo je, da smo prejem zakramenta prvega sv. obhajila postavili prav v ta čas. Naloga Boga, kot ga vidi otrok v tem obdobju, je, da opazuje in varuje osebe – otroka samega in vse, ki so tesno povezani z njegovim preživetjem.

»Da Bog je, je jasno. Ampak, da bi delal čudeže, ne, tega pa ne more. Kako je naredil svet, ko pa svet vidimo, Boga pa ne?!« je bil eden od pomislekov, s katerimi me je presenetil sedemletni Rok na jutranjem sprehodu.

V starosti 8/9 let govorimo o letih spreobrnjenja. Bog postane tisti, ki je resnično vsemogočen in zmore narediti tudi to, česar starši, odrasli ne zmorejo ali ne znajo. V teh letih je Božja vsemogočnost torej sprejeta, upoštevana ne glede na to, ali je stvar sprta s svojo naravo ali ne. Otrok preide od pojmovanja Boga kot ustvarjalca k podobi Boga stvarnika.¹¹

⁹ Prim. Klevišar, n. d., 7.

¹⁰ Prim. Dal Molin, n. d., 194.

¹¹ Prim. Dal Molin, n. d., 194.

V starosti 10/11 let začenja otrok na versko tematiko gledati že nekoliko bolj kritično in zato tudi bolj osebno. Če mu je dana možnost, lahko prehaja v stopnjo pripravljenosti na sprejem osebnega Boga. Tako se pogled na Boga »fantoma« spremeni v pogled na Boga Duha; od Boga, ki je nekje na oblakih, preide k Bogu, ki je blizu in vsakega sprejema takega, kot je. Bog postane tisti, ki »deluje na pravi način, zagotavlja varnost, ko daje, da svet živi po njegovem načrtu«.¹²

Velikokrat se sprašujemo, ali sploh obstaja otrokova naravna religioznost. Veliko je mnenj, raziskav in nejasnosti. Če obstaja otrokova naravna religiozna naravnost, kako potem razumeti pojav nevere v otroku? Ali je vsega krivo okolje? Če pa je ni, kako potem razložiti človekovo notranje, prirojeno teženje po transcendentnem, ki ga ne moremo kar zanikati? Ciglar v svojem pedagoškem učbeniku trdi, da »verska vzgoja temelji na naravnem in razodetem dejstvu, da je vernost del človekove narave, torej sestavina človekove integralnosti, in da je človek po naravi naravn na Boga«.¹³

Trdimo torej, da je v otroku zametek religioznosti, ki raste glede na vplive, ki jim je v svojem razvoju izpostavljen. Nikakor ne moremo soglašati z mnenjem nekaterih, da pustimo otroku lastno izbiro religioznosti do časa njegove polnoletnosti. Vedno bolj gotovo postaja prepričanje, da bo otrokova religioznost rasla, če jo bomo vzgajali, sicer pa bo »zakrnela«. Tako se pridružujemo mnenju znanstvenikov, ki pravijo: »Prirojena in spontana otrokova religioznost oziroma oblika religiozne pozitivne naravnosti je povezana z vzgojnim okoljem, v katerem otrok je in raste.«¹⁴ Otrokova religioznost postaja torej vedno bolj izraz avtentičnega razvoja med njegovim človeškim doživljanjem (npr. odnos do staršev) in izkušnjo prisotnosti Božjega. Leta 1922 je Montessorijeva¹⁵ napisala:

»Otroci zmorejo, zaradi svoje nedolžnosti in nebogljenosti, intenzivneje in močneje začutiti potrebo po Bogu in njegovi

¹² Dal Molin, n. d., 195.

¹³ Ciglar T., *Človek v nastajanju. Pedagogika – P1*, Ljubljana, Salve, 1995, 51.

¹⁴ Dal Molin N., *Verso il blu. Lineamenti di psicologia della religione*, Padova, Messaggero, 2001, 186.

¹⁵ Maria Montessori, italijanska vzgojiteljica, filozofinja, humanistka, je najbolj poznana po razvoju svoje filozofije in metode o vzgoji otrok od rojstva do pubertete. Danes je njena vzgojna metoda prisotna po vsem svetu – pri nas imamo že kar nekaj vrtcev, ki ji sledijo. Več informacij lahko dobite na spletni strani: <http://www.montessori.edu/maria.htm>.

prisotnosti, čeprav manj določeno kot odrasli. Zdi se, da je njihova duša bolj razpoložljiva in dovzetna za Boga, kot je to duša odraslega.«¹⁶

Tako moramo skoraj nujno na verski razvoj otroka gledati kot na proces rasti. Proces, v katerem njegov odnos do Boga raste preko odnosa do staršev. Ta rast pa se ne ustavi v obdobju predpubertete, temveč postaja temelj za svobodno in odgovorno versko določitev, za osebni odnos med človekom in Bogom. Naloga vzgojitelja pri tej rasti je gotovo v tem, da otroku pomaga po svojih najboljših močeh in sposobnostih.

»Doslej so otroci preprosto prevzemali verske navade družine in širšega družbenega okolja. Sedaj, po prebujenju lastnega razuma, pa morajo iz mnoštva čustev, dejstev, pravil in navad oblikovati podobo sveta, ki bo zanje uporabna.«¹⁷

3.2 Čustvena razsežnost religioznega razvoja

Otrok v prvih letih svojega življenja gleda na Boga tako, kot gleda na svoje starše. Sprejema ga kot bitje, ki se ukvarja predvsem z njim samim, ki ga varuje in ščiti, tako kot mu oče in mati zadovoljujeta osnovne bivanjske potrebe. Pri tem pa ne smemo pozabiti, da se otrok na Boga obrača po zgledu svojih staršev. V njegovem vedenju je veliko posnemanja, saj sam še ni sposoben samostojnega odločanja in oblikovanja odnosov. Tudi kadar govori o dobrem Bogu, to še ne pomeni, da ga resnično sprejema kot osebo, kot Dobrega, saj o njem še nima osebnega spoznanja. Med Bogom in otrokom ni aktivnega medosebnega odnosa, saj v otrokovem psihološkem razvoju še vedno prevladujeta čustvenost in intuitivnost. Lahko rečemo, da je otrokova religioznost v tem obdobju še zelo primitivna. Otrok je tako še na začetku oblikovanja svoje osebne naravnosti na transcendentno.

»Jaz pa bom hodil k verouku vse življenje, do poroke!« je zagotovil prijatelj predšolskega dečka, ki se je upiral vstopu v učilnico. Na vprašanje, kako to, da je izbral prav čas do poroke, je odgovoril: »Tako kot moj oči!«

¹⁶ Dal Molin, n. d., 186.

¹⁷ Stelzer K., n. d., 7.

Otrok v zgodnjem otroštvu vse sprejema »z očmi« svojih staršev, zato se bomo nekoliko ustavili ob njegovem odnosu do matere in Boga. Mati je tista, ki zadovoljuje otrokove prve bivanjske potrebe: ga hrani, varuje, neguje. Pooseblja torej »materinski pol religioznega razvoja«. Zdi se, da se to nekoliko bolj izraža pri dečkih in manj pri deklicah, seveda glede na kulturno okolje, v katerem družina živi. Materinska podoba Boga se pri otroku kaže predvsem v drži »razpoložljivosti« v odnosu do drugih, ki se zgleduje pri materini razpoložljivosti do otroka.

V otrokovem religioznem razvoju ima pomembno vlogo tudi oče in njegova podoba. Predvsem je vidna v družinah, kjer oče jasno izraža svoj odnos do vere in verskih vprašanj. Zdi se, da otroci očetov, ki so aktivni verniki, pozneje lažje in očitneje izražajo svojo vero. Ta vpliv je viden predvsem pri deklicah. Kadar pa je očetova podoba tista, ki v otroku vzbuja občutek nadzora in pretirane avtoritete, se v otroku navadno oblikuje podoba Boga kot sodnika.

Vidimo torej, da se izkušnja odnosov do najbližjih, še posebej do staršev, v zgodnjem otroštvu aplicira in vpliva na aktivni razvoj otroka do transcendentnega. Ko se otrok uči prvih bolj nezavednih kot zavednih korakov oblikovanja svoje notranje religiozne strukture, mu dojemanje staršev kot hraniteljev in varuhov omogoča prenos te izkušnje na izkušnjo odnosa do Boga. Tako velika večina otrok v fazi zgodnjega otroštva gleda na Boga kot na nekoga, ki ljudem pomaga, posebno v težkih in neobvladljivih razmerah, kot so nevarnost, bolezen. Bližina Boga otroku daje gotovost in občutek varnosti. V skladu s takim pojmovanjem tudi oblikujejo svojo molitev in izražajo željo po nemogočem. Pojavljajo pa se nekatere razlike med spoloma. Deklice Boga sprejemajo kot prijatelja, nekoga, ki jim je zelo blizu, v oblikovanju molitev so bolj intimne; dečki pa ga doživljajo ali kot očeta, varuha ali kot nekoga, ki je težko dosegljiv.

Otrok je v fazi zgodnjega otroštva v izražanju svoje vernosti tipično egocentrično usmerjen. Egocentričnost je miselna funkcija, ki otroku onemogoča razpoznavati, kaj se dogaja v njem in kaj izven njega.¹⁸ Zunanjo resničnost nujno povezuje s svojim osebnim doživljanjem, čutenjem, mišljenjem. Ni

¹⁸ Prim. Dal Molin, n. d., 189.

sposoben razlikovanja med samim seboj in svetom. V ta proces je torej vključen tudi odnos z Božjim. Bog tako ni tisti, ki razsvetljuje človeka, temveč je predvsem človek tisti, ki Bogu daje njegovo božanskost. Otrok v srednji fazi svojega razvoja težko izraža in posreduje svoje doživljanje, zato njegova verbalna sporočila v posredovanju življenjske in tudi verske izkušnje pogosto ne posredujejo resničnega doživljanja. Zaradi nesposobnosti izražanja prihaja do določenega razkoraka med otrokovim doživljanjem in njegovim opisovanjem doživetega. Z leti in razvojem govora se ta sposobnost prečiščuje in krepi ter prihaja v večjo skladnost.

Ker je otrokovo mišljenje zaznamovano z močno egocentričnostjo, si otrok prizadeva, da bi okrog sebe »zbral« vse pomembne osebe in stvari, ki mu dajejo občutek varnosti, prijetnosti, zaščite. V skladu s svojo stopnjo psihološkega razvoja si torej prizadeva doseči skladnost med seboj ter odnosom do Boga zaradi sebe in ne zato, da bi se upiral ali ustrezal odraslim.

»Za zrelo otroštvo je značilno zelo stvarno mišljenje. Otrok je odrasel v pravljicnem svetu, v katerem je bila zabrisana razlika med domišljijo in dejstvi, in je postal izrazit realist. Pri tem še ne gre za odpor do avtoritet, ampak le za težnjo po jasnem razločevanju.«¹⁹

3.3 Vloga bogoslužja in izražanje vernosti

Prvi in najbolj jasen izraz dobi religioznost v molitvi, pogovorom z Bogom kot z osebo. Če govorimo z drugo osebo, potem se tej osebi podarjamo. Ko se prepiramo, ko želimo nekaj doseči, ko izražamo spoštovanje, upanje, žalost, ko molčimo, izražamo določen odnos. V prvih šestih letih je otrokova molitev taka, kot se jo je naučil od svojih staršev. Molitev seveda dojema kot »čarobno paličico«, Boga pa kot »Supermana«, ki zmaguje v boju z zlim in hudobnim.

»Veš kaj, Magda,« mi je na prehodu rekel moj sedemletni nečak, »Bog je zelo pravičen. Prepričan sem, da dovoli samo dobrim ljudem, da imajo otroke, hudobnim jih ne daje, ker ve, da hudobni ljudje otrok nimajo radi.«

¹⁹ Stelzer, n. d., 48.

Busslinger to trditev podpira, ko pravi:

»Naši otroci v predšolski dobi radi poslušajo zgodbe v sočnem, slikovitem jeziku, kjer stvari oživijo, kjer so dobri nagrajeni in hudobni kaznovani. V njihovem gledanju na svet je vse možno in vse je med seboj povezano.«²⁰

Tudi molitvena drža je taka, kot so jo otroku posredovali njegovi vzgojitelji. Ker govorimo o prvih letih otrokovega življenja, so to običajno starši ali stari starši. Obrazce, ki se jih je naučil, bo otrok molil v jeziku, kakršnega so mu posredovali starši in ki ga bo zelo težko posodabljal. Ne bo se ukvarjal z vsebino, ohranil bo način in celo modulacijo jezika.

»Obstaja pomembno pravilo za molitev z otroki, o katerem se starši medsebojno dogovorijo: najprej jaz nekaj povem, potem ti nekaj poveš, nazadnje spregovoriva oba skupaj.«²¹

Med 6. in 7. letom otrok svoj odnos do Boga lahko izraža kot nekakšno nezainteresiranost in posplošenost. Taka je tudi njegova molitev, ki je bolj kot pogovor »z« Bogom pogovor »o« Bogu. Otrok se tako v tem obdobju raje poslužuje molitvenih obrazcev, ki se jih je v preteklosti naučil, in tako se od Boga nekoliko odmakne. Med 8. in 9. letom pa se otrokovo vedenje do Boga spremeni. V svojem odnosu do Boga postane bolj konkreten, ima konkretne prošnje in tako tudi oblikuje svoje molitve.

Ko sem pripravljala otroke na praznik prvega sv. obhajila, smo imeli navado, da smo oblikovali spontane prošnje. Pred eno od pripravljalnih svetih maš smo vadili prejemanje hostije in za ta primer sem uporabila neposvečene delce hostij. Pri maši je eden od otrok izrazil prošnjo: »Jezus, danes smo poskušali, kakšna je hostija. Ni dobra. Prosim te, da boš na dan prvega sv. obhajila bolj sladek.«

Otrok Boga še vedno doživlja kot vsemogočnega »čarovnika«. Veruje, da zaradi svoje božanskosti avtomatično uslišuje prošnje in želje posamezni-

²⁰ Busslinger H., *Otrok se ob starših srečuje z Bogom*, Ljubljana, KC, 1989, 105.

²¹ Busslinger, n. d., 88.

ka. Z leti ta zaverovanost v magičnost molitve upade ter preide v obdobje molitve, ki postaja učinkovita preko drugih. Otrok Božje uslišanje svojih molitev vidi v Božjem delovanju preko ljudi ali razmer. V prvih letih svoje molitve navadno naslavlja na Jezusa, saj mu je kot človek bližji. Dejstvo pa je, da se otrok v svojih molitvah izraža tako, kot mu to dopušča njegova zrelost. Lahko rečemo, da gre tudi v molitvi za faze razvoja: od prve faze nedoločenosti in neopredeljenosti (5–7 let), kdo je Bog, preko faze jasnih in konkretnih želja (7–9 let), naj Bog pošlje sonce ali človeka, do faze, v kateri postaja molitev časovno, prostorsko in besedno jasna in določena (10–12). Otrok tedaj pogosto prosi za rešitev lastnih potreb ali potreb svojih prijateljev. V tej zadnji fazi pride do izražanja osebnega zaupanja, ko Bogu upa povedati stvari, o katerih drugim ne pripoveduje.

Drugi način izražanja vernosti je zakramentalno življenje. Otrok se osebno z zakramenti srečuje pri verouku oziroma katehezi. Slednja skuša slediti otrokovemu razvoju in sposobnosti simbolnega dojetanja. Dobro je, da zakrament prve spovedi povežemo z otrokovim moralnim razvojem, v katerem je sposoben dojemati in razpoznavati smisel greha. Velikokrat se zgodi, da ustvarimo popolnoma napačno zavest greha, ko na otroka vplivamo tako, da sprejema za greh neupoštevanje volje staršev in vzgojiteljev. V začetku tako ne gre toliko za razlikovanje med dobrim in slabim kot za razlikovanje med dovoljenim in prepovedanim.²² Raziskave kažejo, da je otrok za prvo spoved zrel nekje med 8. in 9. letom, kar v našem prostoru pomeni tretji razred devetletne OŠ. Ali to nam, katehistom in katehistinjam, kaj pove? Z zakramentalnim življenjem otrok vstopa v stik s skrivnostnim in nepoznanim, v nasprotju z realnim in poznanim, ki ga odkriva na vsakem koraku.

4 VPLIV OKOLJA NA OTROKOV RELIGIOZNI RAZVOJ

Izražanje religioznosti je pri otroku gotovo zunanji dejavnik in ne toliko njegova notranja potreba. Otrok religioznost izraža toliko, kolikor jo posnema. Njegovo religiozno izražanje je torej neposredna posledica vpliva njegove bližnje in daljne okolice. Otrok kot bitje odnosa ima rad tisto, kar ima rad njegov bližnji; dela tisto, kar rad dela tudi njegov najbližji. Otrok

²² Prim. Klevišar M. – F. Škrabl, *Verska vzgoja otrok*, Ljubljana, KCK, 1993, 34.

posnema in prevzema odnos do Boga, kakršnega razvija in izkazuje njegova najbližja okolica.

»Ko otrok raste in se razvija, ga sooblikujejo mnogi vplivi. Pravi vplivi delajo otroka ›dobrega‹ ali ›slabega‹. Kolikor več otrok ›dobrega‹ doživi, toliko več ›dobrote‹ bo prejel.«²³

Naravne pogoje za razvoj otrokove religioznosti moremo iskati v tem, da mu je omogočeno doživljanje veselja, hvaležnosti, čudenja, tišine, simbolike, družbe in pripravljenosti za pomoč.²⁴

4.1 Vpliv družine

Iz dosedanjih besed je že razvidna neposredna in izredno pomembna vloga prvih otrokovih vzgojiteljev, ki so seveda starši. Gotovo je, da ustreznega nadomestka za družinsko vzgojo ni.²⁵ »Družina nastopa kot naravna primarna skupina. Nenadomestljiva je za človekovo socializacijo, čustvenost in za vrednostni sistem.«²⁶ *Splošni katehetski pravilnik* jasno poudarja, da je otroško versko prebujenje v družinskem okolju »nenadomestljivo«, kajti metodično katehezo družinska kateheza prehiteva, spremlja in bogati.²⁷

Starši so torej prvi, ki vplivajo na otrokovo rast in odnos do izražanja religioznosti. »Šele potem ko otrok doživi, kako varen je v rokah staršev, lahko preko tega odnosa resnično zasluti Božjo naklonjenost do človeka,« pravi Busslinger.²⁸ Prvo versko vzgojo in prve korake izražanja lastne vere otrok torej prejme v svojih prvih letih življenja. Klevišarjeva v eni svojih knjig trdi, da »se vsaka vzgoja začne s prvim dnem življenja«,²⁹ zato starševsko prizadevanje, da otroka naučijo prvih molitev, molitvenih drž in izražanja vernosti, zagotovo ni brez pomena.

Spomnim se, kako me je pretreslo spoznanje, da moj oče na svojem nedeljskem sprehodu moli rožni venec. Našla sem ga

²³ Busslinger, n. d., 78.

²⁴ Prim. Klevišar, n. d., 101–104.

²⁵ Prim. Ciglar, n. d., 165.

²⁶ Ciglar, n. d., 166.

²⁷ *Splošni katehetski pravilnik*, CD št. 75, Ljubljana, Družina, 1998, tč. 226.

²⁸ Busslinger, n. d., 25.

²⁹ Klevišar, n. d., 7.

v žepu njegovih hlač in še danes vem, da sem si mislila, kako velik in mogočen mora biti Bog, če še moj ata, ki vse ve in vse zna, moli k njemu. Ko sem na atovi nočni omarici našla še Sveto pismo, sem rekla: »Če pa še Sveto pismo bere, ja, ni čudno, da vse zna!« Mislim, da sem takrat prvič dojela Boga kot osebo in svojega očeta kot nekoga, ki se posvetuje z »večjim«.

Otrok svojo podobo, ki jo ima o starših, aplicira na podobo Boga: tako kot so zanj starši vsemogočni in vsevedni, tako je vsemogočen in vseveden tudi Bog. »Bistri otroci zaznajo marsikaj, o čemer odrasli menijo, da jih sploh ne zanima.«³⁰ Že samo dejstvo, da otrok odrašča v družini, lahko pozitivno vpliva na razvoj njegovih »človeških« drž (npr. sprejemanje drugih, potrpežljivost, medsebojno spoštovanje). Vse to vpliva tudi na otrokovo dojetje Boga. Tako kot ga sprejemajo starši in drugi člani družine, tako ga sprejema in ima rad tudi Bog.

Nasprotno pa lahko negativna izkušnja v družini vpliva, da otrok razvije do Boga negativen oziroma nejasen odnos. Pozorni moramo biti na problem »dvojnih sporočil«, ko starši npr. od otroka zahtevajo in pričakujejo, da se bo udeležil nedeljske maše, šel k obhajilu, spovedi, sami pa ne gredo ali se iz vsega celo ponorčujejo.

Prvoobhajance sem spodbujala, naj se s starši na praznik pripravijo tako, da bodo skupaj zmolili zdravamarijo. Spodbudo je ena od deklic sprejela kot obveznost in tako je prišla k meni z besedami: »Sestra, ne bom mogla narediti domače naloge, ki si nam jo dala!« »Zakaj ne?« sem vprašala. Ona pa: »Zato ker se moj ati smeje, ko greva z mamico k maši, in zato ker mamica te molitve ne zna!« Stiska te deklice je bila velika, čutila sem jo globoko v svojem srcu in jo prebrala v njenih očeh. Bog ji je postajal sodnik in ne prijatelj.

4.2 Vpliv institucije – Cerkve

Ko otrok raste in oblikuje svoje socialno in versko vedenje v družini ter se s starši udeležuje verskega življenja krajevne Cerkve, prihaja v stik z insti-

³⁰ Stelzer, n. d., 51.

tucijo – največ prav preko kateheze. Ta že po svoji osnovni naravnosti otroka spodbuja k oblikovanju lastnega verskega izražanja. Kot pravi *Splošni katehetski pravilnik*, je ena osnovnih smernic kateheze prav ta, da »mora oznanjati bistvene skrivnosti krščanstva in razvija ter vodi k zrelosti«. ³¹

Če vpliva družine in institucije potekata vzporedno – še posebej v ključnih prvih letih uvajanja v krščanstvo (6–12 let), v času priprave na zakrament sv. spovedi, prvega sv. obhajila – otrok v svojem religioznem razvoju doživlja sovpadanje in harmonijo. Tako lažje odgovarja na izzive, povezane s spreminjanjem pogleda na Boga, ki iz čarovnika postaja oseba, tisti, ki se z ljubeznijo posveča človeku. Z vstopom institucije v osebno življenje se otroku odpre nov svet »svetega« brez neposredne vključenosti staršev. Otrok tako spozna, da so tudi drugi dejavniki in ljudje, ki imajo (zlasti pri poučevanju: župnik, katehist/-inja, redovnik/-ica) posebno vlogo na področju vere, religioznosti. Ta vloga je s strani otroka lahko polna pozitivnih ali negativnih vtisov. Oboji so velikega pomena za otrokov nadaljnji odnos do religije in religioznega izražanja. Prvi negativni vidik je lahko že premočno poudarjanje moraliziranja: »To moraš, drugače te bo Bog kaznoval.« Takšna miselnost, za katero je otrok neverjetno dovzeten, je pogosto prisotna, čeprav morda ni izražena prav s temi besedami. Otrok jo sprejme kot pogled na Boga, starše, avtoriteto in pri tej miselnosti ostane marsikdo celo v odrasli dobi. Tovrstno stališče lahko imenujemo tudi strah pred kaznijo, ki v človeku pogosto popači njegovo naravo in določa stremljenje k popolnosti. ³² Med morebitne negativne izkušnje lahko uvrstimo tudi dolgočasen verouk. Le-ta ni dolgočasen samo takrat, ko se nič ne dogaja. Otrok ga kot takega lahko dojema že, če je prezahteven in od njega pričakuje preveč ali pa se ukvarja s predstavami, ki otroku prav nič ne pomenijo (npr. vera v sveto katoliško Cerkev). Dejstvo je, da »vzgoja ne doseže nobenega cilja, ko otroku samo nekaj dopovedujemo, brez povezave z otrokovim vsakdanjim življenjem«. ³³

³¹ *Splošni katehetski pravilnik*, tč. 33 in 61.

³² Klevišar, n. d., 121.

³³ Busslinger, n. d., 16.

»Vzrok nezanimanja za verska vprašanja je tudi dolgočasen verouk od prvega razreda naprej. Mnogim katehetom in duhovnikom ne uspe izraziti svojih misli tako preprosto, da bi bile otrokom zanimive.«³⁴

Negativnost kateheze se pokaže tudi tedaj, ko otrok ne more slediti predstavam, ker le-te presegajo njegov kognitivni razvoj. Ali pa preprosto oznanjevanje ne sovпада z vedenjem tistega, ki oznanja. »Če slišijo otroci neprepričljivo govoriti o nebesih, se jih pogosto poloti dolgčas.«³⁵

Povabljena sem bila, naj na eni izmed slovenskih župnij sodelujem na misijonu. Dodeljena mi je bila skupina mlajših otrok. Domači župnik je bil zelo zavzet, hkrati pa zaskrbljen, kako bo stvar stekla, zato se je udeležil prvega srečanja. Bilo je v času zbiranja. Eden izmed dečkov je napol sedel, napol ležal na stolu in ravno sem se obrnila k njemu, da bi mi povedal svoje ime. V tem trenutku je vstopil župnik in preden je otrok odprl usta, da bi mi odgovoril, je župnik že vzrožil: »Ja, kako pa sediš! Zravnaj se! Tako ne moreš sedeti, če sestra govori s teboj!« Deček se ni takoj odzval, gledal je mene, ki sem ob župnikovi reakciji povsem osupnila. Župnik je nadaljeval: »Izgini! Če ne znaš ubogati, tukaj nimaš kaj iskati!« Fant je vstal in šel, jaz pa sem ostala brez besed. Šla sem za njim, pa ga nisem našla. Župnik mi je v svoje opravičilo rekel: »Ne zna se obnašati. Ne zna sedeti. Sem mu rekel, da ne sme priti v hišo, dokler se ne navadi sedeti tako, kot se spodobi. In vedno se pregovarja!« Verjamem, da je otrok župniku »požrl že veliko živcev«, ne morem pa si kaj, da ne bi zaskrbljeno rekla sebi in župniku: »Kako temu otroku povedati, da ga Bog ljubi brezpogojno? Ali bo kdaj sposoben verjeti, da Cerkev posreduje prav to sporočilo?«

Kako naj otrok, ki je tako dovzeten za celostnost, sam pri sebi »predela« doživeto? Dejstvo je, da človek, odrasel ali otrok, bolj verjame telesni govorici in lastnemu izkustvu kot pa še tako lepim besedam.

³⁴ Stelzer, n. d., 10.

³⁵ Stelzer, n. d., 55.

Da pa se ne bomo ustavljali le ob negativnem, pogledimo nekaj pozitivnih izkušenj, ki jih institucija otroku lahko da. Ko kateheza sovpada z otrokovim doživljanjem, razumevanjem pojmov in ko se otrok more dotakniti in začutiti oznanilo, takrat zazna tisto celostnost med »biti in oznaniti«. Ko sliši evangelijsko zgodbo in jo prenese v svoje življenje, jo lažje razume, ponotranji in osvesti. Tedaj zazna celostnost kulture, v kateri raste, in vere, ki jo izraža. Otrok spozna, da družina, župnija in družba delujejo na različen način, da pa se v njem dopolnjujejo in skupaj izražajo isto veselje do življenja.

Pri uri predšolske kateheze, ki sem ga nadomeščala, smo se pogovarjali o tem, kako je Bog dober, ker je vse ustvaril in skrbi za vse stvari. Za ponazoritev oziroma vstopno mesto v vsebino stvarstva smo se igrali in po nesreči je eden od otrok nekoliko prehitro in preostro potegnil za moje pokrivalo. Seveda mi ga je snel. Njegove velike oči, ki so se uprle vame, so izražale strah in negotovost, presenečenje in skrb, kaj bo. Pa ni bilo nič, ker je bilo zame pomembnejše sporočilo oznanila stvarjenja kot pa dejstvo, da sem imela za trenutek odkrito glavo. Nisem se ukvarjala s tem. Po katehezi sem prisluhnila pogovoru dečka z njegovo mamo. Rekel je: »Danes je bilo super pri verouku! Sestro smo odkrili in ni se jezila!« Slednje je povedal s takim poudarkom, da sem spoznala, da je cilj oznanila, da je Bog ustvaril svet zaradi tega, ker nas je imel rad, bil dosežen že s tem, da se jaz nisem jezila, ko je prišlo do omenjenega pripetljaja na začetku ure.

5 VLOGA KATEHISTA/-INJE

Do sedaj smo se posvečali značilnostim otroka v prvi triadi in vplivu, ki ga imata na njegov razvoj družina in okolje (predvsem Cerkev in kateheza). Sedaj pa se želim ustaviti še pri nas. Nekoliko si bomo pogledali delo in vlogo nosilca kateheze v prvi triadi katehiziranja. Menim, da naše delo in vloga nujno sovpadata z našim pogledom na delo, ki ga opravljamo.

Ker je otrok prve triade bolj kot v katerem koli drugem življenjskem obdobju predvsem otrok odnosa, kot smo ugotovili v prejšnjih poglavjih, je skoraj nujno, da smo v tem času tudi njegovi katehisti in katehistinje ljudje odnosa. Najprej in predvsem odnosa z Bogom, saj se zavedamo, da je poklic, ki ga opravljamo, Božje delo. Otroci nas bodo opazovali in se učili ob nas. Posnemali bodo naš odnos, naše vedenje, ki izraža odnos.

Neka katehistinja mi je pripovedovala o svoji izkušnji. Poučevala je otroke prvega razreda. Učili so se molitvenih obrazcev in načinov molitve. Kar naenkrat pa je ugotovila, da ima skoraj ves razred zanimivo navado. Ko je ona rekla »Pripravimo se na molitev«, so otroci vstali, kot so bili naučeni, ter se – skoraj brez izjeme – pogladili po obrazu. Tega jih sestra ni naučila. Ni vedela, od kod ta gesta. Kot dobra katehistinja se je začela opazovati. Ugotovila je, da se med pripravo na molitev, pred znamenjem križa vedno pogladi po obrazu. Imela je torej navado, za katero sploh ni vedela – pokazali so ji jo otroci.

Zakaj to pripovedujem? Ker se mi zdi zelo pomembno. V jesenskem času sem namreč na Vrnetu brala razne misli in spodbude, ideje in šale, povezane s katehezo. Razbrala sem, da si želimo, da bi starši kateheze ne pojmovali kot zadnje izmed otrokovih dejavnosti, temveč da bi skupaj z otroki nanjo gledali kot na pomemben del urnika. Hkrati pa je res tudi, kot pravi Ciglar, da imajo verni starši pravico in dolžnost, da otrokom omogočijo ustrezno versko vzgojo.³⁶

Sedaj, ko se spet bolj posvečam študiju in gledam ideal kateheze, ne morem mimo vprašanja: »Kako sem na katehezo gledala jaz, katehistinja, ko sem bila nekoliko bolj aktivna v pastoralih?« Hm. Nerodno mi je povedati, pa ... morda bo v dobro nas vseh. V zadnjih letih (več let sem poučevala isto stopnjo otrok) sem običajno pogledala v knjigo, v katekizem, prebrala naslov lekcije, preverila v delovnem zvezku, kaj bo pomembno za domačo nalogo, preverila v mapi, če imam dovolj fotokopiranih delovnih pol, ter odhitela proti župnišču. Seveda sem imela sla-

³⁶ Ciglar, n. d., 52.

bo vest, hkrati pa sem vedela, kaj bom povedala. Tako ali tako sem vedela, kaj v knjigi piše, vedela sem, kakšni so cilji ure, kot so napisani v priročniku za kateheta, imela sem izdelane delovne pole ... Kaj mi je še manjkalo? Nič. In vendar sem imela pri urah pogosto disciplinske težave. Domov sem prihajala običajno utrujena, nezadovoljna, jezna nase in na otroke ter polna načrtov za naslednji teden. Zaradi prenapolnjenega delavnika pa se je opisano ponavljalo, vse do pogovora s sestro, med katerim se mi je »razjasnilo«, kje bi lahko kaj spremenila. Spremenila bi lahko osnovni pristop: »Ni pomembno toliko, kaj bom povedala jaz, temveč je pomembno to, kako bom prisluhnila njim! Da jih bom slišala, da bom videla, kje so in kaj želijo. In potem bomo lahko skupaj dosegali cilje.«

Naj za osvetlitev uporabim podobo, ki jo za svoj pastoralni pristop rad uporablja profesor Tonelli:³⁷

Govori o akrobatih v cirkusu, ki ljudem predstavljata svojo gibčnost na trapezu. Za njiju, ki sta v akciji, v prvi vrsti ni pomembno, kako številčno občinstvo je pod njima. Zanju je pomembno dejstvo, da si zaupata in da verjameta, da sta drug za drugega pripravljena tvegati najmanj poškodbo, če ne kaj hujšega. Eden je na trapezu pritrjen za noge, drugi se drži z rokami. Vesta, da pod njima ni varovalne mreže. Odvisna sta drug od drugega in od medsebojne uigranosti. Torej iščeta isti ritem, čeprav se morata gibati obratno sorazmerno. V hipu, ko tisti, ki naj bi odskočil, vzklikne, se mora drugi, ki naj bi ga ujel, odzvati. Nato oba letita drug proti drugemu z odprtima, razprostrtima rokama. Tisti, ki lovi, je popolnoma na razpolago onemu, ki prihaja proti njemu, in ta se brezpogojno zaupa moči in spretnosti tistega, ki lovi.

Zgornja podoba označuje dva odnosa: odnos, ki naj ga ima katehist do Boga, ter odnos, ki naj ga ima do svojih katehizirancev. V prvem odnosu

³⁷ Riccardo Tonelli je redni profesor na salezijanski papeški univerzi v Rimu. Predava pastoralno katehezo. Njegovi najpomembnejši učni knjigi sta *Pastorale giovanile* (že pošla) in *La narrazione nella catechesi e nella pastorale giovanile*, Torino, Eledici, 2006.

je on tisti, ki se uči. Pred Boga prihaja kot tisti, ki mu popolnoma zaupa. Kliče ga in se mu predaja v veri, da je Bog vedno pripravljen, da ga ulovi, da ga čaka z razprostrtimi rokami, da se ne poškoduje. V zavesti, da je Božji ter da izpolnjuje Božje delo, ki se imenuje evangelizacija, oznanjevanje, kateheza, veruje, da je Bog tisti, ki skrbi in vodi vse. V drugem odnosu pa je tisti, ki z razprostrtimi rokami pričakuje katehiziranca, otroka, njegove starše, mladega človeka. Skuša ujeti ritem tistega, ki ga išče, in pozorno prisluškuje, da bo slišal najmanjši glas drugega, ki mu sporoča, da je pripravljen zaupati. Katehist tako ne more reči: »Če bodo pri katehezi danes samo trije, bomo šli domov,« saj ve, da so vsaj ti trije prišli zato, ker so se v nekem trenutku spustili s trapeza in sedaj pričakujejo, da jih bo ujel.

Kakšen bo katehist v odnosu do sebe, do Boga in do svojih katehizirancev, more vsak odločiti sam. Ne tako kot otrok, ki mu samoodločanje še ni dano v celoti. Katehisti in katehistinje smo odrasli ljudje, polno odgovorni za svoja dejanja. Imamo vse možnosti, da se odločamo tako, kot vemo, da je najbolj prav. Pri vsem našem delu nas vodi želja, da bi oznanjali Njega, ki nas je prvi poznal in prvi ljubil,³⁸ zato smo se tudi odločili in sledili njegovemu vabilu. Naslednji korak naše odločitve je v tem, da ostajamo zvesti poklicu ter ga opravljamo tako, kot to pričakujemo od staršev otrok, ki so nam zaupani, in ne nazadnje tudi od otrok samih.

6 ZAKLJUČEK

»Bog je ljubezen,« pravi apostol Janez v svojem prvem pismu (1 Jn 4,16) in pristavi, da smo mi to ljubezen spoznali in da deluje v nas. To je osnovno sporočilo Jezusovega življenja, oznanilo Božjega kraljestva, srčika vsakega katehetskega delovanja. Vedno znova iščemo načine in poti, kako bi to resnico posredovali ljudem, s katerimi živimo, delamo in h katerim smo poslani. Temu je namenjen tudi ta katehetski simpozij. V predavanju smo nekoliko osvežili naše vedenje o tem, s kakšnimi otroki se pri katehezi prve triade srečujemo. Pregledali smo tako psihološko kot versko področje razvojnega obdobja, v katerem se nahajajo. Obnovili smo tudi, kateri dejavniki (pozitivno/negativno) vplivajo na njihov razvoj. Dobro je, da si vedno znova priključimo v spomin dejstva, ki smo jih nekoč morda že slišali, pa smo

³⁸ Konstitucija Šolskih sester de Notre Dame, tč. 10.

jih zaradi preobilice informacij pozabili. Poleg omenjenega smo se ustavili tudi ob idealnem pogledu na vlogo katehista/-inje. V zavesti, da je edini idealni katehist Jezus Kristus, ne moremo zanikati, da smo k temu idealu poklicani tudi mi. Pa ne zato, da bi nas hvalili ali da bi želi sadove svojega truda, temveč zato ker vemo, da je delo, ki ga opravljamo, tisto, kar je imel v mislih Gospod, ko je rekel svojim učencem: »Pojdite torej in naredite vse narode za moje učence. Krščujte jih v imenu Očeta in Sina in Svetega Duha in učite jih izpolnjevati vse, kar koli sem vam zapovedal! **In glejte: jaz sem z vami vse dni do konca sveta**« (Mt 28, 19–20).

Literatura

- Busslinger H., *Otrok se ob starših srečuje z Bogom*, Ljubljana, KC, 1989.
 Ciglar T., *Človek v nastajanju. Pedagogika – P1*, Ljubljana, Salve, 1995.
 Dal Molin N., *Verso il blu. Lineamenti di psicologia della religione*, Padova, Messaggero, 2001.
 Fizzotti E., *Psicologia dell'atteggiamento religioso. Percorsi e prospettive*, Gardolo, Erickson, 2006.
 URL= <http://www.montessori.edu/maria.htm>.
 Klevišar M. – F. Škrabl, *Verska vzgoja otrok*, Ljubljana, KCK, 1993.
 Marjanovič Umek L. – M. Zupančič, *Razvojna psihologija*, Znanstvenoraziskovalni inštitut FF, Ljubljana, Rokus, 2004.
 Piciga D., *Od razvojne psihologije k drugačnemu učenju in poučevanju*, Educa, NG, 1995.
Poslane ste, Konstitucija Šolskih sester de Notre Dame.
Splošni katehetski pravilnik, CD št. 75, Ljubljana, Družina, 1998.
 SSKJ, Ljubljana, SAZU in Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 1994.
 Stelzer K., *Otrok in njegove prve verske težave*, Ljubljana, KCK, 1994.
 Tonelli R., *La narrazione nella catechesi e nella pastorale giovanile*, Torino, Eledici, 2006.

ZUSAMMENFASSUNG

In meinem Vortrag mit dem Titel: »Gott ist die Liebe« geht es um die religiöse Entwicklung des Kindes in den ersten Schuljahren. Bevor ich aber über diese Entwicklung spreche, muss ich etwas über das Kind wissen, über das ich spreche: Wie benimmt es sich, wie ist seine Auffassungsgabe wie ist seine Ausdrucksweise...? Weiter beleuchte ich einige Gegebenheiten in Familie und Umgebung, welche das Kind und seine Entwicklung wesentlich beeinflussen. Zum Schluss sage ich einige Worte zur Person des Katecheten und wie wir unsere Katechese sehen.

Der Vortrag bezieht sich auf das Buch *Psicologia dell'atteggiamento religioso. Percorsi e prospettive*, Gardolo, Erickson, 2006 von Prof. Fizzotti, Dozent an der UPS in Rom. Mit den Beispielen versuche ich, die Theorie zu untermalen und uns zu gemeinsamen Überlegungen hinzuführen.

s. Magda Burger: Bog je ljubezen

Denn das Kind, das zu unserem Religionsunterricht kommt, ist nicht wie ein »weißes, unbeschriebenes Blatt, auf das die Erzieher frei und aufs Neue schreiben könnten«. Es ist ein Kind, das bereits Lebenserfahrungen mitbringt, eine Person, die mehr sieht und aufnimmt, als sie ausdrücken und beweisen kann, ein Wesen, das unser Verhalten und unseren Glauben widerspiegelt.

Mögen diese Tatsachen in uns eine Ehrfurcht und eine Sorgfalt hervorrufen, damit wir mit großer Liebe und Treue unsere eigene Berufung als Erzieher und Katecheten leben.

dr. Roman Globokar

BOG KOT ZAKONODAJALEC

VPLIV PODOBE BOGA NA MORALNI RAZVOJ OTROKA V OBDOBJU DRUGEGA TRILETJA

1 UVOD

2 JEZUS KRISTUS KOT SREDIŠČE MORALNE TEOLOGIJE

2.1 Preobrat v katoliški moralni teologiji

2.2 Jezus Kristus kot popolna podoba Boga

2.3 Kristus – *norma normans* za kristjana

3 MORALNI IN RELIGIOZNI RAZVOJ OTROKA

3.1 Značilnosti obdobja 9.–12. leta

3.2 Prispevek Jeana Piageta

3.3 Prispevek Lawrenca Kohlberga

3.4 Prispevek Eugenia Fizzottija

4 PRAKTIČNE SPODBUDE

4.1 Upoštevanje stopnje razvoja

4.2 Poučevanje krščanskega moralnega nauka

4.3 Vprašanje greha in zakrament sprave

5 ZAKLJUČEK

1 UVOD

Na različnih izobraževanjih in simpozijih si učitelji in kateheti ponavadi želimo čim več praktičnih napotkov za svoje delo z otroki. Pričakuje se, da nas bo predavatelj nagovoril s svojimi bogatimi izkušnjami in nam odprl nov pogled na podajanje določenih vsebin ter nam tako vlil novega zagona za opravljanje našega poslanstva. Bojim se, da ne bom upravičil vaših pričakovanj, saj nimam veliko izkušenj z osnovnošolskimi otroki. Moje dosežanje delo je bilo namreč v glavnem povezano s srednješolci in študenti. K sodelovanju so me povabili kot moralnega teologa, da bi povedal, kako naj bi vzgajali otroke, da bi si le-ti v času razvoja oblikovali pozitivno in zdravo podobo Boga ter moralnega življenja. Dostikrat pri mladostnikih in tudi pri odraslih ljudeh opazimo, kako popačene podobe o Bogu imajo. Ne morejo verovati, ker je njihova podoba Boga tako zmaličena. Vidijo ga kot strogega sodnika, ki čaka na vsak najmanjši prekršek, da bi človeka lahko kaznoval. Na moralnem področju naj bi bil torej predvsem nadzornik, ki je vedno na preži in opazuje človekova dejanja. V takšnem okviru razmišljanja je tudi vera dojeta samo kot strah pred Bogom, in to ne strah v tistem sakralnem pomenu besede, ampak strah kot tesnoba in bojazen, da me bo nekdo kaznoval. Zaradi takšne negativne moralistične podobe o Bogu mnogi v času odraščanja zavržejo vero, saj se skušajo osvoboditi jarma, ki jim ga nalaga »krščanstvo«. Marsikdo od mladih blagruje tiste, ki ne verujejo v Boga, ker se jim ni treba držati moralnih načel in lahko delajo, kar hočejo.

Središče našega verovanja je odrešenje, vendar se danes zdi, da se mnogi želijo odrešiti prav krščanske vere in njenega moralnega nauka. Osvoboditev iščejo izven okvirov našega verskega občestva. Zdi se, da svobodno zadihajo šele, ko stopijo izven krščanskih norm in lahko »delajo, kar hočejo«. Narobe bi bilo, če bi zamahnili z roko in si rekli: »Bodo že še videli! Bog ima za vsakega dovolj dolgo šibo!«. Vprašajmo se rajši, kaj lahko kateheti storimo, da bi otroci postopoma spoznavali pravo podobo Boga, ki se razodeva kot osvoboditelj, kot stvarnik in ljubitelj življenja, pa tudi kot zakonodajalec in sodnik. Kakšna je torej tista »prava«, »krščanska« podoba Boga, h kateri naj bi usmerjali otroke pri verouku in bogoslužju? Na kaj moramo biti v določenih obdobjih še posebej pozorni?

Preden bomo poskušali odgovoriti na ta vprašanja, dovolite, da izpostavim preobrat, ki ga je v moralno teologijo prinesel drugi vatikanski koncil, a v naši katoliški Cerkvi še ni prav zaživel. Marsikdaj smo še ujeti v spone janzenističnega strahu pred Sodnikom in vidimo moralni nauk predvsem kot napotke za izogibanje grehom, ne pa kot vzvišeno poklicanost, da gremo za Jezusom, ki je prišel, »da bi imeli življenje v polnosti« (Jan 10,10). Jezus ni prišel kaznovati človeka, ampak ga je prišel osvoboditi greha in smrti. To je temelj našega krščanskega verovanja in podlaga tudi za krščanski moralni nauk.

2 JEZUS KRISTUS KOT SREDIŠČE MORALNE TEOLOGIJE

2.1 Preobrat v katoliški moralni teologiji

Pogled v zgodovino nam pokaže, da se je moralna teologija kot samostojna panoga razvila po tridentinskem koncilu (1545–1563). Za cilj je imela usposobiti spovednike, da bi pravilno ocenili krivdo spovedanca in mu naložili ustrezno pokoro. Ukvarjala se je predvsem z vprašanjem greha in pojmovala moralno življenje kot izogibanje skušnjavam in grehu. Razvila se je t. i. kazuistika, ki je preučevala spovedne primere (kazuse), ki bi pomagali spovedniku, da bi jih uporabljal v posameznih primerih. V marsičem se je zapletala v abstraktne in neživljenjske situacije, pozabila pa na enkratnost vsakega posameznega primera. Značilnost takšnega pristopa je minimalizem, ki ga zanima predvsem, ali je to, kar delam, dovoljeno. Glavna naloga moralne teologije je bila, da pove, kako daleč lahko gre posameznik, da ne stori greha. Cilj ni bila polnost življenja, ampak izogibanje grehu. Kazuistika je iz osnovnih etičnih načel izpeljevala, kaj je dovoljeno in kaj prepovedano. Tako se je ustvarjal vtis, da je moralno življenje kristjana opredeljeno z življenjem znotraj normativnih omejitev.

Drugi vatikanski koncil (1962–1965) je prinesel preobrat v tako pojmovanje morale. V središče moralne teologije je postavil dostojanstvo človeške osebe. Naloga moralne resnice je obramba in razvoj človekovega dostojanstva. Koncil je zahteval, naj se moralna teologija prenovi na podlagi svetopisemskih temeljev. »Posebno skrb se naj posveti spopolnjevanju moralne teologije, ki naj svojo znanstveno razlago bolj zajema iz nauka Sv. pisma in tako

pojasnjuje vzvišenost poklicanosti vernikov v Kristusu in njihovo dolžnost, da v ljubezni obrodijo sad za življenje sveta» (OT 16). Moralno delovanje kristjana se ne izčrpa v spolnjevanju nekega neosebnega naravnega prava, ampak v odgovoru na klic Jezusa Kristusa (*sequela Christi*). Morala ima sedaj v svojem temelju dialoško zgradbo: klic Kristusa spodbuja svoboden odgovor človeka. Krščanska morala je torej kristocentrična, na drugi strani pa tudi povezana z antropologijo, saj Kristus po nauku koncila ne razodeva samo pravega Boga, ampak razkriva tudi »resničnega človeka« (GS 22). To pa zahteva poznavanje človeka v vseh njegovih razsežnostih, kar spodbuja moralno teologijo k sodelovanju z ostalimi vedami, ki se ukvarjajo s človekom (psihologija, sociologija, biologija ...).

2.2 Jezus Kristus kot popolna podoba Boga

Jezus Kristus nas kliče, da ljubimo, kot je ljubil on. Pokorščina postavi zato za kristjana ni pokorščina nekim abstraktnim normam, ampak odgovor na osebni klic Boga, ki je navzoč v njej. Moralna teologija v posameznih zapovedih ne vidi le preprek, ki nam govorijo, kaj smemo storiti in česa ne. Pristno moralno učenje ne more obstajati samo v predstavljanju omejitev, česa se ne sme, ampak mora pokazati na ideale, na vrednote, ki naj jih človek uresničuje, da bi zaživel življenje v čim večji polnosti. Gre torej za opis poti, na kateri želi Jezusov učenec čedalje bolj razumeti Božjo voljo: to pa seveda pomeni izogibanje slabemu in sočasno rast k vedno večji podobnosti osebi Jezusa Kristusa.

Osnova prve okrožnice Benedikta XVI. *Bog je ljubezen* je prav zavest, da je dialoška struktura temelj krščanske etike. »Na začetku kristjanovega bitja ni neka etična odločitev ali velika ideja, ampak srečanje z nekim dogodkom, z neko Osebo, ki daje njegovemu življenju novo obzorje in s tem njegovo odločilno usmeritev. /.../ Ker nas je Bog prvi vzljubil (prim. 1 Jn 4,10), ljubezen zdaj ni več zgolj neka »zapoved«, ampak odgovor na dar ljubezni, s katero Bog prihaja k nam« (DCE 1). Božja zastonjska ljubezen do nas kliče, da tudi mi odgovarjamo z ljubeznijo do Boga, do bližnjih, do sebe in do celotnega stvarstva.

Mislim, da lahko samokritično ugotovimo, da je v našem oznanjevanju moralnega nauka premalo odrešitjskega zanosa. Kot da se bojimo pouda-

riti, da je Bog usmiljen do vsakega človeka, da ljubi vsakogar. Kot da se sramujemo tega, da je bil Jezus prijatelj cestinarjev in grešnikov. Iz Svetega pisma je povsem jasno razvidno, da Božja ljubezen do človeka ni pogojena z njegovim vzornim moralnim življenjem. Morala ni predpogoj za odrešenje, ampak je pravzaprav odrešenje predpogoj za moralo. Bog nas torej ne odrešuje, ker smo bili dobri, ampak smo lahko dobri, ker nas Bog odrešuje. Božje dejanje je torej prvotno, človekov odgovor (moralna) je drugotni. Že v stari zavezi je Bog najprej osvobodil ljudstvo iz egiptovske sužnosti in šele svobodnim je dal deset zapovedi, da bi ohranili svobodo in živeli v sožitju med seboj. Izkušnja odrešenja je podlaga za moralno delovanje.

2.3 Kristus – *norma normans* za kristjana

Sicer je res, da je moralnost lastna vsakemu človeku, ne glede na to, ali je veren ali ne. Vernik pa odkriva temelj za svoje moralno življenje v Bogu. Če želimo še natančneje opredeliti: za kristjana je norma vseh norm moralnega življenja Jezus Kristus – njegov nauk, njegova osebnost, njegovo življenje, njegova smrt in vstajenje. Jezus Kristus je prava podoba nevidnega Boga, v njem torej odkrivamo, kdo je Bog, pa tudi, kdo je človek. Seveda to ne pomeni, da je kristjanu samodejno lažje biti moralen kot nekomu, ki ne veruje v Kristusa. Kot kdor koli drug mora tudi kristjan iskati moralno resnico v svoji notranjosti, vesti. Koncil pravi: »Zvestoba do vesti povezuje kristjane z ostalimi ljudmi pri iskanju resnice in pri pravilnem reševanju tolikerih нравnih vprašanj, ki se pojavljajo v življenju posameznikov in družbe« (GS 16).

V odnosu med Bogom in človekom prvi korak vedno pripada Bogu, vendar ima človek svobodo. Ima možnost, da odgovori na Božjo ponudbo ljubezni ali pa jo zavrne. »Človek nima moči, niti da bi povzročil srečanje z Bogom niti da bi se izognil takemu srečanju, kadar mu ga Bog ponudi, ker ne more preprečiti, da bi ga Bog iskal in ljubil. Tisto, kar pa je odvisno od človeka, je svoboden in zavesten sprejem Božje ljubezni, ki jo lahko zavrne tako, da se zapre pred ponudbo njegovega prijateljstva. Iz tega lahko razumemo, kako je odnos z Bogom resnično vzajemen, saj vedno zahteva odgovor s strani človeka, hkrati pa ostane vedno tudi asimetričen, ker presega človeške zmožnosti in pričuje o zastojnosti Božje pobude« (Zuccaro 2003, 85–86). Največji izraz božje zastojnosti je učlovečenje Božjega Sina. Jezus Kristus

je na nek način provokacija za vsakega človeka, je »kamen spotike«, ob katerem se moramo odločiti, kam bomo usmerili svoje življenje. Jezus Kristus nas kliče na pot za njim, da sprejmemo njegove vrednote, njegov način življenja, da gledamo na svet in na življenje z njegovimi očmi, da postanemo njegovi (»biti Gospodov«). Jezusov učenec je poklican na pot razbiranja in razločevanja, kaj je Božja volja za njegovo konkretno življenje. Odločitev za Jezusa Kristusa predstavlja obzorje smisla za njegovo življenje, ki deluje kot temeljno vodilo njegovih konkretnih odločitev. Seveda ne gre za golo posnemanje vzornika oziroma zmožnost dobesečnega sledenja njegovemu nauku. Jezus Kristus pošilja svojega Svetega Duha, v katerem lahko razločujemo, kako naj uresničujemo svoje življenje in s tem širimo Božje kraljestvo na zemlji.

Podreditev Jezusu Kristusu ne nasprotuje človekovi avtonomiji, saj Jezusov učenec s polno zavestjo, odgovornostjo in svobodo sprejme Učiteljevo povabilo in ga uresničuje v svojem življenju. Zato krščanska etika ni heteronomna etika v smislu, da je Bog zunanji zakonodajalec, ki nalaga izvrševanje zapovedi. Krščanstvo poudarja, da so zapovedi zapisane v srcu vsakega človeka (Rim 2,14–15), da je torej moralna postava v človekovi notranjosti nekaj avtonomnega. Bog kot zakonodajalec ni nekdo, ki bi ukazoval izven človeka, ampak je tisti, ki je človeku najbolj blizu, ki je najbolj notranji del človekovega bitja.

Avguštin je zapisal, da je *Bog interior intimo meo*. Zanj je vest kraj, kjer je človek neposredno in duhovno prepuščen samemu sebi, hkrati pa je to kraj srečanja z Bogom. Človek v svoji notranjosti odkriva svojo krhkost, toda ta pot spoznavanja samega sebe ga odpira za srečanje z Bogom. »Ker odkrivam Boga v najgloblji notranjosti samega sebe, sem samemu sebi tam najbližji, kjer sem Bogu najbližji: ker je on *interior intimo meo*, vidim samega sebe najbolj jasno, ko se odprem njegovemu pogledu« (Schockenhoff 2003, 97). Pred Bogom je torej človek poklican k spoznavanju samega sebe. V notranjosti kliče Bog človeka k sebi. Človek ima trden temelj samo, če se v svoji notranjosti obrača k Bogu. V vesti se torej srečata Božji klic in človekov odgovor. V tem smislu Avguštin pojmuje vest kot »Božji glas« v človeku. Ne gre torej za heteronomijo, saj Avguštin vseskozi poudarja brez-pogojno vrednost človekovega samozavedanja.

Tudi ko govorimo o Kristusovi postavi, ne mislimo na neke norme ali vzorce vedenja, ki bi prihajali od zunaj: »Kristus je naša postava, v kolikor nas od znotraj usposablja, da usmerjamo naše življenje k popolnosti, ki je lastna vsakemu posebej« (Zuccaro 2003, 98). Ne gre torej za zunanje izpolnjevanje Kristusovega nauka, ampak za notranji odgovor na osebni Kristusov klic. Popoln odgovor bo človek lahko dal šele ob dovršitvi sveta (paruzija); do tedaj pa smo na poti in se postopoma poglobljamo v moralno resnico in hkrati rastemo kot kristjani v svojem odnosu do Gospoda. Kot Jezusovi učenci, ki so se odločili, da mu sledijo, se trudimo, da bi gradili pravičen svet in usmerjali zgodovino v smeri razširjanja Božjega kraljestva. Iti na pot za Jezusom pomeni, boriti se proti krivici, grehu, zlu in slabemu, ki je v svetu. »Če vernik spozna na bolj gotov in zanesljiv način, kaj je moralno pravilno in kaj napačno, to ni zaradi tega, ker bi bil drugačen od ostalih ljudi, ampak prav zaradi tega, ker si je v Kristusu spet prilastil resnico lastne vesti, s tem ko je prelomil krog greha, ki ga je stiskal znotraj zelo tesnih meja grešne zgodovine« (Zuccaro 2003, 160–161).

Ko poučujemo krščanski moralni nauk, ne smemo nikoli pozabiti, da je norma vseh norm Jezus Kristus. Zelo hitro namreč lahko poučevanje zapovedi zapade v toge legalistične okvire, znotraj katerih se izgubi tista prava vrednost zapovedi, ki je v tem, da ohranjajo in vzpodbujajo življenje. Namen tega prvega dela predavanja je, da se zavemo, da ima krščanska etika dialoško strukturo in da imajo zapovedi osebnotni značaj. Preden v katehezi otrokom posredujemo in razlagamo zapovedi, je prav, da sami razumemo njihov pomen za naše moralno življenje. V naslednjem delu se bomo bolj posvetili moralnemu in religioznemu razvoju otroka v obdobju drugega triletja osnovne šole, da bi potem v tretjem delu poskušali najti nekaj praktičnih smernic za naše katehetsko delovanje.

3 MORALNI IN RELIGIOZNI RAZVOJ OTROKA

3. 1 Značilnosti obdobja 9.–12. leta

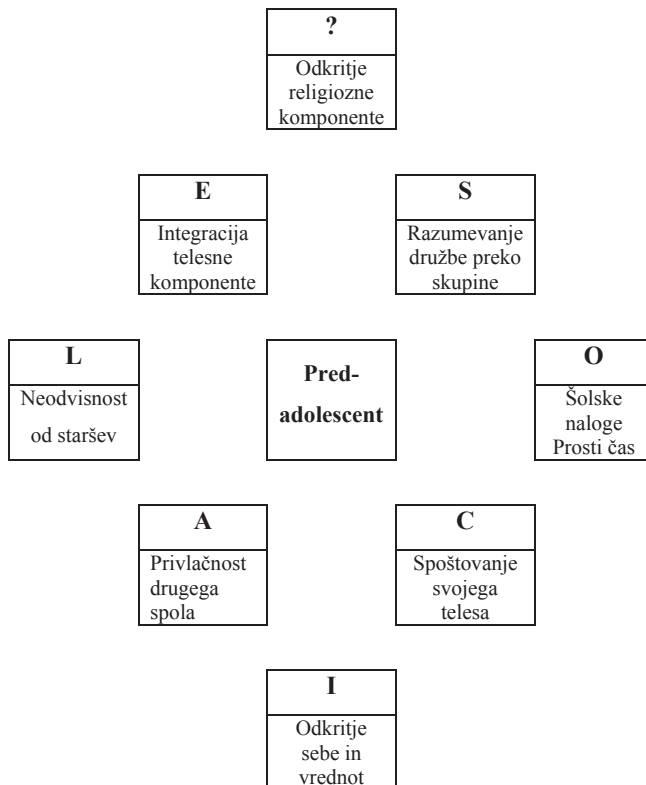
Za vzgojitelje otrok je izrednega pomena, da se zavedamo, da se otrok razvija in postopoma dojema, kaj je dobro in zakaj je nekaj dobro. V določenem obdobju nekaterih stvari še ni sposoben razumeti in doumeti. Če pre-

hitevamo z vsebinami in zahtevami, lahko s tem negativno zaznamujemo njegov moralni razvoj. Seveda se dojemanje moralnosti razlikuje od otroka do otroka; obstajajo tudi razlike med fanti in deklicami, pa vendar lahko odkrijemo neke splošne zakonitosti, ki obstajajo v razvoju otroka in so nam v pomoč pri našem poučevanju.

Organizatorji simpozija so me prosili, da se v svojem predavanju osredotočim na drugo triletno osnovnošolskega izobraževanja. Gre torej za otroke, stare med 9 in 12 let. Drugo triletno je precej heterogena enota v osnovni šoli, saj gre za prehod z razredne stopnje (1.–5. razred) na predmetno stopnjo (6.–9. razred), hkrati pa se v tem obdobju zgodi tudi prehod iz otroškega obdobja (do 11. leta) v puberteto (od 12. leta dalje). Mnogi razvojni psihologi menijo, da je prav za to obdobje značilen izstop iz otroškega sveta.

V tem času pride do telesnih sprememb. Z začetkom pubertete se začne psihoseksualni razvoj, v katerem otrok spoznava spremembe na svojem telesu, hkrati pa odkriva tudi močnejšo privlačnost drugega spola. V tem obdobju je otrok sposoben abstrakcije in posploševanja, hkrati pa se razvija tudi želja po raziskovanju in odkrivanju stvari. Prav tako je otrok sposoben razmišljati o sebi, v njem se prebujajo tudi predstave o tem, kako ga vidi-jo drugi. Če je prej bolj zaupal konkretni osebi (npr. staršem, vzgojitelju), sedaj že začenja razločevati med osebo in vrednoto, ne glede na osebo, ki mu jo posreduje. Pojavi se tudi želja po večji samostojnosti v odnosu do družinskega okolja, čeprav si še vedno želi globokih odnosov znotraj družine. Glavno vlogo imajo odnosi s prijatelji, ki predstavljajo izhodišče tako za izgradnjo osebne identitete kot tudi za to, za kaj bo porabil svoj čas v šoli in izven nje. Zelo pomembni so vzori izven družine, ki jih ti otroci želijo posnemati. Vedno bolj se otrok zaveda tudi svoje lastne vrednosti (Arto 2005, 11–14).

Pojem preadolescenta po Antoniu Artu¹

Nikoli ne smemo spregledati, da je vsak otrok nekaj posebnega, da ne moremo preprosto uveljaviti določenega modela za vse; nekdo se lahko počasneje razvija na nekem področju. Zato bi bilo potrebno tudi pri našem katehetskem delu bolj poskrbeti za možnost individualnega izražanja ustvarjalnosti. Otrok išče vzornika, odraslo osebo izven družinskega kroga, s katero se bo lahko identificiral, zato je zelo pomembno, kdo je v tem času njegov učitelj oziroma katehet.

Za boljše razumevanje otroka v tem obdobju si pogledjmo dognanja treh psihologov, ki nam bodo osvetlila prehodni značaj tega obdobja in nam bodo v pomoč pri iskanju primerne oblike kateheze, s katero želimo otro-

¹ Arto 2005, 20. Črke imajo naslednji pomen: S – družbeni vidik, O – dejavnostni vidik, C – telesni vidik, I – inteligenca, A – čustveni vidik, L – svoboda, E – vzgoja, ? – presežnostna razsežnost.

kom približati pravo podobo Boga. Upoštevanje stopnje psihološke zrelosti je predpogoj za uspešno podajanje verskih vsebin. *Tradicionalno načelo moralne teologije* pravi Gratia supponit naturam (Milost predpostavlja naravo).

3. 2 Prispevek Jeana Piageta

Za Jeana Piageta (1896–1980) je moralnost sestavljena iz oblikovanja sistema pravil in spoštovanja le-teh s strani posameznika (Piaget 1991). Zato ga zanima predvsem, kako otroci v različnih obdobjih upoštevajo pravila in kakšno predstavo imajo o njih (zavest o pravilih). Dojemanje pravil je odvisno od zrelosti otroka pa tudi od drža odraslih.

Piaget je prepričan, da otroci, mlajši od 8 let, presojuje moralne dileme drugače kot starejši. Mlajši razumejo pravila kot dokončna in absolutna; prepričani so, da jih postavljajo odrasli oziroma Bog in da jih ni mogoče spremeniti. Starejši otroci vidijo stvari bolj relativno; doumejo, da je mogoče pravila spremeniti, če se s tem vsi strinjajo. Okrog 10. oz. 11. leta doživi moralno dojemanje otroka še določene druge premike. Mlajši presojuje moralna dejanja predvsem po posledicah, medtem ko starejši že razumejo, da je moralnost odvisna od namena tistega, ki deluje. Piaget pravi, da bo mlajši otrok, če sliši o tem, da je nekdo razbil petnajst skodelic, ko je pomagal mami pri pomivanju posode, medtem ko je drugi deček razbil samo eno skodelico, ko je poskušal ukrasti piškote, mislil, da je prvi deček storil slabše dejanje. Otrok prvotno dojame samo količino škode (posledice), medtem kot starejši otrok že pričinja soditi slabost dejanj glede na namen tistega, ki je določeno dejanje storil. Mlajši otroci torej ustvarjajo svoje sodbe glede na objektivno odgovornost (velikost škode, vrednost ukradenih stvari ...), medtem ko starejši presojuje stvari glede na subjektivno odgovornost (namen delujoče osebe).

Piaget razlikuje med štirimi stopnjami glede izvajanja pravil (Arto 2005, 76–82). Prvi dve leti življenja se pravila oblikujejo predvsem na čutno-gibalni ravni. Gre za individualno pravilnost. Pravila so posamezni ustaljeni ponavljajoči se gibi, ki so odvisni od želja in gibalnih navad otroka pri individualni igri. Kasneje (2–6 let) se otrok igra tako, da upošteva pravila družbenega okolja ter posnema večje otroke tudi takrat, ko se igra sam;

proti koncu tega obdobja se pojavijo egocentrične težnje; igra se na individualistični način znotraj skupine.

V naslednjem obdobju (7–10 let), ki nas prvenstveno zanima, se začne sodelovanje otroka z družbenim okoljem. Njegova igra ni več egocentrična in zadovoljstvo je vedno bolj v tem, da je v družbi, in ne toliko v tem, da se giblje (motorično zadovoljstvo). Začne se zanimanje za oblikovanje pravil, ki bi definirala odnose med različnimi udeleženci v skupini. Zaveda se, da je potrebno vzpostaviti kontrolo, da bi vsi v skupini upoštevali pravila. V tem obdobju torej otroci razumejo pravila kot nekaj, kar je za skupino pomembno.

V zadnjem obdobju drugega triletja (11–12 let) pa pri otrocih prevladuje zanimanje za oblikovanje pravil, ki jih je moč spremeniti z dogovorom celotne družbe. Otroci so sposobni pravega sodelovanja z ostalimi člani družbe. Na ta način prevzamejo odgovornost za svojo vlogo.

V nekaj letih torej otrok preide iz individualistične igre v družbeno koordinirano igro. Glede predstave oziroma zavesti o pravilih Piaget razlikuje med tremi ravni. Na prvi ravni (0–2 let) pravila nimajo značaja prisile: otrok jih razume kot »zanimive primere« in ne kot obveznost. Uživa, ko ponavlja iste gibe, kot da bi šlo za povsem prosto igro. V naslednjem obdobju (2–8 let) so pravila pojmovana kot nekaj svetega, nedotakljivega, nekaj, kar so uveljavili odrasli. Vsako odstopanje ali sprememba se pojmuje kot prestop. V tem obdobju ne moremo govoriti o tem, da otrok ni spoštoval norme. Paradoksalno je prepričan, da so norme svete, ne čuti pa se krivega, če jih prekrši, saj meni, da vsi vidijo stvari, kot jih vidi on (egocentrični pogled). Zavest o pravilih doživi odločilen preobrat v tretjem delu razvoja (8–12 let). Pravilo se pojmuje kot rezultat vzajemnega dogovora in ga je mogoče spremeniti s strinjanjem vseh. Pravila niso vsiljena, ampak jih postopoma in avtonomno oblikujejo osebe, ki sodelujejo. Preoblikujejo se v avtentični moralni zakon. Če povzamemo, po Piagetu otrok postopoma prehaja iz heteronomne morale v moralno avtonomijo. Ta prehod se ponavadi dogaja ravno v obdobju drugega triletja osnovne šole. Mlajši otroci razumejo pravila kot absolutna, zunanja in vsiljena, medtem ko jih starejši razumejo kot primeren način za oblikovanje odnosa do sebe in do

skupine. Otrok preide od pojmovanja objektivne odgovornosti, ki jo presoja glede na posledice dejanj, k pojmovanju subjektivne odgovornosti, ki upošteva namen delujoče osebe. Prav tako otrok preide od pojmovanja pravičnosti, kjer prevladujejo sankcije, k pojmovanju pravičnosti, za katero je značilno načelo enakosti.

Prehod od heteronomije k avtonomiji je spodbujen s prepletom notranjih in zunanjih elementov. »Kognitivni razvoj in družbene izkušnje, še posebej interakcija otroka s skupino vrstnikov, igrajo temeljno vlogo. Moralna rast zahteva, da otrok preseže svoj egocentrizem in realizem ter da razvije koncept sebe kot osebe, ki je različna od drugih, s svojim osebnim pogledom na dejstva, ki se dogajajo« (Arto 2005, 81–82). Ta prehod je možen, če otrok v tem obdobju doživlja relativno enakost z odraslimi in s starejšimi otroki. Na ta način prihaja do zmanjševanja enosmernega spoštovanja odraslih. Interakcija s sovrstniki pa pospešuje v njem čut za pravičnost.

Glede religioznega razvoja Piaget ugotavlja tri bistvene elemente. Prvič, otrok se v tem obdobju (8–12 let) nauči razlikovati med različnimi ravni resničnosti: razlikuje med resničnostjo, do katere pride na podlagi lastne izkušnje (velika želja po znanju ga žene v raziskovanje sveta), in med resničnostjo, ki obstaja samo na besedni ravni in ni dostopna izkustvenemu svetu. Drugič, zmanjševanje egocentričnih teženj in vedno večje sposobnosti dojemanja mu omogočajo, da je v ustreznem odnosu z okoljem (stalno spraševanje »Zakaj«). Odkrije vzročne povezave med dogodki in pojavi. Ugotovi, da je narava podvržena lastnim naravnim zakonom. In tretjič, na podlagi lastnih izkušenj se nauči, da je potrebno za doseg nekega cilja uresničiti določene predpostavke. Ni še sposoben čistega abstraktnega mišljenja, ker je še preveč vezan na egocentrizem, ki mu onemogoča, da bi se postavil v povsem drug zorni kot in bi si lahko predstavljal nekaj, kar »bi lahko bilo«. V tem obdobju je še zelo pomembna njegova konkretna izkušnja.

3.3 Prispevek Lawrence Kohlberga

Še bolj natančno razdela moralni razvoj človeka ameriški razvojni psiholog Lawrence Kohlberg (1927–1987), ki pokaže, kako se moralna zavest v človeku postopoma razvija od prvotne egoistične drže preko konformizma do

osebne odgovornosti (Kohlberg 1981; Šugman 1998; Kiely 1982, 59–87). Kognitivni razvoj je nujni pogoj za moralni razvoj. Če otrok še ni sposoben razumeti določene stvari, glede tega tudi ne bo sposoben prevzeti moralne odgovornosti. Vendar pa kognitivni razvoj sam po sebi še ni zadosten razlog za moralni razvoj. Kohlberg ugotavlja, da se otrok hitreje razvija na kognitivnem področju kot na moralnem. Četudi nekdo doseže na kognitivni ravni zadnjo stopnjo, to še ne pomeni, da jo tudi živi.

Moralna dilema: kršiti zakon ali pomagati sočloveku?

Do rezultatov pride Kohlberg na podlagi več kot dvajsetletne temeljite raziskave različnih starostnih skupin v različnih kulturnih okoljih. Izsledki raziskave kažejo določene univerzalne zakonitosti na področju moralnega razvoja. Izhodišče za njegove raziskave so t. i. moralne dileme. Najbolj značilna je naslednja zgodba: »Nekje v Evropi je neka ženska umirala za rakom. Obstajalo je zdravilo, ki bi ji lahko rešilo življenje. To zdravilo je odkril lekarnar v istem mesta. Lekarnar je za odmerek zdravila računal 2000 dolarjev, to je desetkrat več, kot ga je stala izdelava zdravila. Mož umirajoče ženske, Heinz, si je poskušal sposoditi denar od vseh ljudi, ki jih je poznal, vendar mu je uspelo zbrati samo polovico zahtevanega zneska. Lekarnarju je povedal, da njegova žena umira, in ga prosil, če bi mu lahko zdravilo prodal ceneje, ali pa mu ga dal na kredit – tako da bi mu preostanek zneska povrnil kasneje. Lekarnar je obe ponudbi odklonil. Heinz je bil popolnoma obupan in je razmišljal o tem, da bi vlomil v lekarno« (Šugman 1998, 176). Kohlberg je anketirancem postavil vrsto vprašanj: Ali mora Heinz ukrasti zdravilo? Zakaj? Če Heinz ne ljubi žene, mora kljub temu ukrasti zdravilo zanjo? Zakaj? Predpostavljajmo, da oseba, ki umira, ni njegova žena, ampak neki tujec. Ali mora Heinz ukrasti zdravilo tudi za tujca? Zakaj? S krajo Heinz prekrši zakon. Ali je moralno kriv? Zakaj? Namen teh vprašanj ni odkriti, za katero dejanje bi se odločil posamezni anketiranec ali kateri vrednoti daje prednost (življenju oziroma zakonu), ampak odkriti način moralnega presojanja posameznika. Kohlberg odkrije logiko moralnega presojanja, s tem da postavi v konflikt dve očitni vrednoti (ne kradi in rešuj življenje), pri čemer se človek lahko odloči samo za eno. Posameznik ne more preprosto zagovarjati obeh vrednot, ampak mora nujno izbrati eno: ali rešiti življenje ali biti poslušen zakonu in ne krasti. Na podlagi rezultatov ankete Kohlberg oblikuje šest osnovnih stopenj moralnega razvoja po-

sameznika. Na prvo stopnjo spadajo ljudje z zelo slabo razvitim moralnim čutom, na šesto stopnjo pa ljudje, katerih vest je najpopolneje oblikovana.

Kohlberg ugotavlja, da mora posameznik skozi vse stopnje razvoja moralne sodbe, če želi priti do šeste, najvišje stopnje. Ugotavlja tudi, da jih zelo malo doseže to najvišjo stopnjo. Mnogi se zaustavijo na eni izmed predhodnih stopenj in tako nikoli ne dosežejo moralne zrelosti (šesta stopnja), ki se kaže v tem, da oseba nepristransko prizna univerzalne vrednote vsaki človeški osebi. Rast moralne zavesti predstavlja pot k čedalje večji svobodi. Posameznikova vest se rešuje zunanjih vplivov (kazen, zadovoljitev potreb, odobravanje drugih, spoštovanje avtoritete) in končno pride do moralnega presojanja na podlagi univerzalnih etičnih načel. Oseba spozna, da so moralna načela lastna človeški naravi in da je moralnost nujno potrebna za njeno samouresničenje.

Kohlberg razlikuje med tremi ravnmi moralne zavesti, vsako raven pa razdeli še v dve stopnji, tako da imamo šest stopenj. Nas bo zanimala predvsem druga, t. i. konvencionalna raven, vendar si za boljše razumevanje le-te pogledajmo tudi značilnosti predhodne ravni.

Predkonvencionalna raven moralne zavesti

Prvo raven moralne zavesti Kohlberg imenuje predkonvencionalna raven. Zaznamuje jo egocentrična (vase usmerjena) morala. Na tej ravni otroka zanima predvsem lastno ugodje; moralne norme in pravila doživlja kot nekaj, kar prihaja od zunaj, od staršev, od »njih«. Podobno kot Piaget tudi Kohlberg ugotavlja, da je otrok prepričan, da močne avtoritete izven njega postavljajo pravila, ki se jim mora pokoravati. Moralnost je nekaj, kar je del zunanjega sveta; držati se je treba tega, kar pravijo avtoritete.

Prvo stopnjo v razvoju moralne zavesti zaznamujeta kazen in pokorščina. Iz konkretnih fizičnih posledic otrok začne dojemati, kaj je dobro in kaj slabo. Slaba so vsa dejanja, za katera je prejel fizično kazen. Strah pred kaznijo ga motivira, da si prizadeva za dobro. Otrok se podvrže moči in avtoriteti, da bi se izognil kazni ali bolečini. V primeru Heinzove zgodbe so otroci na tej stopnji prepričani, da ne sme ukrasti zdravila, kajti če ga bo ukradel, ga bodo prijeli in se bo znašel v težavah. Kohlberg ugotavlja, da obstajajo

tudi odrasli ljudje, za katere je edina motivacija, da delajo dobro, strah pred kaznijo (policija, zapor).

Na naslednji stopnji otrok že začjenja razumeti, da se mu dobra dejanja izplačajo. Splača se biti dober. Za razliko od prve stopnje otrok že dojame, da so interesi in želje drugih ljudi drugačni od njegovih. Delati dobro pomeni predvsem skrbeti za svoje lastne potrebe in interese. Osnovna motivacija je torej lastna korist in ugodje. Na tej stopnji upošteva tudi interese drugih, vendar le, če mu koristijo. V primeru iz zgodbe mora Heinz ukrasti zdravilo, kajti le tako mu bo lahko žena nekoč vrnila uslugo. Če misli, da se mu ne splača, potem mu ni treba ukrasti zdravila. Gre za princip menjalne trgovine (*quid pro quo*). Delam dobro drugemu, ker se mi to izplača.

Na tej stopnji predkonvencionalne zavesti so otroci v času prvega triletja osnovnošolskega šolanja in še na začetku drugega triletja. Okrog devetega leta pa naj bi začeli prehajati na družbeno raven moralne zavesti, za katero je značilno zavedanje, da človek živi v skupnosti in da so najpomembnejše vrednote prijateljstvo, ljubezen, zaupanje, skrb za drugega. Pomembno je biti dober človek, dober do drugih ljudi, »priden fant«, »pridna deklica«.

Konvencionalna raven moralne zavesti

To raven Kohlberg imenuje konvencionalna raven moralne zavesti. Otrok postopoma začjenja sprejemati pravila in pričakovanja družbe za svoja. Z njimi se identificira. Pravil ne doživlja več kot nekaj, kar je postavljeno od »njih«, od neke zunanje avtoritete, ampak se zave, da so postavljena »od nas« in »za nas«.

Otrok razume samega sebe kot »del družbe«, njegove vrednote in potrebe so podrejene interesom skupine. V njegovem interesu je, da ga drugi priznajo, zato postane lojalen drugim ljudem, skupinam in avtoriteti, prizadeva si za dobro drugih in družbe nasploh. Na tretji stopnji otrok postane pozoren predvsem na medosebne odnose. »Biti dober« pomeni predvsem imeti dobre namene, zanimati se tudi za interese drugih ljudi, upoštevati njihova čustva, graditi na zaupanju, spoštovanju, hvaležnosti. Na tej stopnji otrok še ni sposoben utemeljiti, zakaj je neka stvar dobra; dobra je predvsem zato, ker to pričakuje od njega družba, ker se tako spodobi. Glavna vrednota na

tej stopnji je prijateljstvo. Posameznik je pripravljen določene lastne interese podrediti skupini. Avtoriteto staršev vse bolj zamenjuje avtoriteta prijateljev. Za to stopnjo je značilno konformistično vedenje. Na posameznikov način življenja, oblačenja, razmišljanja bistveno vpliva skupina ljudi, ki je približno enake starosti in ima podobne interese. Za moralni razvoj je ta stopnja izrednega pomena. Posameznik se je pripravljen odpovedati določenim egoističnim interesom v dobro skupine, prevzame tudi konkretno odgovornost za dobro vzdušje v skupini. Glavna motivacija za dobro na tej stopnji je ugajanje drugim, to, da me drugi sprejemajo. Dobro pa je tisto, kar dela večina. V primeru Heizove zgodbe je mož storil pravilno, ko je ukradel zdravilo, saj je imel pri tem plemenite namene. Konec koncev je ženi pri poroki obljubil, da bo skrbel zanjo, in družba pričakuje, da se bo zanjo žrtvoval. Družba je torej tista, ki odloča, kaj je dobro. Nevarnost pri tem je, da bi se posameznik povsem podredil družbi in pri tem pozabil na lastno identiteto. Pri marsikom lahko družba prijateljev pomembno vpliva na njegove temeljne odločitve tudi kasneje v življenju. Na tej stopnji ostajajo otroci v dobi osnovne šole in tudi na začetku srednje šole.

V času srednje šole nekateri postopoma preidejo na naslednjo, četrto stopnjo moralne zavesti, na kateri posameznik razširi prostor moralnega presojanja, saj pri odločanju, kaj je dobro, vključi v presojanje dobro celotne družbe. Mladostnik je že bolj zrel in razume kot dobro tisto, kar je dobro za celotno družbo. To skupno družbeno dobro je ponavadi zapisano v zakonih, tako da lahko rečemo, da je dobro tisto, kar je zapisano v zakonih. Posameznik razume, da so zakoni družbe narejeni tako, da omogočajo mirno in kakovostno sobivanje, zato je potrebno, da se jih vsi držimo. Motivacija za moralno delovanje je na tej stopnji spoštovanje zakonov.

Kohlbergova raziskava je pokazala, da je za večino ljudi to tudi končni domet na področju moralnega presojanja. Samo manjši del nekje po 20. letu starosti preide na naslednjo, t. i. postkonvencionalno raven.

Postkonvencionalna raven moralne zavesti

Na tej ravni se posameznik osvobodi družbenega okvira, vendar njegovo osebno prepričanje ni več egoistično, kot je bilo na prvi »predkonvencionalni« ravni, ampak gre za stališče, ki bi ga lahko zastopal vsak razumen

moralni subjekt. To stališče temelji na priznavanju osnovnih načel, ki jih dojema kot predhodna vsakemu družbenemu sistemu in na katerih mora temeljiti vsaka poštena in dobra družbena ureditev. Na splošno velja, da so na postkonvencionalni ravni sprejete norme in vrednote družbe. Posameznik ponotranji družbene vrednote in jih sprejme za svoje. Če opazi, da so družbene norme proti osnovnim etičnim načelom, ki bi jih morale izražati, potem »postkonvencionalni« posameznik presoja po etičnih načelih in ne po družbenih normah.

Ovrednotenje

Kljub določenim kritičnim opombam velja Kohlbergova teorija še danes za nepogrešljiv uvid v moralni razvoj človeka. Seveda ni mogoče razvrstiti ljudi preprosto po stopnjah moralnega razvoja. »Osebe ne napredujejo hitro z ene stopnje na naslednjo, prav tako ni celotno razmišljanje ene osebe znotraj ene stopnje. Vsaj pri otroku, ki se razvija, je običajno večina njegovega razmišljanja znotraj ene stopnje, skupaj z nekaterimi elementi predhodne in naslednje stopnje« (Kiely 1982, 78). Pa tudi pri odraslem človeku lahko rečemo, da prvenstveno deluje znotraj ene stopnje, v določenih pogledih pa je morda na kakšni nižji ali višji stopnji.

Največji prispevek Kohlberga je vsekakor zavest o tem, da človek postopoma zori v razumevanju, kaj je dobro. Da bi postal moralno zrel, to je samostojna in odgovorna osebnost, mora vsak posameznik prehoditi pot od egocentrizma preko konformizma do osebne zavesti odgovornosti. To zakonitost postopnosti je potrebno upoštevati tudi pri vzgoji, sicer lahko iz nevednosti naredimo veliko napak.

Šugmanova takole povzame Kohlbergovo dognanje glede starosti prehodov med posameznimi ravni: »Če bi poskušali prikazati tri ravni v okviru približnega starostnega okvirja, bi lahko predkonvencionalno raven opisali kot raven moralnega presojanja večine otrok do približno devetega leta starosti in nekaterih adolescentov. Glede na podatke nekaterih raziskav je na tej ravni tudi veliko adolescentnih in odraslih delinkventov. Konvencionalna raven je raven moralnega presojanja večine adolescentov in odraslih posameznikov družbe (tako zahodne kot drugih civilizacij). Postkonvencionalno raven moralnega presojanja pa dosežejo le nekateri posamezniki;

običajno okrog tridesetega leta starosti, vsekakor ne pred dvajsetim« (Šugman 1998, 177).

Otroci v drugem triletnem obdobju osnovne šole vstopajo na konvencionalno raven moralne zavesti. Začenjajo razumevati pravila in zapovedi. Ideal na tej stopnji je »biti priden fant«, »biti pridna deklica«, zato so otroci v začetni fazi te stopnje nekonfliktni, pridni, ubogljivi, dojemljivi za pravila in igre, za red. Sposobni so se podrežati skupini, se prilagajati. Želijo biti sprejeti, ljubljene, želijo si pridobiti naklonjenost.

3.4 Prispevek Eugenia Fizzottija

Poglejmo še prispevek profesorja na Papeški salezijanski univerzi Eugenia Fizzottija (1946–), ki bo po svoje nadgradil spoznanja, ki smo jih pridobili ob Piagetu in Kohlbergu, in se konkretno dotaknil religioznega razvoja otrok.

Čustvena razsežnost

Za obdobje od 10. do 12. leta Fizzotti uporablja izraz predadolescenca. Za to obdobje je značilno, da otrok začenja globlje doživljati tudi čustveno navezanost na Boga. Otrok ve, da se lahko obrne na Boga, kadar želi, da mu lahko pove svoje težave, saj ga dojema kot Nekoga, ki mu daje varnost. »Ideja o Bogu, ki varuje, torej nadomesti idejo o Bogu sodniku, ki je značilna za prejšnje obdobje. Boga dojema kot Boga – očeta, ki daje varnost na bolj popoln način, kot to lahko naredi lastni oče, četudi se bo postopoma predadolescent čutil vedno bolj samostojnega glede te želje po varstvu, saj se zaveda, da se bo moral v mnogih stvareh znajti sam« (Fizzotti 2006, 145). Od 10. leta dalje otrok vse manj verjame, da lahko Bog neposredno posega v življenje sveta, ampak začenja spoznavati, da deluje preko oseb in dogodkov. V tem obdobju otrok želi oblikovati svoje lastno versko življenje, ni več zadovoljen z golim posnemanjem zunanjega sveta. Bog je nekdo, ki mu je blizu, s katerim se lahko prosto pogovarja, ki ga lahko prosi za stvari, za katere ne upa prositi drugih oseb (npr. staršev, s katerimi se znajde v prvih konfliktih). Predadolescent torej živi v obdobju prehoda. »Še vedno je vezan na stvari, ki se jih je naučil od drugih, vendar istočasno v njem zori hrepenenje, da bi bil bolj samostojen v svojem verovanju, celo do te mere, da kritizira tisto, kar mu ni jasno« (146). Postopoma torej postaja njegova

vera vedno bolj osebna in tudi vedno bolj dejavna. Pripravljen je sodelovati pri različnih konkretnih oblikah karitativnega služenja.

Obredna razsežnost

V tem obdobju sovpadajo naučeni verski vzorci iz zgodnjega otroštva, razvoj lastnih dognanj in čustvena pripadnost skupini vrstnikov. To je najbolj plodno obdobje za začetek osebnega doživljanja zakramentov. Glede osebnega odnosa z Bogom ostaja po Fizzottiju razlika med deklicami in fanti. Za deklice »je Jezus, ki je navzoč v evharističnem kruhu in vinu, resnična oseba, večna luč pred tabernakljem je znamenje božje navzočnosti, znamenje križa spominja na božjo navzočnost«, medtem ko so fantje »bolj nagnjeni k temu, da vidijo v obrednem dejanju zakonski in normativni vidik, ki nakazuje božjo navzočnost, ki označuje meje postave in je močno znamenje moralne popolnosti« (158). Otroci so v tem obdobju delno še pod vplivom magičnih predstav glede obhajanja različnih obredov, vendar so že na poti k ponotranjenju pomena posameznih zakramentov.

Predadolescent moli tako, da se pogovarja z Bogom. V svoji notranjosti se obrača na Boga in ga prosi za stvari, ki jih sam potrebuje. Vsebina molitev je v glavnem usmerjena na lastne potrebe, vendar je prostor tudi za druge, še posebej za prijatelje in za starše. Kljub temu otrok v tem obdobju še vedno moli molitve, ki se jih je naučil na pamet (vpliv institucije), čeprav se mu že pojavljajo dvomi o njihovi vrednosti.

Pomen okolja

Kot smo že povedali, se v tem obdobju začne v otroku razvijati kritični čut, kar se odraža tudi v njegovem odnosu do družine, s katero lahko pride v konflikt tudi zaradi verske prakse. Po eni strani je še vedno vezan na stare nauke, na naučene molitve v družini, na običaje, ki jih pozna od malega, po drugi strani pa ga navdušuje okolje prijateljev, ki ga lahko na drugačen način nauči, kako biti religiozen, ki lahko predstavi tudi načine verskega vedenja, ki so drugačni od tistih, ki jih je otrok navajen od doma (169). Za svojo religiozno komunikacijo še vedno uporablja naučene besede, ki jih sicer povsem ne razume, toda v njem že raste avtonomija. Ne uspe se še povsem osvoboditi otroških predstav, saj v polnosti še ni zmožen abstraktnega mišljenja in s tem razmišljanja o vsebinah duhovnega značaja. Težave

tega prehodnega obdobja deli pretežno s skupino vrstnikov. Znotraj tega skupinskega odnosa je otrok tudi dejaven in razpoložljiv za versko prakso. V skupini torej doživlja možnost za versko življenje, prav tako pa je lahko skupina prijateljtev tudi tista, ki otroka oddalji od verskega življenja, posebej če v njej vlada sovražno vzdušje do izražanja. Pomembno je torej ustvariti primerno okolje, organizirati skupino vrstnikov, ki čutijo medsebojno pripadnost, kar je osnova za podajanje kateheze. Predvsem je potrebno paziti, da naše poučevanje ni preveč zaznamovano s teološkim jezikom, ki ga otrok ni sposoben razumeti, saj se sedaj že začneja osamosvajati in ni zadovoljen zgolj s ponavljanjem posredovanih nauk. Sicer še ni sposoben kritično presojati posredovanih pojmov, ker je še znotraj ambivalentne drže med otroškim antropomorfizmom in kompleksnim abstraktnim mišljenjem, ubira pa že prve korake k samostojnemu presojanju in tudi na področju religije razvija vedno bolj ponotranjenjeno podobo Boga.

Kognitivni razvoj

Otroci se v obdobju 8–9 let začnejo zavedati, da starši ne vedo vsega. Svoja pričakovanja sedaj preusmerjajo v Boga, za katerega so prepričani, da ve vse. Poleg tega je Bog tudi vsemogočen, lahko naredi vse, kar hoče, tudi vse tisto, česar starši ne znajo in ne zmorejo. Postopoma se začnejo zavedati, da je Bog povsod, ker ne more obstajati kraj, kjer Boga ne bi bilo (184). Vendar do 10. leta otroci še niso sposobni razumeti, da je Bog duh in da je kot duh navzoč v vsakem človeku.

Kot smo že omenili, otrok v prvih letih svojega življenja moralno vrednoti glede na konkretne učinke določenega dejanja in ne glede na namen. Kazen za moralni prestopok doživlja kot restitucijo, ki povrne stvari spet nazaj v ravnovesje, ki je bilo porušeno z njegovim dejanjem. Kazen predstavlja zanj na nek način dejanje poravnave, sprave. Z odraščanjem otrok vse bolj doživlja Boga kot sodnika, ki pravično sodi in tudi kaznuje ter s tem popravlja nepravičnost in krivico. »Občutek Boga, ki varuje, se združuje z občutkom Boga, ki posega in kaznuje« (188). S tem otrok tudi preseže precej pasivne podobe o Bogu, ki ga sedaj vidi dosti bolj aktivnega in posegajočega v ta svet. Od 7.–9. leta je otrokom blizu legalistična podoba Boga, medtem ko ta podoba kasneje skorajda izgine. Vsekakor pri podobi Boga kot sodnika ne gre za vzbujanje strahu, ampak je ta podoba bolj po-

vezana s tem, kar Bog dela: deluje pravično, dela dobro. Bog poseže samo takrat, ko je nujno potrebno, da bi vzpostavil pravičnost. Postopoma otroci razumejo, da se pri tem Bog poslužuje oseb in narave ter da ne gre za neposredno poseganje v ta svet. »Od 9.–11. leta otrok utemeljuje svojo vero v navzočnost Boga, ki zagotavlja pravičnost. Pripisuje mu značilnosti, ki so bolj osebne in bližje njegovi izkušnji, čeprav na trditve, ki jih ima o njem, zelo močno vplivajo vsebine verouka« (189).

Omenili smo že, da so za to obdobje značilni prvi pretresi in dvomi. Tako otrok doživlja neko dvojnost v odnosu do Boga. Boga doživlja kot ljubečega očeta, ki mu pomaga, hkrati pa se pojavljajo vprašanja o njegovem obstoju in njegovih resničnih zmožnostih. Ugodne okoliščine v družini, v raznih skupinah, pri verouku pomagajo predadolescentu na poti zorenja, na kateri se oddalji od otroške religioznosti in se usmeri v bolj osebni in ponotranjen odnos do Boga. »Lahko rečemo, da je v predadolescenci Bog močan in konkreten individuum, ki razodeva svojo moč v ustvarjanju veselja« (194). Njegova glavna značilnost v tem obdobju je, da je stvarnik vseh stvari. Na eni strani gre torej za dojemanje osebnega Boga, na drugi strani pa še za zelo »materialne« značilnosti. Na kognitivni ravni to pomeni, da poskuša otrok v tem starostnem obdobju uskladiti vsebine, ki jih sliši pri verouku, s svojo zrelostjo na intelektualnem področju.

Razvijanje abstraktnega mišljenja in nova spoznanja o svetu in o sebi, ki jih otrok dobiva v tem obdobju (še posebej soočenje z znanstvenimi spoznanji), privedejo do tega, da verske trditve, ki jih je pridobil v otroštvu, niso več popolnoma samoumevne. Še posebej se otrok začne oddaljevati od magičnih predstav o Bogu (195). Prehod k abstraktnemu mišljenju spodbuja v otroku bolj kritično dojemanje posameznih pojmov. »V tem pogledu ima dvom pozitivno funkcijo v razvoju njegove religioznosti, čeravno se pojavi tudi pomembno tveganje, da bi odnos do religije s prihodom bolj zrele oblike mišljenja postajal vedno bolj negativen« (195). H kritičnemu čutu prispeva tudi nov odnos do zunanjega sveta, predvsem do prijateljev, ki so enako stari. Vsekakor ne prihaja do dvomov, ker bi otrok želel zavreči vero, ampak ker želi uskladiti vsebino, ki se jo je naučil pri verouku, in svoje osebno versko doživljanje.

Religiozni vidik

Religioznost predstavlja eno od pomembnih razsežnosti razvoja predadolescenta, saj se na tem področju postopoma doživlja samostojnega in vedno bolj ponotranja verske vsebine. Ni pa še pripravljen na popolno samostojnost, temveč okleva med tveganjem novega in varnostjo starega sistema. V tem času otrok začneja poosebljati svoj odnos z Bogom in poskuša živeti svojo religioznost kot osebni odnos. Bog je nekdo, v kogar lahko verjame, ki mu tudi omogoča, da si osmisli svoje bivanje. »Lahko rečemo, da je osebni odnos z Bogom izraz gotovosti o nekom, ki presega predadolescenta, ki potrjuje njegovo obnašanje (kaj storiti in česa ne storiti), ki mu daje gotovost glede tega, kaj je dovoljeno in kaj je prepovedano v njegovi izkušnji življenja, ki je razburkana že sama po sebi« (205). Ne preseneča torej, da je glavna motivacijska sila v tem obdobju moralni vidik religioznosti. Bog je tisti, ki daje gotovost pri moralnih odločitvah. Zadovoljuje hrepenenje po varnosti, po drugi strani pa odpira tudi prostor za osebno avtonomijo. Tudi na tem področju lahko odkrijemo napetost med tistim, kar otrok že pozna (Bog, kot so mu ga predstavili starši), in tistim, česar še ni izkusil na lastni koži (Bog, kot ga spoznavajo adolescenti).

Seveda pa odprtost za moralni vidik religioznosti ni brez napetosti, saj otrok v svojem psihofizičnem razvoju postaja vse bolj notranje ranljiv. V tem času začneja razumeti, da moralno vedenje, ki ga predpisuje religija, ni samo tisto, ki ga predpisuje verska institucija (Cerkev), ampak lahko on sam daje poudarek določenim dejanjem, za katera znotraj svoje osebnega moralnega presojanja spozna, da so moralna. »Zdi se torej, da religioznost zajema in pospešuje moralne vrednote posameznika toliko, kolikor le-te odgovarjajo njegovim psihološkim pričakovanjem, z zornega kota postopnega kritičnega pogleda na to, kar mu je bilo ponujeno znotraj družinskega okolja« (206).

4 PRAKTIČNE SPODBUDE

Ob koncu želim podati še nekaj praktičnih smernic za naše katehetsko delo. Zavedam se, da ni mogoče dajati receptov za poučevanje. Pouk se dogaja znotraj osebnega odnosa med učiteljem/katehetom in učencem. Prav je, da se zavedamo, da je pri podajanju vsebine bistven pravzaprav osebni odnos,

ki ga uspemo ali ne uspemo vzpostaviti. Vemo, da je že pri komunikaciji odraslih oseb pomembnejši odnos, ki se vzpostavi med njimi, kot pa vsebina, še mnogo bolj pa to velja za odraščajoče otroke. Tudi pri posredovanju podob o Bogu in pri našem govorjenju o verskih vsebinah bo skozi naše podajanje odsevala naša lastna podoba o Bogu in naša lastna vera. Katehet je predvsem pričevalec. Zato je pomembno, da sami stalno prečiščujemo svojo podobo Boga, saj jo bomo tudi na nebeseden način prenašali na katehizirance. Odgovorni smo za to, kakšno podobo o Bogu bomo posredovali otrokom, ki so nam zaupani.

4. 1 Upoštevanje stopnje razvoja

Gratia supponit naturam! Sodobne raziskave na psihološkem področju osvetljujejo razvojno pot človeka, ki jo je potrebno upoštevati tudi pri posredovanju vere. Zavedati se moramo, da se podoba Boga spreminja in da mlajši otroci še niso sposobni abstraktnega mišljenja o Bogu. Bolj ko otrok raste in zori, bolj je njegova podoba Boga nematerialna.² V otroški dobi ni mogoče nadomestiti konkretnih podob, ki jih imajo otroci, z abstraktnimi pojmi, ki jih niso sposobni doumeti. Pri tem pa je seveda potrebno upoštevati, da je vsak človek enkrat in da ima vsak otrok svoj ritem razvoja.

Pogosto starši in vzgojitelji te logike postopnosti ne upoštevamo v zadostni meri in lahko izkoriščamo religioznost za vzgojne cilje: strašimo z maščevalnim Bogom, ki bo kaznoval otroka za vsak njegov prestop. Če otrok odraste znotraj takega religioznega okolja, je njegova podoba Boga zaznamovana s pojmom krivde in kazni.

Povedali smo, da se v tej dobi pojavijo tudi prvi verski dvomi, do katerih lahko pride zaradi izkušnje, da nekatere pomembne osebe v otrokovem svetu (npr. učiteljica) ne verujejo. To sproži v otroku nemir, ker ne ve, kaj je pravzaprav res. Pomembno je, da katehet zna prisluhniti vprašanjem otroka, da jih vzame zares. Mogoče se vam bodo zdela določena vprašanja, ki jih postavljajo otroci, povsem nepomembna, vendar je prav, da se

2 Okrog 12. leta pride večina otrok do spoznanja, da je Boga nemogoče narisati. Dekleta v tem času že prehitvajo fantje: 60–70 % deklet je prepričanih, da je Bog čisti duh, medtem ko je delež fantov glede tega vprašanja 40–50 % (Piron in Ducarroz 2005, 29). V tem času si fantje predstavljajo Boga kot stvarnika, velikega, vsemogočnega, vsevednega, medtem ko si ga dekleta predstavljajo kot dobro, prijazno in ljubečo bitje.

zavedamo, da so za otroka v tistem trenutku bistvenega pomena. Otroci pričakujejo, da bo katehet na nek način sopotnik na njihovi poti verske rasti. Seveda je pomembno, da ima znanje in da zna pojasniti določene stvari, še bolj pomembno pa je, da ima rad otroke, ki so mu zaupani. V tem času je za otroka bistvena skupina vrstnikov, zato je potrebno organizirati katehezo tako, da je možnosti za druženje čim več. Spodbujati je potrebno medsebojno pomoč in prijateljstvo, ustvarjati prijetno ozračje.

4. 2 Poučevanje krščanskega moralnega nauka

Na področju moralnega razvoja je to obdobje izrednega pomena, saj otroci začenjajo razumeti pomen pravil in zapovedi. Dojemljivi so za sprejemanje pravil in postaja jim jasno, da je upoštevanje le-teh tudi njim v korist. Če je v zgodnji otroški dobi zadostovalo, da je neka avtoriteta postavila pravilo, sedaj že začenjajo razumeti, da so tudi smiselna za družbo. Otroci so v tem obdobju sicer večinoma še »pridni«, ubogajo, se podrejujejo določenim pravilom in se že sprašujejo o njihovem smislu, niso pa še sposobni razumeti pomena posameznih zapovedi. Kljub temu je potrebno že v teh letih poleg vsebine zapovedi razlagati tudi pomen le-teh, odkrivati vrednote, ki so temelj posameznih predpisov. Tako bomo otroke pripravili na pretnese v poznejšem obdobju adolescence, ko se ne bodo več zadovoljili zgolj z normo, ampak se bodo še globlje spraševali po smislu. Moralne zapovedi so dane zato, da bi bil človek srečen in da bi lahko živel v miru in sožitju z drugimi ljudmi. Življenje po moralnih normah je pot k »polnosti življenja«.

Ko spodbujamo otroke, naj se ne poslužujejo laži, nevoščljivosti, nasilja, jim moramo odkriti globlji pomen teh prepovedi. Otrok se zlaže, ker ga je strah kazni, ker misli, da bo tako lažje prišel skozi, ker se mu morda domišljajska resnica zdi bolj zanimiva kot prava. Mogoče laže, ker vidi, da tako delajo ljudje okrog njega. Predvsem pa zato, ker še ni doumel, da samo resnica človeka osvobaja in ga dela srečnega, da so koristi laži kratkotrajne in da se dolgoročno bolj splača govoriti resnico (Puschitzka 2001, 92). Starši in vzgojitelji naj otroka spodbujajo, da razmišlja o posledicah svojega delovanja. Sedaj otrok že razume, da se škoda in korist ne pokažeta neposredno po dejanju, ampak se lahko to zgodi tudi kasneje.

V tem obdobju se v otroku postopoma razvija občutek za pravičnost. Postaja mu jasno, da je pravičnost pri odraslih nepopolna. Trpi zaradi krivic,

ki mu jih povzročajo starši in učitelji, zato vedno manj verjame v univerzalno in samodejno pravičnost. Zaradi izkušnje krivic otrok sedaj prenese na Boga lastnosti poroka moralnosti (Arto 2005, 121). Tako se razvije podoba Boga, ki je obdan z moralnimi lastnostmi: Bog je sodnik, ki vrednoti dobro in zlo človeških dejanj. Je tisti, komur je potrebno biti pokoren in pred katerega se otrok postavi kot odgovorna oseba, ki je sposobna določiti, katera dejanja je potrebno storiti in katerim se je potrebno izogniti.

Postopoma pride do izraza čut za enakost in otrok postane prepričan, da imajo vsi posamezniki enake pravice. Načelo enakosti med posamezniki je odkritje, ki je odvisno predvsem od izkušenj otroka z vrstniki.³ Take izkušnje pospešujejo nastanek kritičnega odnosa do odraslih.

Za moralni razvoj otroka imajo vrstniki v tem obdobju zelo pomembno vlogo, skupnost prijateljev mu pomaga na prehodu iz otroške v odraslo dobo in mu zagotavlja osnovno varnost. Seveda je za starše in vzgojitelje pomembno, da smo pozorni na to, s kom se otroci družijo. Razumljivo je, da odrasli pri svojem otroku določene odnose spodbujajo, določene pa omejujejo oziroma skušajo preprečiti. Vsekakor pa mora imeti otrok dobre odnose z vrstniki, da se v njem razvije pravi čut pravičnosti.

Ko razlagamo moralni nauk, se izogibajmo moralističnih teženj, ki otroka privedejo do tega, da zasovraži samega sebe, saj se zdi samemu sebi slab in pokvarjen. Pomembno je, da otroka vedno odpiramo za Božje usmiljenje, da se ne poistoveti povsem z občutkom storjene krivde. Potrebno mu je preprosto pomagati, da bi po svojih zmožnostih spoznal odgovornost za svoja dejanja. Tako bo za prestopke Božjih zapovedi prosil Boga odpuščanja.

Trije napotki, ki vzgojiteljem lahko koristijo pri oblikovanju moralne zavesti otroka: jasno in nedvoumno razložiti prepoved; pomagati otroku, da bi razumel razloge, ki so ga vodili v prekršek; pokazati na prednosti, ki pri-

3 »Pojem pravičnosti se večinoma razvija neodvisno od vplivov starejših, čeprav je lahko podkrepjen z njihovimi izjavami in vzori. Glede na dejstvo, da je za odnose med otrokom in odraslim značilno enosmerno spoštovanje in pokorščina otroka, postane avtonomija bistvena sposobnost za pridobitev čuta za pravičnost. Avtoriteta, ki zahteva pokorščino, ne more poroditi čuta za pravičnost, četudi je lahko to nujen trenutek za otrokov razvoj, še posebej, če pomembni odrasli živijo v medsebojni vzajemnosti. Za razvoj pojma pravičnosti je nujno, da imajo otroci odnose s sovrstniki« (Arto 2005, 79–80).

hajajo iz spolnjevanja zapovedi ljubezni (Puschitzka 2001, 92). S pomočjo teh treh napotkov se bomo lahko izognili tako permisivnosti kot tudi moralnemu rigorizmu. Pri tem je pomembno tudi to, da znamo otroka krivde razbremeniti na primeren način. Kanček humorja ob tem ne bo odveč.

4. 3 Vprašanje greha in zakrament sprave

Greh je zavestna, svobodna in odgovorna odločitev, s katero se subjekt zoperstavi moralni vrednoti, dostojanstvu ter resnici o sebi in Bogu. Glavni greh v Svetem pismu je nezaupanje oziroma nevera v Božjo besedo. Greh je torej zavrnitev Boga in njegovega ljubečega odnosa do človeka. Zelo pomembno je, da otrokom razložimo, da nas Bog brezpogojno sprejema in ne pogojuje svoje ljubezni do nas z našim lepim vedenjem. Bog vseskozi objema vse ljudi z ljubečim in odpuščajočim objemom. Novozavežno pojmovanje odpuščanja se razlikuje od občečloveške izkušnje, po kateri za odpuščanje pričakujemo, da se bo nekdo najprej popravil in začel drugače. Jezusov način je drugačen: »odpuščanje je podarjeno pred spremembo, še več, ravno zaradi tega, ker je grešniku odpuščeno, se le-ta lahko spreobrne« (Zuccaro 2003, 165). Mnogi imajo kasneje resne težave z obhajanjem zakramenta sprave prav zaradi napačnega uvajanja vanj, zaradi temačnih izkušenj pri spovedi v otroštvu in zaradi zastrašujoče podobe Boga kot sodnika. Prepričan sem, da lahko s primernimi pastoralnimi poudarki otrokom predstavimo spoved predvsem kot srečanje z usmiljenim Očetom, ki nas ima rad in nam odpušča grehe. Zakrament sprave tako postane praznovanje Božjega odpuščanja in Božje ljubezni. Ni več v prvi vrsti moralno dejanje, pri katerem bi se človek moral obtoževati, kako je slab, ampak je predvsem praznovanje vere v to, da nas ima Bog rad, četudi smo grešniki. Bistvo spovedi torej ni, da bi natančno moralno prečesali svojo notranjost, ampak da bi v veri sprejeli Božje odpuščanje in njegovo ljubezen ter se mu za to zahvaljevali. Pomembno je torej, da ne posredujemo otrokom podobe Boga, ki odkriva predvsem njihove šibke točke, ki je pozoren na vsak najmanjši prestop. Namesto Boga kot nadzornika naj ga spoznajo kot tistega, ki brezpogojno ljubi vsakega človeka in odpušča krivdo. Ob tem bi bilo napačno zanemarjati težo osebne krivde. Pomembno pa je, da se otrok zave, da je mogoče napačna dejanja popraviti. S tem dobi zaupanje vase, da se lahko poboljša, da ne bo ponavljal napačnih dejanj. Predlagam, da se v

pripravi na spoved otroke najprej povabi, da se Bogu zahvalijo za vse dobre stvari, ki jih prejemajo v življenju. Pri tem naj bodo čim bolj konkretni. Bogu naj bodo hvaležni za starše, za prijatelje, za zdravje, za lepe počitnice ... Katehet jim razloži, da jim vse to podarja Bog. Nato jih povabi, da razmislijo, kdaj so se konkretno oddaljili od ljubezni do Boga in do bližnjega. Pri tem nam lahko pomagajo naslednja vprašanja: Si zaradi lenobe opustil molitev, nisi opravil svojega dela doma in v šoli? Si hotel imeti vedno prav in se pokazati, da si najboljši? Se ustrašiš vsake težave? Si vedno prijazen do drugih ljudi? Se norčuješ iz drugih? Si pripravljen posoditi svoje stvari drugim? Pomagaš drugim, ko te prosijo? Paziti moramo, da uporabljamo besede in primere, ki jih otroci razumejo. Spodbudimo jih, da čim bolj iskreno priznajo svoj greh, hkrati pa jim dajmo vedeti, da jim Jezus vse odpušča. Ni najbolj pomembno, da znajo otroci naštetati vse grehe, ampak da se zavedo, da delajo tudi slabe stvari, vendar jih Jezus osvobaja. Če se izročimo Jezusu, potem lahko tudi vsakega izmed nas notranje ozdravi, lahko izmije naše krivde. V zakramentu sprave nam Bog prihaja naproti in nam ponuja svojo pomoč. Otrok naj bi ga doživel kot dejanje osvoboditve, ozdravitve, ne pa kot nalogo, ki jo mora opraviti (Franchini 1995, 20).

Sprašujem se, če je spovednica najbolj primeren kraj za obhajanje zakramenta sprave pri otrocih. Ali ne bi bilo bolj primerno, da imamo skupno spokorno bogoslužje v cerkvi, ki je sestavljeno iz zahvaljevanja Bogu za vse dobro in izpraševanja vesti, potem pa sledi individualna spoved npr. v prezbiteriju, ostali otroci pa v cerkvi skupaj spremljajo dejanje Božjega odpuščanja? Tako bi zakramentu vrnili občestveni vidik, ki se je z individualno spovedjo povsem izgubil. Na tak način jih vzgajamo k temu, da smo sposobni sprejeti svojo človeško krhkost in nepopolnost, da smo solidarni drug z drugim, da drug za drugega molimo in drug drugemu pomagamo na naši poti moralnega in verskega zorenja. Bog kot sodnik je tisti, ki deluje pravično, kar pomeni, da popravlja krivice, ki se dogajajo, in omogoča, da lahko vsakdo živi. Podoba sodnika je prevečkrat obremenjena s tistim, ki kaznuje, premalo pa poudarjamo vidik, da sodnik pravzaprav zagotavlja normalno življenje. V zakramentu sprave Bog popravi naše krivice in nam omogoča nadaljnje življenje. Če bomo sami doživljali spoved kot odrešenje in Boga kot pravičnega sodnika, kar je pravzaprav sinonim za usmiljenega očeta, potem bomo mnogo lažje otrokom približali zakrament sprave kot

lep in vesel dogodek. Če je mogoče dodati še kakšen vidik praznovanja v obred (npr. piškoti in čaj po spovedi), bomo še bolj prepričljivi.

5 ZAKLJUČEK

Otroci v drugi triadi osnovne šole so na prehodu iz otroškega v mladostniško obdobje. Za katehete je pomembno, da se zavedamo, da je njihova »pridnost« v teh letih prehodnega značaja, da se v njihovi notranjosti že pripravljajo viharne mladostniška leta. Dobro je, če uspemo oblikovati prijetno vzdušje v skupini, saj imajo prav vrstniki v tem času osrednjo vlogo. Spodbujati je potrebno čut za pravičnost in pokazati, na kakšen način je pravičen Bog. Božja pravičnost je v tem, da odpušča naše krivde in skrbi za nas tudi takrat, ko prestopamo njegove zapovedi. Čeprav otroci še niso sposobni doumeti globokega smisla moralnih zapovedi, jim je potrebno že v tem obdobju spregovoriti, da je smisel moralnosti v tem, da je človek srečen in da Bog daje zapovedi zato, da bi človek lahko živel »življenje v polnosti«.

Literatura

- Arto, Antonio. 2005. *Psicologia dello sviluppo: II. Questioni monografiche*. 3. izd. Roma: Aipre.
- Fizzotti, Eugenio. 2006. *Psicologia dell'atteggiamento religioso: percorsi e prospettive*. Roma: Erickson.
- Fizzotti, Eugenio. 1995. *Verso una psicologia della religione: 2. Il cammino della religiosità*. Torino: Elle Di Ci.
- Franchini, Enzo. 1995. *Come si confessano i bambini?* Bologna: Dehoniane.
- Imoda, Franco. 1995. *Sviluppo umano: psicologia e mistero*. 2. izd. Casale Monferrato: Piemme.
- Kiely, Bartholomew M. 1982. *Psicologia e teologia morale: linee di convergenza*. Casale Monferrato: Marietti.
- Kohlberg, Lawrence. 1981. *The Philosophy of Moral Development: Moral Stages and the Idea of Justice*. San Francisco: Harper and Row.
- Piaget, Jean. 1991. *Giudizio e ragionamento nel bambino*. Firenze: La Nuova Italia.
- Piron, Claude, in Claude Ducarroz. 2005. *Tu, i tuoi figli ... e Dio: quando la religione diventa un problema in famiglia*. Milano: Paoline.
- Puschitzka, Angès. 2001. *Crescere un figlio nella fede*. Torino: Elle Di Ci.
- Schockehoff, Eberhard. 2003. *Wie gewiss ist das Gewissen? Eine ethische Orientierung*. Freiburg: Herder.
- Šugman G., Katja. 1998. Od mejnega do brezmejnega. *Revija 2000*, št. 111–113: 174–189.
- Zuccaro, Cataldo. 2003. *Cristologia e morale: storia, interpretazione, prospettive*. Bologna: EDB.

POVZETEK

Prispevek želi opisati stopnjo moralnega in religioznega razvoja pri otroku v drugem triletju osnovnošolskega izobraževanja (9–12 let) z namenom, da bi našo katehezo čim bolj prilagodili otrokovim sposobnostim dojemanja. Poseben poudarek je posvečen oblikovanju podobe Boga pri otroku in vplivu podobe Boga na njegov moralni razvoj.

V prvem delu avtor predstavi središče krščanskega pojmovanja Boga, ki se v polnosti razodeva v osebi Jezusa Kristusa. Po drugem vatikanskem cerkvenem zboru se tudi moralna teologija vse bolj zaveda svojega kristološkega temelja. Moralno poučevanje se ne sme skrbeti na podajanje moralnih zapovedi, ampak je potrebno v središče postaviti spodbudo, naj kristjan v svojem življenju posnema Jezusa Kristusa (osebni vidik). Bog kot zakonodajalec ni nekdo, ki ukazuje zunaj človeka, ampak iz globine človekove notranjosti.

V drugem delu avtor prikaže značilnosti moralnega in religioznega razvoja otroka v tem obdobju. Opira se na spoznanja treh avtorjev. Piaget ugotavlja, da se pri osmih letih začne prehod iz heteronomnega dojemanja moralnih pravil v avtonomno dojetje. Mlajši otroci presojujejo pravilnost dejanj predvsem po posledicah, večji pa že presojujejo dejanja glede na namen delujoče osebe. Kohlberg ugotovi, da se okrog devetega leta zgodi prehod iz predkonvencionalne ravni moralne zavesti na konvencionalno raven, na kateri se je otrok pripravljen odpovedati določenim egoističnim težnjam v korist družbe. Temeljne vrednote postanejo prijateljstvo, lojalnost, skrb za bližnjega. V tem času so otroci zelo dojemljivi za spoštovanje pravil v skupini, niso pa še sposobni razumeti smisla določenih pravil. Tudi Fizzotti ugotavlja prehodni značaj tega obdobja. Otroci so v precepu med tistim, kar so jih naučili drugi v preteklosti, in med osebnim kritičnim pogledom, ki se postopoma prebujata v njih.

Tretji del je namenjen praktičnim napotkom. Avtor najprej spodbuja katehete, da pri svojem poučevanju upoštevajo razvojno stopnjo otroka. Glede posredovanja podobe Boga pa je najpomembnejše osebno pričevanje, ki ga daje katehet. Kljub temu da so otroci v tem obdobju še razmeroma pridni in dojemljivi za pravila, je že potrebno pokazati na vrednote, ki so podlaga

določenim normam. Pri obhajanju zakramenta sprave naj se že od vsega začetka poudarja, da gre za srečanje z usmiljenim Očetom: izpostavlja naj se predvsem odrešenijski in ne toliko moralni vidik spovedi. Tako bomo presegli negativno moralistično podobo Boga, ki pri mnogih še spremlja ta zakrament.

Ključne besede

Podobe Boga, krščanski moralni nauk, predadolescenca, Piaget, Kohlberg, Fizzotti, kateheza, moralni razvoj otroka, zakrament sprave.

ABSTRACT

The degree of moral and religious development of a child in the second triennium of primary education (aged 9–12) is dealt with in order to adapt adequately the catechesis to the child's abilities of apprehension. A special emphasis is placed on the child's formation of God's image and its influence on his moral development.

In the first part the core of Christian understanding of God, which is fully revealed in the person of Jesus Christ, is presented. After the second Vatican Council also moral theology is much more aware of its Christological foundation. The moral teachings should not be reduced to the presentation of moral laws but the central idea of a Christian imitating Jesus Christ in his life (personal aspect) should be encouraged. God as a legislator is not someone who gives orders from the outside, but from the depths of man's inner being.

In the second part the characteristics of moral and religious development of a child of this age are presented. They are based on the cognitions of three authors. Piaget claims that at the age of eight a shift from heteronomous apprehension of moral code to autonomous one starts. Younger children judge the correctness of their act primarily by its consequence; the older ones already judge it with regard to the intention of the acting subject. Kohlberg finds out that at about the age of nine a shift from the pre-conventional level of moral consciousness to the conventional one takes place. At this level a child is ready to renounce certain egoistic tendencies in favour of society. Friendship, loyalty and care for the neighbour become

fundamental values. At this age they are exceedingly susceptible to the respect of group rules, however, they are not yet able to understand the meaning of some of them. Fizzotti as well ascertains the transitional character of this period. There appears a split between what children were taught by the others in the past and the personal critical view that has been gradually awakening in them.

The third part contains practical directions. The author firstly encourages catechists to consider child's stage in the process of his development. Regarding the mediation of God's image, the catechist's personal testimony is of utmost importance. In spite of the fact that at this age children are still relatively diligent and acceptable for rules, it is important to point out at values which form the basis for certain norms. At the very beginning it should be pointed out with the sacrament of reconciliation that this is a meeting with the good Father. The salvation view of confession should be emphasised rather than the moral aspect. Thus, the negative moralistic image of God, which is still associated with this sacrament, will be exceeded.

Key words

Images of God, Christian moral teaching, preadolescence, Piaget, Kohlberg, Fizzotti, Catechesis, moral development of a child, sacrament of reconciliation.

p. dr. Andrej Šegula

POOSEBLJENI BOG

**Vloga kateheta (vzgojitelja) v procesu ponotranjenja
Boga pri mladostniku v zadnji triadi OŠ**

1 UVOD

2 PSIHOLOŠKE ZNAČILNOSTI MLADOSTNIKA (TRETJA TRIADA) IN SKLADNOST DUHOVNEGA RAZVOJA

2.1 Starostna omejitev mladostnika

2.2 Starši o mladostnikih

2.3 Kriza ob prehodu v puberteto

2.4 Proces osamosvajanja

2.5 Prehod na področju miselne sheme

2.6 »Pridobitve« prehodnega obdobja

2.7 Povzetek mladostniške dobe

3 VPLIV OKOLJA NA MLADOSTNIKOV RELIGIOZNI RAZVOJ

3.1 Vpliv družine

3.2 Vpliv skupine prijateljev

3.3 Mesto »močnih izkušenj« v vernosti mladih

4 VLOGA VZGOJITELJA, KATEHETA

4.1 Poosebiti Boga

4.2. Ponotranjiti Boga

4.3 Stopnje verovanja po Fowlerju

5 ZAKLJUČEK

1 UVOD

V svojem predavanju želim spregovoriti o vlogi kateheta (vzgojitelja) v procesu ponotranjenja Boga pri mladostniku (tretja triada). V prvem delu bom predstavil psihološke značilnosti mladostnika in mesto, ki ga le-ta zavzema v sodobnem svetu. Prav tako bom poskušal predstaviti njegovo doživljanje Boga, odnos do transcendentnega ... V nadaljevanju se bom ustavil pri vlogi kateheta (vzgojitelja). Predavanja ne želim zaključiti s strogo določenimi smernicami, kajti mladi (njihova zrelost, različni vplivi okolja ...) so v svojem razvoju in dojemanju Boga na različnih stopnjah, prav tako pa je tudi naš katehetski, vzgojni pristop v veliki meri odvisen od nas samih (osebne karakteristike, formacije, odprtosti, karizme). Tako ne moremo ustvarjati vzorcev, lahko pa skupaj razmišljamo, kako stati ob mladostniku, odraščajočem človeku, ki je na poti odgovornega sprejemanja življenja, s tem pa tudi osebnega odnosa do Boga (presegaajočega).

2 PSIHOLOŠKE ZNAČILNOSTI MLADOSTNIKA (TRETJA TRIADA) IN SKLADNOST DUHOVNEGA RAZVOJA

Pri opisu psiholoških značilnosti mladostnika (tretje triade) se navezujem na dognanja doktorske disertacije s. Erike Prijatelj, ki je novembra 2007 uspešno zagovarjala nalogo z naslovom *Psihološka dinamika rasti v veri: Življenjska obdobja človeške osebe in njeno zorenje v veri v skladu s teorijo J. W. Fowlerja o stopnjah verovanja*,¹ in spoznanja Eugenia Fizzottija v delu *Psicologia dell'atteggiamento religioso. Percorsi e prospettive*.²

2.1 Starostna omejitev mladostnika

Da bi bolje razumeli mlade v Sloveniji, je potreben analitični pregled družbenega življenja, analiza okolja, ki vpliva na njihov način življenja in razmišljanja.³ Danes živimo v svetu informacij. Na mlade močno vplivajo sredstva javnega obveščanja (radio, televizija, časopisi, revije) in razmah računalniške tehnologije (najrazličnejši programi, medmrežje, elektronska

1 Prim. E. Prijatelj, *Psihološka dinamika rasti v veri*, Doktorska disertacija, Ljubljana 2007.

2 Prim. E. Fizzotti, *Psicologia dell'atteggiamento religioso, percorsi e prospettive*, Erickson, Roma 2006.

3 Prim. P. Kvaternik (ur.), *Mladina – pot Cerkve*, Družina, Ljubljana 2005.

pošta). Mladi so tako vedno bolj postavljeni pred številne izbire, odločitve – tako nepomembne (glede mode, TV-programov, računalniških igrice) kot pomembne (glede vrednot, kreposti) – ki oblikujejo ali pa bodo oblikovale njihov način življenja.

Po definiciji nekaterih znanstvenih razprav je mladost obdobje, ki se vse bolj podaljšuje. Razdelimo jo lahko na tri obdobja: obdobje »klasične« mladosti (15–19 let),⁴ obdobje »podaljšane« mladosti (20–24 let)⁵ in obdobje »mladih odraslih«⁶ (25–29 let).⁷

Definirati starostno obdobje tretje triade ni lahko. Nekatere definicije pravijo, da med mladino štejemo že ljudi od 12. oziroma 13. leta, vse do 18. oziroma 20. leta starosti.⁸ To pomeni, da mladostniki tretje triade spadajo v začetno obdobje mladostne dobe.

Po Hurlockovi pa ločimo sledeča obdobja: predadolescenco (10–12 let), zgodnjo adolescenco (13–16 let) in pozno adolescenco (17–20 let). Gre torej za različne teorije, ki bolj ali manj označujejo obdobje naše tretje triade.

2.2 Starši o mladostnikih

Slušateljem na Katehetsko pastoralni šoli sem postavil vprašanje, katere so bistvene značilnosti mladostnika. Najprej so poudarili, da gre za daljše obdobje, ki bi ga lahko umestili nekje med 11. in 22. leto. To obdobje so nato razdelili v podskupine z nekaterimi tipičnimi značilnostmi: (1.) mladostniki med 11. in 13. letom, ki so še pripravljeni poslušati in se učiti, čeprav že preverjajo meje; (2.) mladostniki med 13. in 15. letom, ki jih lahko označimo kot upornike; (3.) mladostniki med 15. in 18. letom, ki veliko razmišljajo in iščejo svojo pot; (4.) mladostniki med 18. in 22. letom, ki predvsem poglobljajo začeto pot. Tako torej pravijo slušatelji Katehetsko pastoralne šole, ki so večinoma starši v družinah z več otroki.

4 To so predvsem srednješolci.

5 To so predvsem študentje ali pa tisti, ki so končali srednje šole in čakajo, iščejo svojo prvo zaposlitev.

6 To so predvsem študentje, ki še študirajo (pri mnogih manjka za študij prave motivacije, saj se zavedajo, da jih čaka mučno iskanje prve zaposlitve). Prav tako pa so v tej skupini mladi, ki so končali študij in iščejo svojo prvo zaposlitev.

7 Prim. *Nacionalni program republike Slovenije za mlade*, Urad za mladino RS, Ljubljana 1998, 6.

8 R. Weiss, *Kindheit und Jugend*, Universitätsverlag Wagner, Innsbruck 1991, 124.

2.3 Kriza ob prehodu v puberteto

Med 12. in 18. letom govorimo o obdobju pubertete in adolescence. Pred njim otrok odkriva svoje tehnične sposobnosti in išče odgovore na vprašanja o smiselnosti dela, nato pa si začne postavljati vprašanja, povezana z iskanjem lastne identitete: Kdo sem? Zakaj sem? Kakšna je moja identiteta? Prehod med otroštvom in odraslostjo posamezniku tako predstavlja pomemben mejnik, ki že vključuje tudi adolescenčno krizo.

Prehodna življenjska obdobja so povezana s krizami, težavami in stiskami. V obdobju, o katerem govorimo, opazimo hitro telesno rast. Hkrati prihaja do hitrih notranjih fizioloških preobratov, ki posledično pripeljejo do spolne zrelosti. Posameznik se ponovno sooči z odkrivanjem samega sebe; pod vprašaj postavi določena že pridobljena znanja in sposobnosti. Ne smemo pa prezreti dejstva, da mlad človek po končanem telesnem spreminjanju potrebuje še precej časa, da svoje spremembe duševno, emocionalno predela in sprejme. Šele po tem procesu se začne soočati z zakonitostmi in načini sekundarne socializacije.⁹

Puberteta – to obdobje se bolj ali manj časovno prekriva s tretjo triado OŠ – prebuja v človeku nekatere otroške drže, ki so posledica težav in kriz prvih let življenja. Na eni strani mladostnik doživlja nekakšno prerojenje, na drugi pa se začne zavedati svojih potencialov, ki se kažejo tudi v egocentričnosti. Značilno je nihanje med impulzivnostjo in prisiljeno sramežljivostjo. Pod vtisom notranjih impulzov, stimulov, ki prihajajo iz instinktov in obenem iz kategoričnih imperativov stroge vesti, se mladostnikov jaz, ki predstavlja notranji psihični regulator, zavaruje pred njihovimi neumestnimi pritiski. Hkrati pa išče tudi način, kako dejavno sodelovati pri organiziranju osebne izkušnje in odkrivanju svoje identitete z aktualizacijo psihične moči.

V tem obdobju mladostnik, ki išče svojo stabilnost, stalnost in enotnost, daje velik pomen temu, kar je pomembno v očeh drugih. Pogosto sooča odzive drugih z lastnim razmišljanjem o samem sebi.¹⁰ Gre torej za ob-

⁹ S. Gerjolj, *Živeti, delati, upati: Pedagoška in psihološka interpretacija biblične pripovedi*, Mohorjeva družba, Celje 2006, 72.

¹⁰ D. Slaughter, *Revisiting the Concept of Socialisation – Caregiving and Teaching in the 90s – A Personal Perspective*, v: *American Psychologist* 50 (1995), 281.

dobje primerjanja. Svojo novo vlogo primerja s prejšnjo (otročtvu), hkrati pa nanj močno vplivajo vloge, ki jih v njegovem svetu opravljajo zanj pomembne osebe (idealni prototipi, idoli, vzorniki). Iskanje vzornikov je značilnost prehodnega obdobja, kajti s temi osebami mladostnik odkriva nove perspektive, vse dokler ne pristane na točki, ko je sposoben uvideti svojo življenjsko pot in narediti življenjsko odločitev.

Morda bi lahko kot del kriznega obdobja omenili tudi vztrajnost. Učitelji (morda tudi kateheti) namreč v šoli (pri katehezi) staršem pogosto pravijo: »Če bi bil vztrajen, bi veliko dosegel.« Vztrajnost je torej lastnost, ki jo je težko privzgojiti, ker je danes večina stvari naravnanih tako, da so takoj pri roki, da samo zavrtimo telefon, da malo potožimo in nas že razumejo, da je potrebno sleherni želji takoj ugoditi, saj se sicer podirajo vsaj stene, če že ne svet. Način življenja nas je pomehkužil do te mere, da tudi v trgovino, službo, vrtec več ne hodimo, ampak se vozimo. Tudi če je zunaj lepo vreme, se večina raje nekam odpelje, kot hodi, ker je tako enostavnejše. Po mnenju psihologinje Zdenke Zalokar Divjak je vzgojo na področju vztrajnosti treba začeti že v ranem otroštvu, nato pa stopnjevat zahteve, tako da otroci niti ne opazijo, da delajo vedno več. Vztrajnost pravzaprav pomeni trening volje: več truda kot vložimo vanjo, večjega uspeha se lahko nadamo.¹¹

2.4 Proces osamosvajanja

V tem obdobju mladostnik doživlja proces osamosvajanja, ki ga strokovnjaki imenujejo proces separacije – individualizacije. Gre predvsem za mladostnikovo iskanje individualne identitete, kar pomeni osvobajanje iz odvisnosti od staršev, s katerimi se je do tega obdobja še identificiral. Ta proces osamosvojitve večkrat izzveni v ostrem, včasih celo agresivnem zavračanju staršev in drugih ljudi, ki predstavljajo avtoriteto. Potreba, da se znebi otroške identifikacije, traja, dokler ne pride do novega idealnega prototipa oziroma signifikantnih oseb.¹² Mladostnik si izbere nove zglede, nove vzornike, nove idole, nove objekte, h katerim se spontano usmeri. Ti zgledi (objekti) mu dajo nov polet in navdih za njegova dejanja, hkrati pa pomenijo tudi temelj njegove zvestobe in vir dodatnih moči.

11 Prim. Z. Zalokar Divjak, *Vzgoja za smisel življenja*, Educy, Ljubljana 1989, 127–128.

12 Prim. E. Smith, *Social Psychology*, Worth, New York 1995, 54.

Ko govorimo o procesu osamosvojitve, ne mislimo samo na iskanje identitete, ki bi bilo omejeno le na individualno identiteto. Za mladostnika te starosti je značilno, da se angažira v življenju skupine, ki mu daje priložnost, da se odkrije kot njen član v vsej socialni razsežnosti. Tako je skupina, okolje kot zrcalo, ki mladostniku pomaga na poti oblikovanja njegove osebne identitete. Skupina postane okolje, kjer se sooči z drugim, tako v osebem odnosu mladostnik – mladostnik kakor tudi v odnosu mladostnika kot posameznika s celotno skupino. V teh odnosih si ob primerjanju z drugimi oblikuje svoj vrednosti sistem, vrednote, ki so povezane z določenimi dejanji, zato je dobro in prav, da so mladostniki v tem obdobju vključeni v projekte, znotraj katerih se pričakuje njihovo zavzetost. S tem ko mladostnik sprejema naloge in opravila, oblikuje in postopoma ozavešča vizijo o samem sebi ter daje tudi drugim možnost, da si o njem ustvarijo pravo podobo.

2.5 Prehod na področju miselne sheme

Okrog 12. leta pride do pomembne preobrazbe v mišljenju zaradi prehoda od konkretne k formalni misli. To pomeni, da se logične operacije s konkretno-manipulacijskega področja prenesejo na raven čistih idej, ki jih izraža ali jezik s svojimi besednimi zvezami ali matematični jezik ali kakšen drug jezik. Pri tem se ni več potrebno opirati na zaznavanje, izkušnjo ali verovanje.¹³ Zaradi zahtevne koordinacije tega prehoda se pogosto zgodi, da mladostnik zapade v krizo. Nove sheme posamezniku odslej omogočajo mišljenje v smislu možnosti, ki mu pomagajo načrtovati potencialne rešitve. Le-te išče v kombinaciji integracije dogodkov iz preteklega življenja in sedanjosti. Pomembno vlogo pri reševanju imajo tudi hrepenenje in želje glede prihodnosti. Zaradi razvojnega razmaha na področju abstraktnega razmišljanja je mladostnik vse bolj prilagodljiv, postaja pa tudi sposoben predstavljanja vrste alternativnih možnosti, ki bi mogle obstajati v določenem trenutku, medtem ko se je na prejšnji stopnji (pred puberteto) pogosto zatekal še h konkretnemu preverjanju.

Opisovana nova kognitivna struktura se začne pri dvanajstih letih in doseže svoje ravnotežje pri petnajstih. S pomočjo operacijsko-formalnih shem more človek odslej obvladati veliko različnih dražljajev in se prilagoditi ka-

13 Prim. J. Piaget, *Six études de psychologie*, Éditions Gonthier, Genève 1964, 78.

teri koli novi situaciji v neosebnem svetu. Na tej stopnji razvoja je sposoben razviti sistem, ki ga pojmuje kot celoto, sposobno samoregulacije. Na čustvenem področju ugotavljamo, da se stvari mladostniku odvijajo na nov način, saj je v tem obdobju že sposoben določene integracije različnih želja, prepovedi, občutij in misli v kontekstu medosebnih odnosov, primernih dobi adolescence.¹⁴

Mladostnik pride tako po tej poti do novega načina preverjanja resničnosti. Nove kognitivne strukture mu omogočajo nov značaj uravnovešenega stanja višje stopnje,¹⁵ kar se kaže na različnih področjih: na širokem področju aplikacije in področju velike mobilnosti, ki je ne omejujejo pretekle predstave. Notranje ravnovesje je vzpostavljeno v trenutku, ko vloga refleksije ni samo v nasprotovanju, temveč v funkciji interpretiranja izkušnje. Novo ravnovesje presega konkretno razmišljanje, saj je sposobno poleg resničnega sveta zaobjeti tudi neskončne konstrukcije, ki izhajajo iz racionalne dedukcije in notranjega življenja.¹⁶

Omenjeni proces oblikuje v mladostniku smisel za stalnost, stabilnost tako glede občutij, ki se navezujejo na notranje predstave, kot tudi glede izbranih signifikantnih oseb. Tako je mladostnik bolj sposoben ohranjati sistem predstav o samem sebi, kar je posebnega pomena v vseh novih okoliščinah, v katerih se znajde in ki bi mu sicer lahko povzročale resne težave (npr. doživljanje močnih frustracij ali čustva jeze). Nova kognitivna struktura mladostniku pomaga, da ne ohranja samo stalne samopodobe, ampak tudi predstave o objektih, in to celo v trenutkih, ko prestaja težko obdobje znotraj medosebnih odnosov (npr. v času separacije).¹⁷

2.6 »Pridobitve« prehodnega obdobja

V času tretje triade se mladostnik sooča s položaji, v katerih prevzema vloge, povezane z njegovo prihodnostjo. Po eni strani ima več samozaupanja, da lahko oblikuje svoje osebne odločitve in jim ostaja zvest, po drugi mu njegov pogled, ki se je dokončno izoblikoval v času transformacije, pomaga

14 Prim. L. Vygotsky, *Thought and Language*, Massachusetts Institute of Technology Press, Boston 1986, 41.

15 S. Greenspan, *Intelligence and Adaptation – An Integration of Psychoanalytic and Piagetian Developmental Psychology*, v: *Psychological Issues* 12 (1979), 329.

16 J. Piaget, *Six études de psychologie*, Éditions Gonthier, Genève 1964, 80.

17 Prim. J. Kerpelman, *Toward a Microprocess Perspective on Adolescent Identity Development – An Identity Control Theory Approach*, v: *Journal of Adolescent Research* 12 (1997), 341.

pri soočanju s sedanostjo v skladu z novo podobo. V tem obdobju se je pripravljen videti v odnosu do svoje lastne zgodovine, ki jo zaznava z zgodovinsko resničnostjo, kot tudi v odnosu do prihodnosti, kot jo vidi v skladu z osebnimi izbirami. Njegove izbire se izražajo tako, da si postopoma predstavlja vlogo, ki jo bo morebiti opravljal v širši družbeni skupnosti.¹⁸

Pri delu z mladostniki je dobro vedeti, da gre za obdobje, ko so mladi že sposobni organizirati svoj čas, in to objektivno, v skladu s ciljem, ki ga želijo doseči. Mladostnik postaja vse bolj realističen in sposoben uvida v lastno prihodnost v smislu nadaljevanja svojega sedanjega življenja. Pri tem se mu zdi, da je identičen s samim seboj, prav tako pa ima določeno stalnost v svojih prizadevanjih in stabilnost v osebnih držah glede na izbiro in vrednote, ki usmerjajo njegovo prihodnost.¹⁹ Človek tako postopoma odkriva smisel, ki ga hoče dati svojemu življenju. Obenem ga misel na prihodnost navdaja z zaupanjem, kar vse kaže na utrditev njegove psihične moči in upanja.

V obdobju odraščanja je mladostnik poklican, da vstopi v široko polje delovanja, ki od njega zahteva več odločnih izbir. Najprej mora izbrati študij (poklicno usmerjenost), ki ga bo postopoma pripravljala na poklicno delovanje.²⁰ Pri tem se uči razločevanja. V procesu izbire želi upoštevati tako osebno zanimanje kakor tudi svoje darove in zmožnosti. Omenjeno mu pomaga v procesu samopotrjevanja, predvsem v trenutkih sprejemanja različnih odgovornosti, ki od njega zahtevajo jasno izbiro glede na zastavljene cilje, v skladu z lestvico vrednot, ki jih v tem obdobju ponotranja v svojem osebnem življenju.

Postopoma mladostnik vedno bolj izraža tudi svojo psihosocialno identiteto. Le-ta se razodeva preko izrazitejšje ženskosti ali moškosti (glede na spol). Fant in dekle se vse bolj zavedata psiholoških razlik med spoloma. Če zmoreta živeti samopotrjevanje v prevzemanju in izvrševanju odgovornosti, moreta sčasoma odkriti tudi svoj osebni stil.²¹

18 Prim. J. Kerpelman, *Toward a Microprocess Perspective on Adolescent Identity Development – An Identity Control Theory Approach*, v: *Journal of Adolescent Research* 12 (1997), 311.

19 Prim. J. Guindon, *Les étapes de la rééducation*, Médiaspaul, Montréal 1995, 189–190.

20 Prim. J. Guindon, *Vers l'autonomie psychique*, Médiaspaul, Montréal 2001, 82.

21 Prim. T. Anatrella, *Les modèles sexuels et le sens de la sexualité humaine*, v: *Sans frontières* 12 (printemps 1997), 19.

Bolj ko se mladostnik uveljavlja in zdravo potrjuje v svojih izbirah in odločitvah, bolj kaže sposobnost razločevanja.²² Gre za obdobje, ko skuša razlikovati med mogočim, neizogibnim in nepredvidljivim ob upoštevanju meja, ki jih s seboj nujno prinaša resničnost. Sposoben je osebne presoje in z večjo odločnostjo potrditi svoje izbire ter se hkrati angažirati v nalogah, ki jih je sprejel sam ali s tovariši. Njegova vztrajnost pri odgovornostih se kaže v odnosu do vrednot, ki jih je sprejel in jih potrjuje v navzočnosti odraslih, zanj pomembnih oseb (zgled). Ob pogledu v prihodnost vedno bolj hoče to, kar je mogoče, in se odpoveduje temu, kar je nemogoče. Hkrati je prepričan, da je sprejel neizogibno.

Odraščajoči mladostnik v okolju, ki mu največkrat predstavlja izziv v pozitivnem pomenu, želi ustvariti vtis, da je sposoben odgovorno opravljati zaupane naloge. Svoje vedenje usmerja v skladu z vrednotami, ki se mu zdijo pomembne in jih želi ponotranjiti; želi, da postanejo del njega. V mreži teh izkušenj in odnosov raste tudi v dimenziji odgovornosti. Opažamo, da se mladostnik iz leta v leto bolj potrjuje v svojih izbirah, povezanih s ciljem, ki ga želi doseči. Ko načrtuje in razmišlja o možnostih svojega življenja, ki se mu ponujajo na poti do cilja, je sposoben izbrati tiste poti, ki najbolj ustrezajo njegovim osebnim držam, hkrati pa se zaveda svoje omejenosti.²³

Napredovanje zaznavamo tudi na področju odgovornosti. Mladostnik je sposoben vedno večje odgovornosti: opravlja različne naloge, sposoben je dosegati vedno višje cilje, ne samo na področju šole in izobraževanja, ampak tudi na področju dela, kulture, skupnosti.²⁴ V vseh teh interakcijah vidimo, da se postopoma oblikuje odnos do sovrstnikov kakor tudi odnos do odraslih. Pri slednjem si želi, da ga odrasli sprejemajo, mu zaupajo in vidijo, da uresničuje »svoje sanje«. Mladostnik se dobro zaveda vrednot in posledic, ki iz njih izhajajo. Ko prevzema odgovornosti, se v njih osebno angažira. Pri izvrševanju dolžnosti in komunikaciji z drugimi kaže vedno bolj izrazito osebnostno noto. Pojavljati se začno cilji, ki jih želi doseči (smer šole, študij, poklic ...). V tem obdobju pa se oblikuje tudi lestvica osebnih vrednot. Gre za smerokaz njegovega življenja.

22 Prim. C. Rogers, *Le développement de la personne*, Dunod, Paris 1968, 69.

23 Prim. M. Rusembuka, *The Two Ways of Human Development According to Bernard Longerman*, Pontificia Università Gregoriana, Roma 2001, 149.

24 Prim. J. Guindon, *Vers l'autonomie psychique*, Médiaspaul, Montréal 2001, 84.

Mladostnik v sebi obuja stare sposobnosti, ki jih je razvil na prejšnji stopnji razvoja. V tem obdobju jih začne zaznavati kot osebno pridobitev, na katero se lahko zanaša, ko razmišlja o svojih nadaljnjih projektih. Če je mladostnik na prejšnji stopnji razvil občutek uspešnosti, mu sedaj le-ta postane odskočna deska za razvijanje zdrave samozavesti, kar je izjemnega pomena še posebej v trenutkih porazov in neuspehov. Zdrava samozavest pripomore k temu, da se uspe upreti mislim, ki bi izzvale dvom v njegovo osebno vrednost. Samozavesten mladostnik si zmore vzeti čas za premislek in evalvacijo sredstev, ki jih potrebuje na poti do cilja. Posameznik je na tej stopnji sposoben s samorefleksijo preveriti svoj način dela. Uspeh in poraz sta zanj priložnost, da ustvari čim realnejšo sliko o samem sebi. Le-ta je dobra popotnica za izbiro nadaljnje poti (izbira šole, poklica ...). Gre za obdobje, ko mladostnik postopoma prevzema določene odgovornosti, kar v njem oblikuje samozavest in občutek kompetentnosti.

Proti koncu adolescence mladostnik vedno bolj oblikuje svojo osebnostno držo in se lažje sooča s pritiski okolice (šolske, domače, delovnega okolja).²⁵ S prevzemanjem odgovornosti postaja identičen s samim seboj, sposoben pobud in prilagajanja. Vse to se odvija v smeri vzgoje za odgovornost. K zdravemu razvoju mladostnika pripomore vključitev v organizirane skupine (formalne in neformalne: skupine vrstnikov, mladinske skupine ...), ki mu omogočajo samopotrditev. Le-to doseže s prevzemanjem različnih odgovornosti. Z vključevanjem v skupino se mladostnik še vedno uči lojalnosti, zvestobe, poštenosti in zaupanja, hkrati pa srečuje ljudi, ki živijo vrednote, kakršne sam ceni, jih občuduje in ga navdihujejo. Predstavljajo mu pozitivno spodbudo. Ob teh zgledih se nadaljuje neverbalni proces ponotranjenja vrednot. Gre za kontekst, v katerem odrasel človek (vzgojitelj, mati/oče, katehet) v očeh mladostnika postane signifikantna osebnost. Sprejme jo kot tistega, ki uresničuje njegovo podobo, vizijo, želje ali hrepenenja. Vlogo signifikantne osebnosti lahko prevzame človek s posebnimi kompetencami na strokovnem, znanstvenem, moralnem, duhovnem ali umetniškem področju, ki mladostnika navdihuje v povezavi z njegovim lastnim življenjem. Gre za močan zgled, ki ga »potegne«. Lahko ga posnema ali pa mu služi kot naboj za oblikovanje lastne poti.

25 Prim. L. Corriveau, *L'adolescence*, v: *Sans frontières* 12 (printemps 1997), 62.

Ob oblikovanju mladostnikove identitete je ena pomembnejših stvari prebujanje občutka za zvestobo. Le-ta mu daje stalnost, pomaga sprejemati odgovornost in opravljati naloge, posebej tiste, ki zadevajo medsebojne odnose. To je tisti temelj, na katerem mlad človek gradi mrežo odnosov. Moč zvestobe mladostnik izraža v iskanju notranje skladnosti, kar je zagotovilo za iskanje trajnih vrednot in upanja, da bo mogel odkriti smisel svojega bivanja. Osebnostne vrednote, ki dobivajo svoje mesto v življenju mladostnika, so tiste orientacijske točke, po katerih usmerja svoje življenje.

S prevzemanjem različnih odgovornosti mladostnik doživlja izkušnje, ki jih zmore postopoma integrirati. Tako odkriva »vizijo samega sebe« kljub različnim okoljem, v katerih se znajde. Gre za proces utrjevanja mladostnikove identitete. Posledično postaja tudi bolj prizadeven. Bolj ko je v skladu s svojimi vrednotami, bolj mu jih uspe postopoma ponotranjiti.²⁶

Vzporedno z zvestobo opazimo pri mladostniku oblikovanje vesti, ki mu nekako pomaga, da se vse bolj zavestno in svobodno udeležuje v odnosu do etičnih vrednot. V otroški dobi (predhodna obdobja) so bile etične vrednote navadno tesno povezane z ukazi staršev, katehetov, učiteljev. Mladostnik pa že prehaja v obdobje, znotraj katerega je sam pripravljen oblikovati lastna načela, v skladu s katerimi se odloči za osebno izbiro, za katero se v konkretni nalogi močno zavzame.

V tem obdobju ima svoje mesto tudi ljubezen, v temelju nežnost, ki jo prejemamo od rojstva do mladosti in se v odraslem obdobju polagoma preoblikuje v sposobnost požrtvovalne pozornosti do drugih. Prva leta adolescence mladostnik še vedno izraža določeno egocentričnost, ki jo spremljajo občutja ambivalence. V tem lahko začutimo ostanek prejšnjih kriz, zlasti tistih, ki jih je otrok preživel v prvih letih življenja. V tem obdobju pa prehaja težišče mladostniške ljubezni od egocentrične do altruistične, ki se kaže v skoraj brezmejni požrtvovalnosti. Mladostnik oziroma mladostnica je sposoben/-na izbrati prijatelja oziroma prijateljico (najprej osebe istega spola), s katerim/-o začne zaupljiv odnos. Izbira se opira na sorodnost glede interesnih področij ali pa temelji na medsebojni diametralni različnosti,

²⁶ Prim. J. Bashige, *Application de la restauration des forces*, v: *Le magazine de la personne* 1 (printemps 1998), 24.

ki hkrati postane privlačnost in možnost obojestranske obogatitve.²⁷

Okrog 15. ali 16. leta je mladostnik že sposoben določene intimne zveze, dialoga z izbrano osebo drugega spola, s katero se more pogovarjati in hkrati iskati odgovore na vprašanja o lastni identiteti (Kdo sem? Kakšen sem?). Osebi v medsebojnem odnosu pravzaprav spoznavata sami sebe, pri čemer je potrebno poudariti, da sta v tem obdobju podobi še precej nejasni. Njuna srečevanja, osebna ali v skupini, pomagajo k jasnejši identiteti. Mladostnik ni sposoben navezave stikov samo s svojimi vrstniki, ampak tudi z odraslo osebo (priložnost za vzgojitelje, starše, tudi katehete). Pri tem ima velike zahteve: stik naveže z osebo, ki ji lahko zaupa. To navadno niso starši, saj v tem obdobju poteka proces ločevanja in oddaljevanja od družine. Mladostnikove komunikacije z odraslimi (kritično izbranimi) navadno segajo na globoka notranja področja. Gre za proces preverjanja mladostnikovih vrednot. Na eni strani imamo iščočega mladostnika, na drugi pa odraslo osebo z lastnimi izkušnjami. Vloga odraslega, ki uteleša določene ideale, je predvsem v tem, da v mladostniku ustvari določeno gotovost in podporo. To je dragoceno obdobje, saj se v njem oblikujejo kriteriji, ki vplivajo na »jutrišnji dan« mladostnika.²⁸ V komunikaciji gre za dopolnjevanje. Do določene stopnje mladostniku zadostuje komunikacija s sovrstniki, »izbrani« odrasli pa dopolnjujejo tisto izkušnjo (potrditev), ki je potrebna, a je ne dobi pri sovrstnikih. Omenjene izmenjave mu pomagajo, da vse bolj povezuje sistem svojih vrednot, kar predstavlja temelj odkrivanja bivanjskega smisla. V tem obdobju se oblikuje vzajemnost, recipročnost in požrtvovalnost. Poteka torej nekakšna daljna priprava na partnerski odnos.

2.7 Povzetek mladostniške dobe

Mladostnik se v tem obdobju dobro počuti v »svoji koži«. Največkrat mu namreč uspe doseči stopnjo, na kateri lahko reče »Sprejemam se«. Čuti, da je sprejet tak, kakršen je. Tudi življenjski cilji počasi postajajo jasni. Vse pa vendarle ni tako idealno. Gre za obdobje, ko se lahko pojavijo znamenja prve ranjenosti, deformacije, potlačitev. Te »prizadetosti« lahko izhajajo iz prejšnjih starostnih obdobj, največkrat iz predšolskega obdobja. Globina ranjenosti je odvisna od tega, kje, kdaj, kako in zakaj je prišlo do določene

²⁷ Prim. D. Amyot, *Intégration de la sexualité*, v: *Sans frontières* 1 (automne 1986), 21.

²⁸ Prim. K. Studzinski, *Religious Development in Childhood and Youth – An Empirical Study*, Suomalainen, Helsinki 1991, 44–46.

ne deformacije. Pri opazovanju odstopanj je potrebno jasno ločevati med »zdravo« adolescenčno krizo in ranjenostjo, ki je posledica določenih nepravilnosti.

Obdobje tretje triade je torej obdobje, v katerem mladostnik na eni strani prekipeva od mladostne energije (pravimo, da ga »razganja«), na drugi pa je ujet v številne neprijetnosti, utesnjenosti, strahove, negotovosti. Ves proces mu pomaga, da pride do višje stopnje zrelosti in sprejemanja sveta. Urša Rozman v knjigi *Trening socialnih veščin* takole povzame značilnosti mladostnika v tem obdobju: »Mladostnika čakajo v adolescenci spremembe na vseh področjih. Na telesnem nivoju dozori, na socialnem je zmožen odprtega navezovanja stikov, čustev, je zmožen kontrolirati se ter se vživeti v čustva drugih, intelektualno razmišljanje se poglobi, na moralnem nivoju pa se prične odločati po lastni vesti.« Pravi tudi, da je uživanje drog v mladosti pogosto izraženo kot eksperimentiranje, ki prodira med vedno več mladih.

3 VPLIV OKOLJA NA MLADOSTNIKOV RELIGIOZNI RAZVOJ

Ob prehodu v puberteto otrok – mladostnik doživlja intenzivno fazo zorenja na psihofizični ravni, ki vpliva tudi na njegov religiozni razvoj. V njem odmeva predhodna vzgoja (tudi verska), vse tisto, kar se je v preteklih letih naučil. Upoštevati moramo, da se poveča tudi čut kritičnosti, ene temeljnih lastnosti tega obdobja, ki izvira iz domače družine, v kateri je mladostnik prejemal prva znanja, se začel spraševati o smiselnosti, okolja, v katerem je izkusil prve konfliktna situacije tudi na verskem področju. Še vedno čuti povezanost z naučenimi molitvami iz otroštva, družinsko versko prakso, hkrati pa se sooča s spremembami verskega življenja, povezanimi s svetom prijateljev, ki ga očarajo ter učijo novih drž in načinov, kako živeti svojo vernost.

Gre torej za značilno prehodno obdobje, v katerem mladostnik zapušča antropomorfno doživljanje Boga in magične predstave o Bogu, toda kljub temu mu še ne uspe popolnoma uokviriti lastnega položaja. Mladostnik še ni dovolj pripravljen za abstraktno govorico in široko paleto duhovnih

karakteristik. To se izraža tudi v njegovem besednjaku, ki še ni popolnoma izoblikovan. Nanj močno vpliva družbeno okolje. V tej fazi namreč pride do izraza osebni razvoj. Mladostnik išče svojo potrditev zunaj družinskega okolja, čeprav na prikrit način še vedno ostaja povezan z družino in institucijami, ki mu pomagajo pri verski vzgoji. Še vedno se udeležuje različnih verskih aktivnosti, čeprav že oblikuje svoj pogled, ki se lahko razlikuje od splošnega nauka. Do razhajanja največkrat prihaja na področju moralnih vprašanj.

3.1 Vpliv družine

Okrog 15. leta začne mladostnik – sam in s svojimi prijatelji – oblikovati lasten pogled na vero, ki je neodvisen od predhodne podobe. Gre za poskus, da bi poduhovil in posplošil terminologijo, ki se nanaša na Boga. Antropomorfno pojmovanje Boga se umakne konceptu Boga očeta, ki je bil v zadnjem obdobju nekoliko v ozadju. Ponovno določen vpliv dobijo starši, čeprav imajo ob njih svoje mesto tudi prijatelji in sovrstniki. Če mladostnik v tem obdobju najde svoje mesto v družinskem okolju, potem je zelo verjetno, da bo našel tudi »pravi« odnos do Boga – začutil ga bo kot bližnjega.

Mladostnik v času odraščanja oblikuje svoj pogled na vero, religioznost. Če je imel na tem področju dobro izkušnjo iz svoje družine, potem lahko govorimo o nadgradnji predhodnih izkušenj. Omenjeni vpliv je večji pri dekletih, saj je pri njih bolj opazna težnja po svetem. Pri tem pa seveda ne smemo zanemariti mladostniške kritičnosti. Razloge, da so dekleta bolj »religiozna« kot fantje, bi lahko iskali v različnih socialnih dejavnikih, od družbenega okolja do stopnje izobraženosti. Opazna je tudi različna oblika verovanja.

Tako kot v otroštvu imata tudi med odraščanjem (v adolescenci) posebno vlogo starša, tako oče kot mati. Ugotavljajo, da imajo matere poseben vpliv na religiozno življenje odraščajočih otrok, posebej hčera, predvsem v povezavi z dozorevanjem odnosa do zaupanja v Boga. Očetje v tem obdobju postajajo »model« za svoje sinove. Njihov vpliv se lahko razvije v dve smeri. Če sin doživlja očeta kot tekmeča, konkurenco, potem se bo to odražalo tudi na religioznem področju; če pa ga doživlja kot avtoriteto, osebo trdne morale, bo to v njem ustvarjalo sprejemljivo podobo za življenje.

Zanimivo je, da se vpliv staršev kljub možnim konfliktnim (medgeneracijskim) situacijam, do katerih prihaja predvsem v tem odraščajočem obdobju, ne zmanjšuje. Četudi pride do zavrnitve verske prakse, se zdi, da le-ta ni posledica družinskih konfliktnih situacij. Potrdimo lahko, da odraščajoči fantje in dekleta začenjajo ustvarjati lastno lestvico vrednot za življenje po veri. Pri oblikovanju le-te pa ne moremo zanikati vloge starševske vzgoje. Ta kontinuiteta se kaže predvsem v sprejemu in prevzemu določenih moralnih drž staršev, v okviru katerih udejanjajo tudi svoje versko življenje. Pri tem pa ne gre za »preslikavanje« verskega življenja, temveč bolj za vplivanje, spodbujanje. Materinski zgled se kaže v gostoljubju, sprejemanju in zaščitništvu, očetovski pa predvsem v smeri odgovornosti.

Kakor koli gledamo na odnos med starši in mladostniki, ugotavljamo, da je vzgoja trdo delo. Odraščajoči otroci potrebujejo odrasle, da jih popeljejo v svet. Nenehno morajo preverjati svoja stališča, ravnanja, se primerjati in poskušati najti zanje najboljše možnosti. Prav zato je v vzgoji nujna avtoriteta, ki mladostniku priskrbi potrebne vzore in ideale, s katerimi se bo lahko poistovetil.²⁹

Starši so poklicani, da so svojim otrokom in mladostnikom vzor. Dediščina permissivne pedagogike se kaže zlasti v stališčih, da bo otrok že sam spoznal, kaj je zanj dobro, saj mu starši ne smejo omejevati njegove svobode. Potrebno pa se je zavedati, da je svobodna odločitev v vsakem človeku ne glede na to, kaj mu odrasli govorijo. Če so starši v svojih vzgojnih prizadevanjih dobri vzori, če mladostnika učijo samostojnosti in delavnosti, s tem le povečujejo možnost, da se bo otrok odločil za pozitivno.³⁰

3.2 Vpliv skupine prijateljev

V okviru tega naslova bomo spregovorili o neformalnih skupinah vrstnikov, ki imajo pri oblikovanju mladostnika pomembno vlogo. To so skupine mladih, ki se dnevno ali tedensko srečujejo na uličnih vogalih, po domovih, v barih, po pouku. Govorimo o kulturi mladih, ki jo do neke mere oblikujejo mediji. Vsaka takšna vrstniška skupina pa prilagodi to kulturo svojim razmeram.

²⁹ Z. Zalokar Divjak, *Vzgoja za smisel življenja*, Educey, Ljubljana 1989, 104.

³⁰ Z. Zalokar Divjak, n. d., 104.

V skupinah vrstnikov mladi neobremenjeno izmenjujejo svoje misli, se pogovarjajo, razpravljajo, izmenjujejo svoje izkušnje in govorijo o svojih težavah, pri čemer prihaja do medsebojnega vplivanja. V skupini vladajo določene zakonitosti. Skoraj nemogoče je, da bi se mladostnik pred drugimi dokazoval kot posameznik. Na člane teh skupin imajo določen vpliv tudi medijske osebnosti (pevci, športniki ...).

Razlikujemo več formalnih vzgojnih institucij: družina, šola, mladinska kateheza... Skupine vrstnikov pa uvrščamo med neformalne vzgojne institucije. Tako odrasli, ki je npr. natakar v baru, v stiku z mladostnikom »uradno« ne predstavlja nobene avtoritete, toda kljub temu ima lahko močan vpliv. V tem primeru lahko govorimo o sekundarni socializaciji: »ujemanju« mladih v družbo izven formalnih poti. Mladi torej vstopajo v svet in življenje v družbi po formalnih in neformalnih poteh.³¹

Mladi namenijo veliko časa in energije prijateljem.³² Skupine prijateljev, vrstnikov so temeljnega pomena za zdrav razvoj, za normalno oblikovanje osebnosti. Večina mladih ima veliko prijateljev. Več kot 80 % mladih pripada vsaj eni izmed skupin, v katerih počnejo najrazličnejše stvari: ukvarjajo se s športom, plesom, udeležujejo se zabav, združujejo se v različnih klubih ... Mladi se z vrstniki srečujejo na ulici in drugod. Najpomembnejše je, da se srečajo, da so skupaj.³³ Skupina vrstnikov je podobna športni dvorani, kjer se mladi učijo in vadijo v medsebojni komunikaciji. Družinski položaj ni najpomembnejši; mladi potrebujejo vrstnike, s katerimi se pogovarjajo in primerjajo. Tako skupine vrstnikov postajajo nekakšno ogledalo, ki jim pomaga pri oblikovanju samopodobe. Za mlade je pomembno, da so člani neuradnih vrstniških skupin, saj jim le-te dajejo občutek pripadnosti, za katero so se pripravljene celo žrtvovati. Mladi ostajajo člani skupine, čeprav se vedno z vsem ne strinjajo. Za pripadnost skupini so pripravljene žrtvovati tudi del lastne svobode. Skupine vrstnikov oblikujejo zavest mladih in

31 Prim. J. Remy in L. Van Campenhoudt, *Les transformations du contexte socio-culturel et normatif de l'école*, Bruxelles 1991, 8.

32 O pomembnosti prijateljstva govori tudi statistični podatek, ki predstavlja oceno pomembnosti življenjskih področij (*Ocena pomembnosti življenjskih področij, European social survey*, URL=<http://www.european-socialsurvey.org/>, 3. 6. 2004). Prijateljstvo je uvrščeno takoj za družino (ocenjevano 1–10: družina 9,32; prijatelji 8,77; prosti čas 8,18, delo 7,71; prostovoljne organizacije 4,43; vera 4,33 in politika 4,08), ki je na prvem mestu.

33 Prim. J. Bajzek, *Množica ponudb*, v: A Stritar (ur.), *Mladostnik med družino, Cerkvijo in družbo*, Slovenski katehetski svet, Ljubljana 1995, 54.

njihovo prepričanje;³⁴ so prostor, kjer so mladi lahko to, kar v resnici so. To je kraj, kjer so lahko brez mask in predsodkov. Vrstniki se pogosto srečujejo v diskotekah. Mlade kristjane iz mariborske škofije so povprašali, zakaj prihajajo v diskoteko.³⁵ 48,7 % mladih trdi, da prihaja v diskoteko zaradi veselja, zabave in srečanj, 16,8 % zaradi plesa, in da bi pozabili svoje težave, in samo 3,6 % zaradi glasbe. Mladi v Sloveniji se najbolj diferencirajo glede na odnos do kulture športnih navijačev, cerkvenih skupin in ženskega oziroma feminističnega gibanja.³⁶

Mladost je življenjsko obdobje, v katerem družina ne zadostuje več.³⁷ Odraščajoči je vržen v svet odnosov, ki je izven »družinske kontrole«. Svet adolescenta se spreminja; to ni več otroški svet. Znajde se pred svetom izbire. Ko se mora odločiti, pa mu velikokrat zmanjka kritičnosti, kriterijev, ob katerih bi se odločil. To stanje ustvarja negotovost, neugodje in stisko.³⁸ Prijateljske skupine vrstnikov se pojavljajo spontano. Prijateljstvo je temelj za idealni način komuniciranja v skupini, v kateri se mladostnik počuti dobro, ker so v njej prijatelji.³⁹ Izbira skupine temelji na izbiri prijateljstva. Biti član skupine, pomeni, imeti prijatelje. Toda vloga skupine ni isto kot vloga prijateljstva. Skupina ne zahteva intenzivnosti komunikacije, ki jo zahteva prijateljstvo. Komunikacija v skupini nadomesti do neke mere tudi družinsko komunikacijo. Družina to občuti na področju medsebojnih odnosov. Mladostnik zmanjša časovno navzočnost v družini, zanimanje za družinsko problematiko in čustveno vključevanje v družinske zadeve. Skupina nadomesti komunikacijo znotraj družinskih odnosov, zato le-ti pogosto postanejo osiromašeni.⁴⁰ Mladostnik se želi izmakniti popolni kontroli staršev, družina mu postaja pretesna. Vstopiti želi v širšo družbo. Spontano čuti privlačnost do skupine svojih vrstnikov, ki nadomeščajo primanjkljaj,

34 Prim. J. Bajzek, n. d., 54.

35 Prim. V. Potočnik in B. Cestnik, *Anketa v mariborski škofiji ob pripravi na Sinodo 2000*.

36 Prim. M. Ule in V. Mihelj, *Prihodnost mladine*, DZS, Ljubljana 1995, 83.

37 Po Eisenstadtu je socializacija v skupini sovrstnikov komplementarna družinski socializaciji. Sistem vrednot družine pogosto ni skladen s sistemom vrednot družbe. Prim. J. Bajzek (ur.), *Nemirno iskanje, Sociološka raziskava: slovenski veroučenci 6. in 7. razred*, Katehetski center – Knjižice, Ljubljana 1992, 18.

38 Prim. J. Bajzek, *Množica ponudb*, 55.

39 V skupini sovrstnikov je hierarhična struktura družine zamenjana s strukturo enakosti. To velja vsaj načelno, če že ne v praksi, ker se njeni člani nahajajo v istem življenjskem obdobju in imajo skupna zanimanja. Vsi člani skupine sovrstnikov sodelujejo enakopravno, vsaj načelno, v raznih odločitvah, kar v družini ni običajno. Pripadnost skupini enakih je vedno prostovoljna in odnosi so utemeljeni na načelu enakosti. V takih skupinah se otrok ali mladostnik lahko izogne nadzoru in svetu odraslih. Prim. J. Bajzek (ur.), *Nemirno iskanje, Sociološka raziskava: slovenski veroučenci 6. in 7. razred*, 18.

40 Prim. J. Bajzek, *Množica ponudb*, 55.

nastal ob oddaljevanju od družine. V skupini posameznik čuti, da je poplačan na področju afektivnosti, saj skupina nadomešča to, kar mu je dajalo gotovost, zavetje in varnost v družini. Zmanjšuje pomembnost odraslih, staršev in jo nadomešča z večjo pomembnostjo skupine vrstnikov.⁴¹

V skupini vrstnikov mladi ne dobijo niti modela hierarhije, niti podobe avtoritete, niti pojma pokorščine. Odnosi so namreč zgrajeni predvsem na prijateljstvu in niso obvezujoči. Mladostnik lahko zapusti skupino brez posledic. Skupina vrstnikov je pomoč pri vzgoji, dejansko pa sprošča nekatere zakonitosti odnosov, ki so v družini natančno določeni. Tako se mlademu človeku ponudi nov način komunikacije, v katerem so si vsi enaki. Znajde se v okolju, kjer lahko pove svoje mnenje in mu ni potrebno upoštevati avtoritete. Ob vrstnikih mladostnik vse bolj oblikuje svoj lastni pogled tudi na svojo versko formacijo. S pomočjo vrstnikov ustvarja distanco do staršev in domače družine. V izmenjavi mnenj, pogovorih, kritičnih pogledih mladostnik oblikuje svoje mišljenje.

3.3 Mesto »močnih izkušenj« v vernosti mladih

Odraščajoči mladostnik živi svojo vero na način, ki se razlikuje od prejšnjih faz. Gre za bolj osebno izražanje vernosti. Mladi se med seboj pogovarjajo na svojevrsten način, podeljujejo si svoje izkušnje. Nanje naredijo poseben vtis osebnosti, ki živijo svojo religioznost na specifičen način (duhovniki, karizmatiki, redovniki ...). Ti zgledi jih spodbudijo k razmisleku o smiselnosti določenega načina življenja. Pri nekaterih ti zgledi pripeljejo do sprememb v lastnem življenju (lahko bi rekli, da pride do spreobrnjenja), ki se ne dogodijo samo na kognitivni, ampak tudi na religiozni, čustveni ravni. Srečanja s predstavniki Cerkve niso samo preprosta srečevanja iz vsakdanjega življenja, ampak predvsem stik z ljudmi, ki prinašajo določeno sporočilo že s samim načinom življenja.

Družina, sovrstniki in družba so veliko širši dejavniki, kot si navadno predstavljamo. Vse te konfrontacije mladostnika vodijo do poglobljenega pogleda na življenje in Boga, ki ga doživljajo tukaj in sedaj predvsem po lepoti in dobroti. Svoje mesto, možnosti za srečevanje in poglobljanje vere imajo mladostniki tudi v Cerkvi: veroučne, ministrantske skupine, otroški in

⁴¹ Prim. J. Bajzek (ur.), *Nemirno iskanje, Sociološka raziskava: slovenski veroučenci 6. in 7. razred*, 18.

mladinski pevski zbori, skavti ... Vse to so kraji, kjer lahko poglobljajo svojo vero. Odziv mladih se razlikuje od župnije do župnije. Ob tem se lahko vprašamo, zakaj nekatere aktivnosti mlade nagovorijo bolj kot dejavnosti znotraj Cerkve. Če bi govorili o učinkovitosti, potem bi morali spregovoriti tudi o naši karizmatičnosti, našem liku (o nas kot »leaderjih« ali o »leaderjih«, ki jih vzgajamo), animatorjih, razpoložljivosti, odgovornosti. Pri tem se moramo zavedati tudi pluralnosti in razvejanosti naše družbe, kar je povezano s prevelikim številom ponudb, s katerimi je soočen današnji mladostnik (od najrazličnejših aktivnosti v šoli in izven nje do računalniškega medmrežja).

V okviru našega razmišljanja se torej pojavlja vprašanje, kako pomagati mlademu človeku ponotranjiti vrednote in ga pripeljati do osebnega odnosa do Boga, do tiste točke, ko bo Boga lahko imenoval »Ti«.

4 VLOGA VZGOJITELJA, KATEHETA

Splošni pravilnik za katehezo jasno pravi: »Med različnimi službami in načini služenja, s katerimi delna Cerkev udejanja svoje evangelizacijsko poslanstvo, zavzema kateheza posebno mesto.« V nadaljevanju pa dodaja: »Kateheza je odgovornost vse krščanske skupnosti.« Na eni strani vidimo, da smo h katehezi in vzgoji »poklicani« vsi. Tako govorijo cerkveni dokumenti. Po drugi strani pa v življenju opažamo, da verska vzgoja v mnogih primerih obtiči na »ramenih« katehetov (duhovnikov, redovnikov, laikov ...). Kako torej pristopiti h katehezi tretje triade?

Mladostnik se v tretji triadi oddaljuje od domače družine. Poleg iskanja družbe sovrstnikov išče tudi zgled, vzornika, zaščitnika med odraslimi. Pri tem ima pomembno vlogo katehet. Kateheza je namreč kraj, kjer se lahko postavljajo vprašanja, izpostavljajo problemi, kjer se smejo pričakovati tudi odgovori. Zato se mi zdi pomembno, da ustvarjamo ozračje, v katerem bodo katehiziranci čutili, da so sprejeti. Posledično bodo sproščeni in predvsem odprti. V tem obdobju prihaja namreč do vse večje logične miselne sposobnosti in zmožnosti abstrakcije. Tako se prepletajo spoznavanje, priznavanje in čustva. Upada storilnost mehničnega pomnjenja (učenja na pamet), vse bolj pa se večja težnja mladostnika, da bi pojasnil stvari, o

katerih razmišlja. Dobro je, če vzgojitelj, katehet upošteva mladostniško »razpoloženje« (manjša storilnost, vtis lenobnosti ...). Nápak bi bilo, če bi to storilnost želeli spodbuditi in dvigniti s kakršno koli obliko prisile (ne v smislu prebujanja motivacije). Če je kateheza v prejšnjih dveh triadah bolj ali manj temeljila na pripovedovanju, je dobro, da metodologija v tej triadi preide od predavanja na pogovor, dialog, delo po skupinah, razpravo. Potrebna je prilagodljivost in upoštevanje različnih okoliščin.

Še posebej v puberteti velja, da vzgojitelj poučuje predvsem z vso svojo bitjo, nato s svojim ravnanjem in šele na tretjem mestu s svojimi besedami. Zato je predvsem od katehetove osebe odvisno, kako bodo mladi sprejemali verski pouk. Nekateri kateheti imajo »žilico« in »ujamejo frekvenco« mladostnika, so pa tudi taki, ki se sicer z veliko dobre volje in zavzetosti borijo z mladimi, a ostajajo vsak na svojem bregu. Katehet je tisti, ki v prvi vrsti pričuje. Hladna in avtoritarna strogost ne more najti poti do sveta in src mladostnikov.

V tem kontekstu je potrebno spregovoriti tudi o katehetovi motivaciji in samopodobi. Če se katehet z veseljem druží z mladostniki in se zaveda, da je sposoben komunikacije z njimi, ga bodo sprejeli in upoštevali. Če pa se jih boji ali jih želi s svojo avtoritarnostjo »obvladati«, se bodo uprli (ne le v smislu zanje zanimivega pregovarjanja in argumentiranja, »merjenja moči«, s katerim preizkušajo vzgojiteljevo avtoriteto). V primeru, da jih bo katehet »obvladal«, se mu bodo uprli tako, da jih po birmi ne bo več na spregled. Podobno se bo zgodilo, če bo katehetov »edini« namen, da jim mora v glavo »vtepti« določeno vsebino in jih torej nekaj naučiti. Tako se vzgajajo bodoči ateisti, ki z bibličnimi citati utemeljujejo svojo agresivnost do Cerkve. V najstniških letih je komunikacija pred vsebino. Šele na podlagi uspešne komunikacije – motivirane in ne nekonfliktne ter popuščajoče (v športu npr. šele dober nasprotnik omogoča dobro tekmo) – so pripravljeni sprejeti tudi vsebino.

Prav je, da poskuša katehet v tretji triadi preiti iz strogo avtoritarnega odnosa k bolj »prijateljskemu«. Poskušati mora razumeti mladostnika, ki svoje nestrinjanje in iskanje lastne poti v življenje išče na svojevrsten način (trma, protest ...). Kakor koli se odziva, v bistvu vedno teži po razumeva-

nju in ljubezni. Če se katehet tega zaveda, potem bo znal prisluhniti tudi njegovim »muham in posebnostim« ter ravnati tako, da bo s pomočjo kateheze pokazal predvsem zaupanje v njegove pozitivne potenciale.

4.1 Poosebiti Boga

Slovar slovenskega knjižnega jezika pravi, da poosebiti pomeni, narediti, da ima kdo določene lastnosti, značilnosti v veliki meri (Pisatelj je v svojem junaku poosebil narodno zavest primorskega človeka) ali imeti določene lastnosti, značilnosti v veliki meri (On je poosebljen mir, ljubezen; Ta svet je bil poosebljen v glavnem junaku romana; Dekle je bilo poosebljena ljubkost, poštenost, prizadevnost).

Iz tega pomena lahko izpeljemo, da si katehet v procesu kateheze, posebej v obdobju tretje triade, prizadeva sprožiti (cilja verjetno v času tretje triade ne doseže) proces poosebljenja Boga pri mladostniku. Kaj to pomeni? Da ob vsebini kateheze ter ob pomoči vseh didaktičnih in metodoloških pristopov poskuša razkriti bogastvo Boga, ki je ljubezen. V mladem človeku poskuša prebuditi veselje, navdušenje ob spoznanju, da je dobro, prijetno, predvsem pa krepostno in smiselno živeti po evangeliju.

Pri tem bi se morali najprej vprašati, koliko smo mi kot kateheti, vzgojitelji ta proces začeli. Kje smo mi na tej poti ponotranjenja, poosebljanja Boga? V Oni (torek, 18. december 2007, leto 9, št. 49) je bil objavljen pogovor *Monopola nad Svetim Duhom* ni z misijonarjem Pedrom Opeko. Novinarica Milka Pance mu med drugim postavlja naslednje vprašanje: »S svojim delom ste postali referenca za ves svet. Kakšen bi moral biti lik današnjega duhovnika?« In Peter Opeka odgovarja: »Veste, to je težko posploševati. Biti duhovnik nekje na Madagaskarju ali sredi Bruslja seveda ni isto. Kljub vsemu sem prepričan, da morajo duhovniki poosebljati Kristusa v vsem, kar je govoril in delal. Kristus je bil vedno prijatelj revnih in zapostavljenih in jaz posnemam njega. Zame je duhovnik kot svetilnik, ki odseva Božjo ljubezen in je hkrati človek kot vsi drugi. Je človek, ki živi pravičnost in ljubezen v svojih dejanjih, zato živi in dela z ljudmi tako, da spoštuje njihovo svobodo, drugačnost, veroizpoved. Kristus je vselej prevzel zadnje mesto, bil je enak med enakimi, in ta ponižnost me vedno znova prevzame, z njo me je prepričal, da je Božji sin. A ljudje smo včasih tako prevzetni, da ho-

čemo sebe in svoje sposobnosti pokazati tako, da teptamo druge ...» Definicijo Petra Opeke bi lahko razširili na vse katehiste in katehistinje. Najprej smo poklicani, da poosebljamo Kristusa, čemur sledi logična posledica. S tem ko bomo sami *alter Christus*, bomo s svojim življenjem nagovarjali druge.

4.2 Ponotranjiti Boga

Splošni pravilnik za katehezo v Navodilih in merilih za predstavljanje evangeljskega sporočila v katehezi (točka 111) pravi takole: »Pri nalogi inkulturacije vere mora kateheza posredovati evangeljsko sporočilo v njegovi celovitosti in čistosti. Jezus oznanja evangelij v celoti: ›Razodel sem vam vse, kar sem slišal od svojega Očeta‹ (Jn 15,15). Isto celovitost zahteva Jezus od svojih učencev, ko jih pošilja z nalogo: ›In jih učite spolnjevati vse, kar koli sem vam zapovedal‹ (Mt 28,19). Zato je temeljno merilo kateheze to, da ohrani celovitost sporočila in se izogiba okrnjenih ali popačenih predstavitev.«

Ko govorimo o ponotranjenju Boga, bi se lahko vrnili k predavanju prof. dr. Marija Osredkarja, ki pravi, da poznamo dve vrsti ljudi: modrece, filozofe in pesnike, ki govorijo »o bogu«, in druge, ki govorijo »z Bogom«. Če parafraziramo to misel, potem lahko rečemo, da so začetki naše kateheze »govorjenje o Bogu«. Cilj, h kateremu težimo, pa je usmerjen k pogovoru »z Bogom«. Ko bogu rečem »ti«, on postane »moj Bog«. S tem ga na nek način poosebimo in ponotranjimo. Čeprav si od vsega začetka prizadevamo, da Bog ne bi bil samo »materija«, o kateri se učimo, ampak predvsem Tisti, s katerim se pogovarjamo, je obdobje tretje triade primeren čas za spodbudo h komunikaciji z živim Bogom. Gre namreč za obdobje, v katerem mladostniki prehajajo k abstraktnemu načinu razmišljanja.

4.3 Stopnje verovanja po Fowlerju

Fowler⁴² je na osnovi svojih raziskav formuliral sedem strukturnih razlik med stopnjami verovanja. Pomembno je poudariti, da po njem razvoj človeške osebe pomeni sočasni razvoj njegove osebne vere in osebnostne rasti. Stopnje verovanja in sočasne značilnosti jaza so po Fowlerju sledeče: (1.)

⁴² Teorij o verskem razvoju je več. Različni avtorji (J. Piaget, G. Allport, D. Elkinda, R. Goldman, E. Erikson...) so v svojih teorijah izpostavili različne elemente in poudarke.

nediferencirano verovanje – predstopnja verovanja (0–4 leta) in inkorporativni jaz; (2.) intuitivno-projektivno verovanje (3/4–7/8 let) in impulzivni jaz; (3.) mitično-dobesedno verovanje (6/7–11/12 let) in imperialni ali suvereni jaz; (4.) sintezno-konvencionalno verovanje (11/12–17/18 let) in interpersonalni jaz; (5.) individualno-refleksivno verovanje (17/18–30/40 let) in institucionalni jaz; (6.) povezujoče verovanje (redko pred 30. letom) in inter(super)individualni jaz; (7.) univerzalno verovanje (pogosto v poznih letih) in jaz, utemeljen v Bogu.⁴³

Za naše razmišljanje je zanimiva predvsem četrta stopnja: sintezno-konvencionalno verovanje, ki se navadno pojavi med 11./12. in 17./18. letom. Ta proces se sicer lahko tudi podaljša, pri nekaterih pa traja to obdobje vse življenje. Sistem vrednot, norm, drž in podobnega, ki si ga je izoblikoval, mladostnik emocionalno jemlje za svojega, vendar ga še ne reflektira. Na tej stopnji se vernik po Fowlerju razmeroma enostavno prilagaja splošnim zahtevam družbe in religiozne institucije, ki ji pripada. Upoštevati je potrebno specifično dinamiko tega obdobja, ki jo bistveno zaznamuje iskanje in oblikovanje lastne identitete, enkratnosti in drugačnosti. Osebni notranji proces mladostnika vodi do nekaterih uporniških drž. Kljub temu ostaja v temelju običajno odprt do pričevalcev vere, ki ga ne prepričujejo, ampak sprejemajo in spremljajo tako, da z njimi reflektira svoje izkušnje, gradi vzajemni odnos zaupanja ter postopoma oblikuje svoj pogled na svet in življenje.⁴⁴

Po Fowlerjevi teoriji posameznik lažje poosebi in ponotranji Boga, saj s pomočjo formalno-operacionalnega razmišljanja v tem obdobju razvije sposobnost dojemanja abstraktnih idej, kar v njem prebudi hrepenenje po osebnejšem odnosu z Bogom. Fowler ugotavlja, da na tej stopnji, ko ima človek že določen pogled na življenje, se pravi bolj ali manj oblikovano lestvico vrednot, njegove izkušnje presežejo okvir domače družine. Mladostnik je v tem obdobju razpet med družino, šolo, prijatelje, znance, življenje drugih ljudi, medije, religijo in drugo.⁴⁵ Vodi ga želja, da bi neko-

43 Prim. E. Prijatelj, *Psihološka dinamika rasti v veri: Življenjska obdobja človeške osebe in njeno zorenje v veri v skladu s teorijo J. W. Fowlerja o stopnjah verovanja*, Doktorska disertacija, Ljubljana 2007, 313–324.

44 Prim. B. Hunsberger, *A Longitudinal Study of Religious Doubts in High School and beyond – Relationships, Stability and Searching for Answers*, v: *Journal for the Scientific Study of Religion* 41 (2002), 255–266.

45 Prim. J. W. Fowler, *Moral Stages and the Development of Faith – Moral Development, Moral Education and Kohlberg*, Religious Education Press, Birmingham 1980, 146.

mu pripadal. In če pogledamo z očmi kateheta, je to priložnost, da le-ta opazi ta »prazni« prostor in poskuša vstopiti vanj. Posameznik na tej stopnji oblikuje sintezo, ki pa še ni osebna in avtonomna; postopno ustvarja harmonijo in išče ravnotežje. Podobe Boga niso več antropomorfne, pač pa zasidrane v osebnih kvalitetah Boga, kakršne so npr. prijateljstvo, tolažba in vodenje.

5 ZAKLJUČEK

Ko razmišljam o delu katehetov med odraščajočo mladino, se večkrat spomnim na evangelijske besede: »Poslušajte! Sejalec je šel sejat. Pri sejanju je nekaj semena padlo ob pot. Priletele so ptice in ga pozobale. Drugo je padlo na kamnita tla, kjer ni imelo veliko prsti. Hitro je pognalo, ker ni imelo globoke zemlje. Ko pa je sonce vzšlo, ga je ožgalo, in ker ni imelo korenine, se je posušilo. Spet drugo je padlo med trnje, in trnje je zraslo ter ga zadušilo, pa ni obrodilo sadu. Druga semena pa so padla na dobro zemljo, rasla, se množila in dajala sad; eno je obrodilo trideseternega, drugo šestdeseternega in spet drugo stoternega« (Mr 4,3–8). Ali ni pogosto tudi naše delo takšno?

Dober oznanjevalec, dober katehet pozna ljudi, ki jih ima pred seboj. Trudi se, da jih »ujame na njihovi frekvenci«, skuša jih razumeti. Hkrati pa mora poznati okolje, iz katerega odraščajoči prihajajo. Prav je, da si postavimo vprašanje, koliko poznamo okolje, družbo, vrstnike (tudi tiste, ki ne prihajajo h katehezi in maši), družbeni kontekst, iz katerega prihajajo mladi.

Seme našega oznanjevanja in naše kateheze poznamo. Papež Janez Pavel II. je v *Apostolski spodbudi o katehezi* (*Catechesi tradendae*, 16. 10. 1979) jasno zapisal: »Kateheza bo svojo vsebino vedno zajemala iz živega vira Božje besede, ki ga sprejemamo po izročilu in Svetem pismu, kajti »sveto izročilo in Sveto pismo sestavljata en sam sveti zaklad Božje besede, ki je bil izročen Cerkvi.«⁴⁶ Katehet ima pomembno vlogo pri spremljanju poosebljanja in ponotranjenja Boga. Bog je ljubezen (1 Jn 4,16). Mlademu človeku moramo kot kateheti pomagati, da ponotranji to ljubezen, da ponotranji prvo in

⁴⁶ Janez Pavel II., *Apostolska spodbuda o katehezi – Catechesi tradendae* (16. 10. 1979), CD 5, Ljubljana 1980.

največjo zapoved. Le tako bo namreč zmogel dejavno živeti svoj krščanski poklic.

Na koncu tega predavanja ne moremo narediti pike. Kajti gre za temo, ki zahteva svoje nadaljevanje. Tretja triada (zgodnja adolescenca: 13–16 let) se skoraj neopazno prevesi v mladostniško obdobje (pozna adolescenca: 17–20 let). Tudi to obdobje potrebuje skrbno spremstvo. Žal pa se pogosto zgodi, da po birmi mnogi postavijo vse, kar je povezano z versko vzgojo, na stranski tir. Zdi se mi pomembno, da se ustavimo prav tukaj in se vprašamo, kako zastaviti delo na tem področju. Morda bi bilo dobro, da bi o tem spregovorili predvsem tisti, ki imajo pozitivne izkušnje, ki so našli pravi pristop, način; da bi spregovorili tisti, pri katerih birma ni zakrament odpa-da. Zakaj ne bi »svetilniki« našega dela postali kažipot tudi ostalim?

Literatura

- AMYOT Denise, *Intégration de la sexualité*, v: *Sans frontières* 1 (automne 1986), 15–23.
- ANATRELLA Tony, *Les modèles sexuels et le sens de la sexualité humaine*, v: *Sans frontières* 12 (printemps 1997), 5–30.
- BAJZEK Jože, *Množica ponudb*, v: STRITAR Aleša (ur.), *Mladostnik med družino, Cerkvijo in družbo*, Slovenski katehetski svet, Ljubljana 1995.
- BAJZEK Jože, *Nemirno iskanje: Sociološka raziskava: slovenski veroučenci 6. in 7. razreda*, Katehetski center – Knjižice, Ljubljana 1992.
- BASHIGE Joséphine, *Application de la restauration des forces*, v: *Le magazine de la personne* 1 (printemps 1998), 12–25.
- CORRIVEAU Luc, *L'adolescence*, v: *Sans frontières* 12 (printemps 1997), 65–76.
- FIZZOTTI Eugenio, *Psicologia dell'atteggiamento religioso, percorsi e prospettive*, Erickson, Roma 2006.
- FOWLER James W., *Moral Stages and the Development of Faith – Moral Development, Moral Education and Kohlberg*, Religious Education Press, Birmingham 1980.
- GERJOLJ Stanko, *Živeti, delati, upati – Pedagoška in psihološka interpretacija biblične pripovedi*, Mohorjeva družba, Celje 2006.
- GREENSPAN Stanley, *Intelligence and Adaptation – An Integration of Psychoanalytic and Piagetian Developmental Psychology*, v: *Psychological Issues* 12 (1979), 299–349.
- GUINDON Jeannine, *Les étapes de la rééducation*, Médiaspaul, Montréal 1995.
- GUINDON Jeannine, *Vers 'autonomie psychique*, Médiaspaul, Montréal 2001.
- HUNTSBERGER Bruce, *A Longitudinal Study of Religious Doubts in High School and beyond – Relationships, Stability and Searching for Answers*, v: *Journal for the Scientific Study of Religion* 41 (2002), 255–266.
- Janez Pavel II., *Apostolska spodbuda o katezezi – Catechesi tradendae* (16. 10. 1979), CD 5, Ljubljana 1980.
- KERPELMAN Jennifer, *Toward a Microprocess Perspective on Adolescent Identity Development – An Identity Control Theory Approach*, v: *Journal of Adolescent Research* 12 (1997), 325–346.
- KVATERNIK Peter (ur.), *Mladina – pot Cerkve, Družina*, Ljubljana 2005.
- Nacionalni program republike Slovenije za mlade*, Urad za mladino RS, Ljubljana 1998.
- Ocena pomembnosti življenjskih področij*, European social survey, URL=»<http://www.europeansocialsurvey.org/>«. 3. 6. 2004.
- PIAGET Jean, *Six études de psychologie*, Éditions Gonthier, Genève 1964.
- PRIJATELJ Erika, *Psihološka dinamika rasti v veri: Življenjska obdobja človeške osebe in njeno zorenje v veri v skladu s teorijo J. W. Fowlerja o stopnjah verovanja*, Doktorska disertacija, Ljubljana 2007.
- REMY Jean, VAN CAMPENHOUDT Luc, *Les transformations du contexte socio-culturel et normatif de l'école*,

Bruxelles 1991.

ROGERS Carl, *Le développement de la personne*, Dunod, Paris 1968.

RUSEMBUKA Muhigirwa, *The Two Ways of Human Development According to Bernard Longerman*, Pontificia Università Gregoriana, Roma 2001.

SLAUGHTER Defoe, *Revisiting the Concept of Socialisation – Caregiving and Teaching in the 90s – A Personal Perspective*, v: *American Psychologist* 50 (1995), 276–286.

SMITH Eliot, *Social Psychology*, Worth, New York 1995.

STUDZINSKI Raymond K., *Religious Development in Childhood and Youth – An Empirical Study*, Suomalainen, Helsinki 1991.

ULE Mirjana, MIHELJAK Vlado, *Prihodnost mladine*, DZS, Ljubljana 1995.

VYGOTSKY Lev Semenovich, *Thought and Language*, Massachusetts Institute of Technology Press, Boston 1986.

WEISS, *Kindheit und Jugend*, Universitätsverlag Wagner, Innsbruck 1991, 124.

ZALOKAR DIVJAK Zdenka, *Vzgoja za smisel življenja*, Educy, Ljubljana 1989.

POVZETEK

Predavanje želi spregovoriti o vlogi kateheta v procesu ponotranjenja/poosebljenja Boga pri mladostniku tretje triade. V uvodnem delu avtor spregovori o starostni omejitvi tretje triade. Po definiciji nekaterih znanstvenih razprav mladostno obdobje delimo na predadolescenco (10–12 let), zgodnjo adolescenco (13–16 let) in pozno adolescenco (17–20 let).

Da bi kot kateheti in vzgojitelji lažje pristopili k mladostnikom (katehizirancem), je potrebno poznati njihove psihološke značilnosti. Pri tem se avtor dotakne tudi raznih kriz in posledic, ki jih to obdobje prinaša. Vsekar gre za proces osamosvajanja. Mladostnik v tem obdobju doživlja spremembe na vseh področjih. Na telesnem nivoju dozori, na socialnem se uči navezovanja stikov, zmore se kontrolirati in se vživeti v čustva drugih, na moralnem področju pa se prične odločati po lastni vesti.

V nadaljevanju avtor spregovori o vplivu okolja na mladostnikov religiozni razvoj. Pri tem so najmočnejši dejavniki: družina, skupina prijateljev in pričevalci. Med slednje sodijo gotovo tudi kateheti (vzgojitelji), ki poskušajo pripeljati mladostnika do tiste točke, ko o Bogu ne samo govorijo, ampak mu lahko preprosto rečejo »Ti«. Pri tem gre za proces poosebljanja Boga. V prvi vrsti je v ta proces vključen katehet (vzgojitelj) sam, potem pa poskuša skupaj s katehizirancem stopiti na to pot poosebljanja, lahko bi rekli tudi ponotranjenja Boga. Mladostnik namreč v tem obdobju ostaja odprt do pričevalcev vere, ki ga ne prepričujejo, ampak sprejemajo in spremljajo tako, da z njim »predelajo« njegove izkušnje. S pomočjo vzajemnega odno-

sa zaupanja mladostnik postopoma oblikuje pogled na svet in življenje.

V današnjem času se pojavljajo mnoge težave. Tretja triada je obdobje, ko mladostniki pristopijo tudi k zakramentu birme. Mnogi po njem »odpadejo«. Pojavlja se vprašanje, zakaj prihaja do takšnega osipa. Gotovo tudi zato, ker kateheti in vzgojitelji niso ujeli »frekvence« mladih. Tako »poosebljeni Bog« predvsem katehetom in vzgojiteljem ostaja izziv.

Ključne besede

Tretja triada, psihološke značilnosti mladostnika, katehet, družina, poosebiti Boga, stopnje verovanja, pričevalc.

ABSTRACT

The author wants to present the role a catechist in the upbringing of a teenager during the last three years of primary school, when the process of personalising God in the innermost part of a teenager's personality starts. The introduction starts with the age limit of the third triad of the primary school. According to some scientific definitions adolescence is divided into: preadolescence (10 – 12 years), early adolescence (13 – 16 years) and late adolescence (17 – 20 years).

For a catechist and educator to approach adolescents accordingly to their needs it is necessary to understand their psychological characteristics. Thereby the author mentions different crises and their consequences for adolescents. The whole process leads to independence and different changes by an adolescent. On one hand adolescents mature physically, on the other, they develop social skills and personal interaction. Adolescents are capable of empathy with other people in their social field, as well as deciding accordingly to their conscience.

Furthermore, the author talks about the influence of the environment on religious development of adolescents. The most influential are family, groups of friends and witnesses. Catechists certainly belong among witnesses since they try to lead adolescents towards a point where adolescents not only talk to the God, but can refer to as »you« (in the second person sin-

gular). Thus is the process of personalising the God. Only after being the first to follow the path towards inner personalising of the God, catechists can help adolescents. Adolescents are open towards witnesses, who do not persuade, but try to accompany adolescents through their personal religious experiences. This process builds a mutual relationship and a view over life and world.

There are many problems appearing, nowadays. The third triad is also the time when adolescents assent to the sacrament of confirmation. After being confirmed many stop coming regularly to celebrations of Eucharist. The most important is the question about the reasons of such behaviour and drop out. Certainly, part of the answer is that there are catechists and educators who are not »on the same wave length« with adolescents. And the »innermost personalised God« still remains a challenge for the catechist and educators.

Kazalo

dr. Marija Sraka UVODNIK	5
dr. Vinko Potočnik VERA V ČASU BOŽJE ODDALJENOSTI	9
p. dr. Mari Osredkar BOG IN NJEGOVE MNOGE PODOBE	17
s. Magda Burger BOG JE LJUBEZEN	39
dr. Roman Globokar VPLIV PODOBE BOGA NA MORALNO ŽIVLJENJE	65
p. dr. Andrej Šegula POOSEBLJENI BOG	97

PREDAVATELJI

VINKO POTOČNIK, dr. družbenih ved, redni profesor na Teološki fakulteti, predstojnik Pastoralnega inštituta
vinko.potocnik@guest.arnes.si

P. MARI JOŽE OSREDKAR OFM, dr. znanosti, asistent pri Katedri za osnovno bogoslovje in dialog na Teološki fakulteti
mari.osredkar.ofm@siol.net

S. MAGDA BURGER ND, univ. dipl. teol., študentka podiplomskega študija na Papeški salezijanski univerzi v Rimu
magabur@gmail.com

ROMAN GLOBOKAR, dr. moralne teologije, asistent pri Katedri za moralno teologijo na Teološki fakulteti
roman.globokar@guest.arnes.si

P. ANDREJ ŠEGULA OFMConv, dr. znanosti, asistent pri Katedri za označevalno teologijo
andrej.segula@rkc.si